

**Mjedisi i Përshtatshëm
për një Media të Lirë dhe të Pavaruar**

nga

Monroe E. Price & Peter Krug

Përbajtja

PARATHËNIA	1
HYRJE.....	2
KAPITULLI 1: E DREJTA, MEDIA DHE INSTITUCIONET DEMOKRATIKE.....	4
1.1. Lidhja mes medias të lirë dhe të pavaruar dhe institucioneve demokratike.....	4
1.2 Kufizimet mbi të drejtën pozitive.....	5
1.3 Rëndësia e mjedisit të përshtatshëm	7
KAPITULLI 2: STRUKTURAT E MEDIAS DHE MJEDISI I PËRSHTATSHËM.....	9
2.1 Vështrim i përgjithshëm.....	9
2.2 Barazpesha mes shërbimit privat dhe atij shtetëror të medias.....	9
2.3 Konkurenca mes medias.....	11
2.4 Pronësia e huaj.....	14
2.5 Pronësia e medias nga organizatat fetare dhe politike.....	15
2.6 Dominimi i pikëpamjes nga një transmetues ose pronar i vetëm.....	15
2.7 Qasja dhe e drejta për informacion të paanshëm	16
2.8 Mbështetjet qeveritare.....	17
2.9 Qeveria si një pjesmarrës në Treg.....	17
2.10 Fondi qeveritar.....	18
KAPITULLI 3: SHTETI I SË DREJTËS.....	ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.
3.1 Qartësia dhe mundësia për qasje.....	20
3.2 Normat ligjore.....	22
3.3 Proçesi administrativ: drejtësia, paanëshmëria, dhe objektiviteti	23

3.4 Mbështetja gjyqësore	23
3.5 Studimi i çështjes: Mungesa e mjedisit të përshtatshëm dhe shteti i së drejtës.....	24
KAPITULLI 4: MJEDISI LIGJOR PËR AKTIVITETIN E MEDIAS INFORMATIVE.....	25
4.1 Vështrim i përgjithshëm	25
4.2 Mbledhja e lajmeve.....	26
4.2.1 Qasja në informacion (dokumentet)	27
4.2.1.1 Aspekte strukturore të qasjes në dokumente	28
4.2.1.1.1 Prezumimi i hapjes	28
4.2.1.1.2 Aplikimi i lirisë së informacionit ndaj instituteve publike	28
4.2.1.1.3 Përjashtimet e të drejtës së qasjes	29
4.2.1.1.4 Përgjegjësia penale, civile, dhe administrative	31
4.2.1.2 Kërkesat e arsyeshme administrative dhe aspektet kosto-vepruese	31
4.2.1.3 Mjetet efektive të zbatimit	31
4.2.2 Qasja në procedimet e kontrolluara nga qeveria dhe institucione	32
4.2.2.1 Prezumimi i transparencës	33
4.2.2.2 Vetëqeverisja e profesionit gazetaresk	33
4.2.2.3 E drejta e gazetarëve për qasje në procedurat legjislativë	34
4.2.2.4 Transmetimi drejtpërdrejt i sesioneve legjislativë.....	35
4.2.2.5 E drejta e prezumuar e qasjes mbi procedurat administrative.....	35
4.2.2.6 E drejta e prezumuar e qasjes mbi procedimin gjyqësor	35
4.2.3 Mbrojtja e burimeve sekrete	36
4.2.3.1 Njohja e vlerës shoqërore të mbrojtjes së burimeve sekrete	36
4.2.3.2 Përjashtime	36
4.2.4 Liçensimi i gazetarëve dhe qeverisja demokratike	37
4.3 Përbajtja e medias : rregullimi i drejtpërdrejtë	38
4.3.1 Propozimet themelore	38
4.3.2 Format e rregullimit të përbajtjes	41
4.3.2.1 Shqyrtimi para botimit.....	41
4.3.2.2 Dënim i pasues	41
4.3.2.3 Sistemet e rregjistrimit	41
4.3.3 Mbrojtja e interesave shtetërore	42
4.3.3.1 Sigurimi Kombëtar	42

4.3.3.2 Parandalimi i çrregullimit, duke përfshirë ndjekjen penale të shprehjes Së rrezikshme	43
4.3.3.3 Ligjet që mbrojnë nderin e institucioneve, zyrtarëve dhe simboleve qeveritare.....	43
4.3.3.4 Ligjet e zgjedhjeve	44
4.3.3.5 Mbrojtja e administrimit gjyqësor	46
4.3.4 Mbrojtja e interesave kolektive	46
4.3.5 Mbrojtja e interesave individuale.....	47
4.3.5.1 Njohja e çështjeve delikate dhe vlerave.....	47
4.3.5.2 Cështje të ligjit mbi shpifjen	48
4.3.5.3 Mbrojtja e dinjitetit personal.....	49
4.3.5.4 Mbrojtja e të drejtave vetjake.....	50
4.3.5.5 E Drejta e replikës ose korrigjimi.....	50
4.4 Rregullimi neutral i përbajtjes: Rreziku i manipulimit	51
4.5.1 Liria e brendshme e shtypit	52
4.5.2 Mbrojtja fizike	52
KAPITULLI 5: ZGJERIMI I MJEDISIT TË PËRSHTATSHËM	54
5.1 Teknologja e re dhe zgjerimi i mjedisit të përshtatshëm	54
5.2 Roli i shoqërisë civile dhe organizatave jo-qeveritare (OJQ)	56
5.3 Edukimi mbi rëndësinë e të drejtave.....	56
5.4 E Drejta e autorit dhe mjedisi i përshtatshëm	57
5.5 Faktorët e kaluar dhe të ardhshëm	57
KAPITULLI 6: BURIMET DHE TEKNIKAT PËR ZGJERIMIN E MJEDISIT TË PËRSHTATSHËM.....	59
6.1 Asistenca teknike	59
6.2 Mbështetja tek kushtetutat dhe instrumentat ndërkombëtarë.....	59
KAPITULLI 7: KONKLUZION	61

Parathënia

Publikimi i këtij dokumenti paraqet rritjen e mbështetjes ndërkombëtare për demokracinë dhe forcimin e medias së lirë dhe të pavarur si një element kyç në kontributin ndaj qeverisjes transparente dhe të përgjegjshme. Një shprehje e rëndësishme e këtij interesit që vjen nga takimi i Denverit në Gusht 1997, (Summit G8), ku procedurat zyrtare përfshinë dhe diskutimet e mbështetjes së G8 për demokracinë. Në shtatorin e një viti më vonë, u mbajt një takim i përfaqësuesve të G8 i organizuar nga ana e Departamentit të Shtetit të Shteteve të Bashkuara për të diskutuar më në detaje se si të mbështetet zhvillimi demokratik anembanë botës.

Duke marrë shkas nga këto, Zyra e Demokracisë, të Drejtave të Njeriut dhe e Punës pranë Departamentit të Shtetit mori iniciativën e sponsorizimit të propozimit të bërë Agjencisë së Shteteve të Bashkuara për Zhvillim Ndërkombëtar (USAID), Qendrës për Demokraci dhe Qeverisje, për përgatitjen e një studimi i cili identifikon kërkosat institucionale për media të lirë dhe të pavarur. Propozimi e ka origjinën në një konferencë në Nju Jork në Qendrën e Studimit të Medias të Forumit të Lirisë e organizuar në mënyrë të përbashkët nga Qendra për Demokraci dhe Qeverisje. Në Konferencë u mblodhën donatorë dhe organizata donatore të përfshira në reformat ligjore të medias.

Me fondet e Departamentit të Shtetit dhe nën administrimin teknik të Qendrës për Demokraci dhe Qeverisje, Institut Kombëtar iu dha një grant për identifikimin e karakteristikave kryesore për krijuimin e një mjeti të përshtatshëm për një media të lirë dhe të pavaruar, dhe për të përgatitur e shpërndarë një dokument i cili përmban këto elemente.

Dhurata u koordinua në kuadrin e Programit për Politikë dhe e Drejta Krahasuese e Medias dhe (PCMLP) në Universitetin e Oksfordit. Në qershor 1998 u mbajt një Konferencë për të ndihmuar në planifikimin e studimeve dhe zhvillimin e materialeve për këtë dokument. Kjo përfshiu dhe shpërblimin e një grupei esesh mbi reformat ligjore të medias në një numër të madh shoqërish (nga pikëpamja gjeografike -dhe shkallës së tranzicionit), duke përfshirë dhe Indonezinë, Ozbekistanin, Uruguajin dhe Poloninë.

Profesorët Peter Krug dhe Monroe E. Price morën përsipër përgatitjen e këtij dokumenti. Dokumentin e kanë shqyrtuar persona të përfshirë në reformat e medias në Afrikë, Amerikën Latine, Azinë juglindore, Europën Qëndrore dhe atë Lindore. Ndërmjet atyre të cilët ishin më aktive në përfundimin e projektit ishin Ann Hudock, Departamenti i Shtetit, Gary Hansen dhe David Black, Qendra USAID për Demokraci dhe Qeverisje, Stefan Verhulst, Drejtor i PCMLP, Dr. Beata Rozumilowicz dhe Bethany Davis, PCMLP, dhe Eric Johnson, Internews.

Hyrje

Anembanë botës po bëhet një riformulim i madh i ligjeve dhe politikës së medias. Ky moment i rëndësishëm për ndërtimin e medias më demokratike i atribuohet ndryshimeve të menjëherëshme gjopolitike. Këto përfshijnë dëshirën në rritje për informacion, lëvizjen e përgjithshme drejt demokratizimit, presionet nga bashkësia ndërkombe të dëshirave që shtrihen në teknologjisë së re të medias. Pavarësisht nga përbërjet e ndryshme të shteteve të veçanta, e drejta dhe politika e medias janë gjithnjë e më shumë objekt i një debati intensiv.

Për të formuar një shoqëri efektive demokratike duhen disa hapa. Formimi i të drejtës së dëshirave të medias është një nga hapat më të rëndësishëm. Pocesi i ndërtimit të medias, i cili çon përpresa demokracinë, shumë shpesh merret përsipër pa i kuptuar mjafaueshëm shumë faktorë të përfshirë. Ky studim është planifikuar për të kuptuar më mirë këtë gjë, për të siguruar udhëzues për ata të cilët marrin pjesë në ndërtimin e medias dhe për të treguar fushat për studime të mëtejshme.

Ligjet shihen në izolim dhe si pjesë të këmbyeshme të cilat janë të mbrojtura në mënyrë të veçantë për krijimin e medias efektive dhe promovuese të demokracisë. Ligjet shpesh analizohen dhe diskutohen duke pasur vëmendjen më shumë në formulimin e tyre. Megjithatë, çdo shoqëri ka një grup aktivitetesh, ndërveprime të ligjeve dhe pozita në të cilat ato ekzistojnë, të cilat i bëjnë ato ligje pak a shumë efektive. Shtete të ndryshme, në shkallë të ndryshme të zhvillimit, kërkojnë strategji të ndryshme për të menduar rrëth rolit të medias dhe, si rezultat, për të menduar rrëth planifikimit dhe strukturës së mjedisit në të cilin do të operojnë.

Ne duam të identifikojmë përbërësit e procesit kompleks ligjor që kontribuon në kushtet të cilat i mundësojnë medias cuarjen përpresa të synimeve demokratike. Kuptimi i faktorëve që i bëjnë ligjet efektive, mund të çojë në rritjen specifike të rolit që mund të luajë media në forcimin e institucioneve demokratike. Të kuptuarit e “mjedisit të përshtatshëm” mund të jetë i dobishëm për ata të cilët merren me ndërtimin dhe forcimin e institucioneve demokratike e për ata të që mbrojnë median e lirë dhe të pavarur dhe që dëshirojnë të shpjegojnë ndërveprimet që përcaktojnë se sa e lirë dhe e pavaruar është një radio ose stacion televiziv ose sa luftarake është një gazetë. Mjedisi i përshtatshëm, natyrisht, nuk mund të zëvendësojë talentin gazetaresk, të kuptuarit nga ana e audiencës ose ndjesinë se si informacioni ndikon në rritjen e rolit e publikut për ta bërë demokracinë më të kuptueshme. Por për ata të cilët angazhohen në ringjalljen e fushës publike, një referencë e ndërveprimeve themelore që ndikojnë në synimet e tyre, mund të jetë frytdhënëse.

Po fillojmë me një plan të fushave të ligjit që duhen marrë parasysh. Me kalimin e kohës, në shoqëri të ndryshme, mund të sugjeroohen fusha specifike të zhvillimit ligjor të cilat janë themelore për reformën e të drejtës së medias. Në pjesën e parë të këtyre studimi, do të shqyrtojmë një listë të rëndësishme të këtyre fushave, që nga ligjet mbi fyterjen tek liria e informacionit. Si në çdo fushë specifike të medias dhe në fushat e zbatimit të përgjithshëm, do të japim një tregues se si ligji mund të kontribuojë ose mund të pengojë në krijimin e “mjedisit të përshtatshëm”. Do të sjellim sa më shumë të jetë e mundur do të japim përvojat në shoqëritë e ndryshme dhe ato në tranzicion.

Në pjesën e dytë të studimit do të kalojmë në një diskutim të shtetit ligjor: rrethanat që e bëjnë ligjin efektiv, të dobishëm dhe të drejtë në arritjen e një strukture të medias e cila shërben për forcimin e institucioneve demokratike. Ky diskutim i drejtohet çështjeve të tillë si ndarja e pushtetit, pavarësia e pushtetit gjyqësor dhe themelimi i organizmave rregullues të besueshëm të cilat janë besnikë për të shpalosur parimet ligjore. Para se të përfundojmë me konsideratat praktike mbi burimet dhe teknikat për zhvillimin e një mjedisit të përshtatshëm do të kthehem në një grup më të gjerë të faktorëve të përshtatshëm për median – çështje shoqërore më të mëdha, të tillë si gjendja e ekonomisë, masa e kërkesës për informacion dhe shkalla e pluralizmit etnik dhe politik.

Pjesa më e madhe e studimit ka të bëjë me median tradicionale: shtypin dhe transmetimet e radios dhe televizionit. Por Interneti, me ndikimin e tij në publik, do të jetë gjithnjë e më i rëndësishëm në funksionimin e medias në shoqëri. Ai ofron mënyra të reja të të menduarit rreth mjedisit të përshtatshëm për zhvillimin e medias së lirë dhë të pavarur.

KAPITULLI 1: E drejta, media dhe institucionet demokratike.

1.1. Lidhja mes Medias të Lirë, të Pavarur dhe Institucioneve Demokratike

Para se të merremi me “mjedisin e përshtatshëm”, është e rëndësishme të bëhen disa vërejtje. E para, është e nevojshme të sqarohen hamendjet që egzistojnë rreth marëdhënieve midis medias së lirë, të pavarur dhe ndërtimit të institucioneve të qëndrueshme demokratike. Disa mund të duan një media të lirë për interesin e tyre. Por shumica e lidhin pretendimin – natyrisht pretendimin gjeopolitik – për median e lirë me rolin e tyre në përforcimin ose çuarjen përpara të demokracisë. Edëin Baker ka shkruar, me pak ironi se, “demokracia pa shtyp të lirë është e pamundur. Të paktën gjykatat dhe komentatorët na e thonë këtë gjë.” Në këtë studim, nuk fokusohemi në ato çështje që disa njerëzve mund t'u duken të rëndësishme; si diskutimi pula-veza: nëse evoluimi i institucioneve demokratike e bëri të mundur median e lirë apo media e lirë është paraprirëse për ndryshimet domethënëse të institucioneve demokratike. Megjithatë duket haptazi që deri në një pikë, në çdo ndryshim sektori i medias së lirë e të pavarur është jetësor.

Meqënëse ekzistojnë shoqëri të ndryshme me profile të ndryshme të medias, nuk ekziston asnjë model i zhvillimit të medias që mund të konsiderohet “themelor”, si pjesë e projektit të demokratizimit. Vetë zhvillimi i medias së “lirë e të pavarur” mund të marrë forma të ndryshme dhe liria e pavarësia mund të kenë shkallë të ndryshme. Është e rëndësishme të dihet se ç'lloj shtypi e në ç'lloj shoqërie do të kryejë funksionet e domosdoshme për procesin e ngritjes së institucioneve demokratike në mënyrë që të procedojnë sa më mirë.

Në kushtet e telekomunikacionit të sotëm modern, veçanërisht të internetit, kur shkëmbimi i të dhënave anembanë botës sa vjen e po shtohet, funksioni i medias tradicionale mund të plotësohet por vështirë të zëvendësohet. Vetëm duke kuptuar elementët bazë të strukturës dhe funksionit, mund të vlerësohen politikat për të çuar më tej të drejtën për të dhënë dhe marrë informacion.

Studimi i Komisionit Hutchins në fund të viteve 1940, “Një shtyp i Lirë dhe i Përgjegjshëm” identifikoi pesë funksione të mundshme si kritere për vlerësimin e punës së shtypit. Shtypi mund të bëjë një ose më shumë prej si vijon: 1) të sigurojë “një përshkrim të besueshëm, gjithpërfshirës dhe inteligjent të ngjarjeve të ditës në një kontekst që u jep atyre kuptim”, një angazhim i vërtetuar pjesërisht nga raportimet objektive; 2) të jetë “një forum për shkëmbim komentesh dhe kritikash,” që do të thotë pjesërisht se dokumentat duhet të janë “bartës të përbashkët” të diskutimit publik, të paktën në kuptimin e kufizuar të bartjes së opinioneve të kundërtë me vetë ato; 3) të projektojë “një tablo përfaqësuese të grupeve përbërëse të shoqërisë”; 4) “të prezantojë dhe qartësojë synimet dhe vlerat e shoqërisë”; dhe 5) të sigurojë “qasje të plotë të ndodhive të ditës”, me anë të së cilës shërben të drejtën e publikut për të qenë i informuar. Komisioni gjithashtu identifikoi tre detyra përmbledhëse të cilat janë qëndrore për rolin politik të shtypit: të sigurojë informacion, të sqarojë publikun se është i aftë të vetëqeverisë, dhe të shërbejë si një kontrollor mbi qeverinë. Mund të thuhet se shpesh ekziston dhe një funksion shtesë i shtypit, më qartë, t'u japë segmenteve të ndryshme të shoqërisë ndjenjën se ata përfaqësohen në fushën publike.

Suç ka shkruar dhe Profesor Baker, koncepte të ndryshme të demokracisë kërkojnë funksione disi të ndryshme të shtypit. Vizionet e një shoqërie demokratike të cilat theksojnë pjesëmarrjen qytetare, për shembull, do të nënvizonin nevojën për median që, siç e thotë dhe Baker-i, “i ndihmon grupet në ndjekjen e programeve të tyre dhe në mobilizimin për përpjekje dhe rënie ne ujdi”. Në anën tjetër, një version demokracie më superior kërkon parimisht që media të sigurojë informacion të mjaftueshmë për ata që marrin pjesë në fushën publike për të funksionuar racionalisht dhe, natyrisht, të kryejë funksionin e kontrollorit. Në disa modele, media ka përgjegjësinë që të asistojë në ngulitjen dhe transmetimin e “vlerave të sakta”.

Shpesh, thelbi i tranzacioneve për një demokraci më të madhe është copëzimi ose shkatërrimi i monopolit ose oligopolit të mëparshëm të pushtetit, duke përfshirë monopolin mbi informacionin si një element kritik i monopolit mbi pushtetin. Në shumë shoqëri, reformë do të thotë të bësh të sigurtë se ekziston një qasje për një grup zérash jo të përfshirë më parë në tregun publik të ideve. Atëherë çështja është se si hapet tregu dhe kujt i hapet. Me fjalë të tjera, cilët ofrues të rinj ose shtesë në treg, janë të mbështetur për besnikëri nga cilat burime ose para dhe me çfarë objektivash. Rusia në fund të viteve 1990 na jep një shembull të një tranzicioni në të cilën ndodheshin kompanitë e medias, në pjesën më të madhe, përfaqësuese të formacioneve kryesore të ndikimit kapital dhe politik pasi çdo formacion kishte nevojë për grupin e vet të enteve të medias.

Për të siguruar ekzistencën e medias së lirë të pavarur, në tregun e ideve mund të duhet të sigurohen instrumentet për vlerat artikuluese dhe mbledhjen e mbështetjes publike, të cilat nuk janë plotësisht të varura nga shteti. Të çosh përpara një media të lirë dhe të pavarur, herët në procesin e tranzacionit, mund të sigurojë gjithashtu një gur themeli për një grup të qëndrueshëm institucionesh demokratike të së ardhmes. Madje edhe nëse media nuk e kryen funksionin e kontrollorit efektiv, përfshirjen në funksionet e sigurimit të informacionit dhe transmetimit të vlerave, në ditët e para, kjo mund të jetë për shkak të mungesës së eksperiencës. T'a zhvillosht median që në fillim në një rrugë të drejtë, do të thotë se kur funksioni i kontrollorit dhe funksionet e tjera të janë të nevojshme, media do të jetë më e përgatitur. Media e lirë dhe e pavarur mund të zhvillohet natyrshëm në një demokraci të pjekur, por hapat artificialë janë të nevojshëm në shumë kontekste tranzicioni.

Në përfundim, kush mund të kundërshtojë se emergjencia e institucioneve demokratike në shoqëritë e tranzacionit, do të kalojë më shpejt dhe me mbështetje e përfshirje më të madhe publike nëse ekziston media e lirë dhe e pavarur për të zhvilluar dhe frymëzuar opinionin publik.

1.2 Kufizimet mbi të Drejtën

Një kujdes i dytë përfshin funksionimin e vetë të drejtës. Ligjet që krijojnë themelet për media të pavarur janë të nevojshme për zhvillimin e shoqërisë civile, por vetëm ato nuk garantojnë se si do të funksionojë media. Që të “funksionojë” media e lirë dhe e pavarur, bëshkësia në fjalë duhet të vlerësojë rolin që luan media. Rob Atkinson e nënvizon këtë problem duke theksuar se, “të krijosh një shoqëri civile me anë të një urdhëri ligjor është një operacion i pamundur, si në praktikë ashtu dhe në parim. Si

në teorinë liberale politike ashtu dhe në historinë e politikave liberale, shteti i së drejtës është rezultat i angazhimit të mëparshëm të shoqërisë civile.”¹ Julie Mertus ka shkruar:

Transplantimi i institucioneve ligjore të planifikuar për të promovuar vlera të tilla si pjesëmarrja dhe shoqërizimi vullnetar nuk do të funksionojë në mungesë të zotimit parësor ndaj vlerave të tilla. Në të kundërt, struktura e pushtetit vendor do ta kundërshtojë një obligim të tillë të detyruar si jo legjitim dhe/ose të keqpërdorur për t'i shërbyer nevojave të veta. Ky problem është përhapur në aspektin e ndryshimeve shoqërore dhe inkorporimeve ligjore, dhe ekspertët më të mirë nuk do të mund ta zgjedhin këtë problem vetëm.²

Eshtë një gjë identifikimi i nevojës për të shndërruar aleancën e vjetër të zérave në një shoqëri në drejtim larg monopolit dhe oligopolit. Por është një tjetër përpjekja për të kuptuar cilat hapa ose procese e lejojnë këtë gjë të ndodhë dhe cilat zëra, në procesin e ndryshimit, do të jenë favorizuar si të rinj. Në Ruanda, në filim të viteve 1990, organizatat ndërkombëtare ndihmuan në demonopolizimin e medias dhe përgatitën zëra të ndryshëm nga ato të shtetit. Por stacioni i ri profesionist i pavarur i radios u bë një vegël e ekstremistëve të cilët ishin pro genocidit, dhe në të vërtetë e bënë një gjë të tillë. Shpesh termi “media e pavarur” përdoret pa dallim për të përshkruar median që kontribuon në jetën demoratike siç kontribuon media e cila nuk është nën një monopol ose oligopol që kufizon pozicionin e shoqërisë për zérat e disponueshëm. Këto dy atribute, kontribuimi në demokraci dhe kontribuimi në pluralizmin e zérave, nuk duhet të ngatërhojen.

E drejta, përpjekjet e ndihmësve, ose vetë përpjekjet e qeverisë pritëse (me anë të financimit, shpërndarjes së lajmeve të shtypura, ose kontrollit mbi mjetet e shpërndarjes) rrallë ndonjëherë përcaktojnë se sa e lirë, pluraliste dhe e pavarur mund të jetë media (ndonëse të gjitha këto aspekte strukturale janë të rendësishme). Ajo çfarë është e vërtetë përtej kufijve është se ekziston një ndërveprim mes çfarë mund të quhet institucionalo-ligjor dhe socio-kulturor, ndërveprimi ndërmjet ligjit dhe se si interpretohet dhe zbatohet ai, si respektohet dhe si pranohet. Në këtë kuptim, një faktor tjetër i rendësishëm është dhe reagimi i publikut. Për shembull leximi i shtypit ra ndjeshëm në ish Bashkimin Sovjetik, megjithëse gazetat gjëzonin më shumë liri. Ndonëse kjo ndodhi kryesisht për shkak të ritjes së çmimeve në pikat e shitjes, një faktor socio-kulturor për t'u shënuar është se pas një periudhe euforie, në disa shoqëri, entuziazmi për lajme rreth ngjarjeve publike, të paktën në median e shkruar, ka rënë.

E ngjashme me këtë, është e rendësishme të krahasohet sjellja e audiencës së televizionit në tranzicione. Drejtorët e stacioneve të transmetimeve shpejt vunë re se rishfaqja e filmave amerikanë, në mënyrë të rregullt apo jo, ishte shumë më e sukseshme në thithjen e audiencës – veçanërisht në një mjeshtë përshtatshëm – se sa prodhimi i dokumentarëve ose teatrove seriozë. Një audiencë më e madhe ose siguri më e madhe në treg, në këtë kuptim, nuk e rriti kontributin në dialogun me publikun. Në anën tjetër, për të ndërtuar një media të pavarur, vëmendja ndaj audiencës dhe bërja e një plan programi gjithëpërfshirës është jetësore. Në të gjitha këto mënyra, është e rendësishme të pranohet marrëdhënia mes ligjit dhe elementëve të tjera të ndërtimit të medias së lirë dhe të pavarur. Reforma e së drejtës së medias është më efektive, ose ndoshta efektive vetëm kur ajo përfshin përpjekjet për të ndërtuar një traditë të besueshme të gazetarisë profesionale, përgatit botues për tregun dhe shpërndarjen dhe kur zhvillon një kulturë publike që është mbështetëse e sektorit të medias.

1.3 Rëndësia e Mjedisit të Përshtatshëm

Në këtë studim diskutojmë ligje të veçanta, të cilët janë përbërës të rëndësishëm të mjedisit të përshtatshëm. Megjithatë, ne theksojmë atë çka e rrëthon ligjin dhe krijimin e një kulture të medias efektive, të pavarur dhe pluraliste. Mbi të gjitha, çfarë e bën një shoqëri të hapur dhe tolerante dhe çfarë jo? Çfarë është ajo që krijon një publik i cili ka jo vetëm burimet për t'u informuar por gjithashtu, në fakt, ia mundëson vetes të përfitojë nga ato? Është më e lehtë dhe më e qartë për të parë se çfarë hapash negativë e pengojnë shoqërinë për të lejuar zhvillimin e një kulture të tillë. Mjetet që shtypin fjalë e lirë identifikohen më lehtë se sa ato që inkurajojnë produktivitetin dhe përdorimin e informacionit. Vetëm ligjet e mira të medias, nuk e krijojnë një shoqëri civile, megjithatë një kornizë ligjore mund të jetë e dobishme. Të shumtë janë regjimet autoritare që zotëruan gjuhën e hapjes. Ndoshta asnjëherë nuk do të merret vesh saktësisht se cilat elemente kontribuan më shumë – ose dhe esencialisht – në krijimin e një kulturë të vlerave demokratike. Mbase jetësore është ekzistensa e një sektori jo-qeveritar të lëkundshëm: organizatat që janë të ndjeshme, në çdo kohë, ndaj shkeljeve të të drejtave gazetareske. Institutet si Fondacioni Mbrojtës Glasnost (Glasnot Defense Foundation), Komiteti për Mbrojtjen e Gazetarëve (Committee to Protect Journalists) dhe Reporterët pa Kufi (Reporters sans Frontières), ishin vigjilentë në momente kritike në shoqëritë tranzitore për të identifikuar regresin e mundshëm dhe tërhoqur vëmendjen e bashkësise ndërkombëtare. Për këto ente, ekzistensa e një ligji jo represiv për median, me hapësira për mbrojtje në rast shkelje të tij, mund ta bëjë detyrën analitike më të lehtë. Por madje edhe ekzistensa ose mosekzistensa e një ligji nuk përcaktuan natyrën dhe fushën e veprimit të inspektimit të këtyre organizatave.

Reforma e të drejtës për median dhe hapat e tjerë që bëhen duhet të vlerësohen në mënyrë të veçantë. Ato duhet të kuptohen në mënyrë substanciale si ndihmë ndaj krijimit të një shoqërie të ndjeshme ndaj medias dhe të vlerësohen në mënyrën se si kontribuojnë në këtë proces. Të marrësh ligjet nga një shoqëri tjetër dhe vetëm duke i zbatuar ato në procesin e tranzicionit, do të ishte e pamjaftueshme. Aktet publike të hartimit dhe debatimit të ligjeve për median duhet të luhen si teatër, një teatër mësimdhënës që edukon publikun në rolin që mund të luajë media. Procesi mund të inkurajojë një ngritje të ndërgjegjes rrëth vlerës së fjalës së lirë dhe procedimit të saj në shoqëri.

Pikërisht kjo ide e mjedisit të përshtatshëm për reformën e medias presupozon rëndësinë e pjesëve të veçanta të ligjit për media të lirë dhe të pavarur. Ajo gjithashtu presupozon nevojnë e një lloji të veçantë të strukturës së medias, ndonjëherë duke përfshirë një kusht që media të jetë vendase, për zhvillimin e institucioneve demokratike. Disa mund të kundërshtojnë, megjithatë, që në ambjentin e medias që është gjithmonë e më global, zhvillimi i medias vendase të jetë një kusht paraprak për krijimin e institucioneve të qëndrueshme demokratike. Eshtë e rëndësishme po të marrim si shembull, aspektin se qeveria nuk ka një monopol mbi informacionin (siç ndodh shpesh duke pasur parasysh përdorimin legjitim të forcës). Pikërisht mundësia e një shoqërie civile për të pasur qasje, në kohë kritike, në internet, fax dhe telefon mund të lejojë mjaftueshmë kryerjen e funksionit kontrollues së medias. Të paktën, kjo tregon se në një shoqëri e tillë ku ekziston një sektor privat i medias i zhvilluar në mënyrë jo-perfekte por dhe mundësia e madhe e qytetarëve për të pasur qasje në internet, ka më pak nevojë për ndërhyrje ose

reforma se sa një shoqëri që nuk i ka këto të dyja. Kjo mund të quhet kritika “teknologjia e re” e nevojës së ndërhyrjes për të forcuar median e lirë dhe të pavarur.

Në anën tjetër, vendime të rëndësishme politike shpesh marren në vend, nga figurat politike që i nënshtrohen zgjedhjeve kombëtare. Media pluraliste e cila mund të diskutojë vetëm ngjarjet gobale nuk siguron një ambjent publik të mjaftueshëm për ato ngjarje të cilat janë kombëtare, dhe njëkohësisht qëndrore për nevojat e qytetarëve.

Thelbin e një analize të mjedisit të përshtatshëm e përbën ajo që është e vështirë, në mos e pamundur, të matet efektiviteti i një ndërhyrjeje specifike të planifikuar për ta bërë median kontribuese më energjike në një tranzicion drejt institucioneve demokratike. Eshtë më e lehtë të sugjerosh se çfarë shkalle e përpjekjeve është më e përshtatshme se sa një tjetër në kushte të veçanta dhe në një moment specifik në kohë. Për shembull, ekzistenza e internetit luajti një rol shumë të rëndësishëm në lejimin e grupeve të veçanta opozitare në ish Jugosllavi për të ruajtur kontaktin me botën e jashtme në 1999, në momentin kur qeveria serbe i mbylli ose i konfiskoi format e medias dhe komunikimit opozitar. Por ishte një kombinim faktorësh, duke përfshirë dhe ndihmën gjatë viteve dhe identifikimin e më hershëm të individëve për të qënë pjesë e shoqërisë paraprirëse civile, që i lejoi masës kritike të popullit të zhvillohej me anë të medias së sofistikuar dhe marëdhënieve të rrjetit mbarë botëror. Vetëm nëpërmjet saj mund të ndodhë deus ex machina e internetit.

¹ Rob Atkinson, A Dissenter’s Commentary on the Professionalism Crusade, 74 TEXAS LAW REVIEW 259, 297 (1995)

² Julie Mertus, *From Legal Transplants to Transformative Justice: Human Rights and the Promise of Transnational Civil Society*, 14 AMERICAN UNIVERSITY INTERNATIONAL LAW REVIEW 1335, 1384 (1999).

Kapitulli 2: Strukturat e Medias dhe Mjedisi i Përshtatshëm

2.1 Vështrim i Përgjithshëm

Ndonjëri mund të pyesë se cilat forma organizative ose strukturore për sektorë të veçantë të medias (televizionit, radios dhe medias së shtypur) ndihmojnë në çuarjen përpara në mënyrën më efektive të zhvillimit të demokracisë ose tregohen më të pajtueshme me institucionet e qëndrueshme demokratike. Të paktën tre forma parimore rregullatore kanë evoluar gjatë historisë së medias së shtypur dhe transmetimit.

Forma e parë rregullatore është pronësia shtetërore monopol dhe kontrolli i medias. Autoritetet shtetërore drejpërsëdrejti mbikqyrin sistemin e medias dhe asnjë zë nuk mund të dëgjohet pa lejen ose pëlqimin e shtetit.

E dyta quhet një monopol publik ose monopol i shërbimit publik. Në këtë rast, media (zakonisht sistemi elektronik i transmetimit) është në duart publike, dhe jo në ato të privatëve; por drejtuesit e sistemit gjëzojnë autonomi thelbësore dhe nuk janë drejtpërdrejt nën urdhërat e degëve ekzekutive ose legjislative të qeverisë.

Dhe e fundit, është pronësia private, zakonisht e shoqëruar nga disa shkallë të rregullimit shtetëror. Masa e rregullimeve të tillë ndryshon nga shteti në shtet dhe nga faza në fazë.

Akoma më tepër këto tre sisteme kanë karakteristika të përbashkëta thelbësore dhe krijojnë kombinime të ndryshme. Megjithëse ka patur (dhe vazhdon të ketë) disa raste të monopolit të mirëfilltë të shtetit; monopolet e shërbimit të mirëfilltë publik janë bërë më të rralla, ndërkohë që sistemet e kombinuara, në të cilat ka si transmetues privatë ashtu dhe publikë, janë rritur në numër.

2.2 Barazpesha mes Shërbimit Privat dhe atij Shtetëror të Medias

Cili është kombinimi më i preferuar i shërbimit privat dhe atij shtetëror të medias? Një pikpamje e shprehur shpesh është se qëllimi parimor duhet të jetë një media private konkurese me vështirësi të vogla të hyrjes në treg. Por të gjithë përveç mbrojtësve më të flaktë të sektorit privat njojin një funksion të qëndrueshëm dhe të rëndësishëm për shërbimin publik të transmetimit.

Shoqëri të ndryshme kanë patur pika të ndryshme nisjeje. Në Shtetet e Bashkuara, tregu ka qenë arena kryesore për zhvillimin e massmedias dhe shërbimi i transmetimit publik është ndërtuar që të kompensojë “dështimet e tregut”. Në Europë, shërbimi i transmetimit publik ka qënë baza dhe sektori privat u zhvillua për të siguruar konkurrim dhe mundësi efektive për zëra të rinj dhe të ndryshëm (jo pak prej atyre komerciale).

Interneti shikohet si një ideal i mundshëm: një infrastrukturë që lejon qasje të shpejtë dhe jo të kushtueshme për çdo parti politike ose këndvështrim. I afrohet një ideali sepse ai mund të sigurojë komunikim ndërmjet qytetarëve me njëri tjetrin dhe nga grupet tek individët, një sistem komunikimi dhe ndërlidhës që do të barazpeshojë dhe do të pasurojë një strukturë formale të praktikave demokratike.

Por modelet e transmetimit dhe hyrja e teknologjive të reja kanë treguar se që të lidhësh median me praktikat demokratike është më e komplikuar se përbledhja e mësipërme. Kanë ekzistuar shoqëri që kanë patur një ent monopol të transmetimit të financuar publikisht që ka ndihmuar të nxisë praktikat demokratike. Në raste shumë rralla, dhe BBC-ja ishte njëra prej tyre, një transmetues autonom i shërbimit publik është krijuar në sensin që ai nuk i pëgjigjet qeverisë. BBC-së i lejohej jo vetëm liria redaktuese por gjithashtu ajo u nxit të siguronte që shumë këndvështrimeve në shoqëri t'u jepej e drejta të shpreheshin në programe transmetimi. Megjithatë, rritja e medias private u pa si një aspekt kritik i zhvillimit të strukturës së medias që çon përparrë vlerat demokratike.

Në ish Gjermaninë e luftës së dytë botërore, synimet shoqërore ofroheshin nga një strukturë e përpunuar, me komitetet që përfaqësonin interesa të shumta në shoqëri dhe në një sistem transmetimi të shërbimit të federalizuar publik, të themeluar më shumë në baza federale se sa unitare. U përpunua një sistem nën profesionalizmin që shkru elementet e qasjeve europiane dhe atyre amerikane. Këtu gjithashtu, pluralizmi është ndërtuar në sistem dhe ka patur garanci në arkitekturën dhe në planifikim për të ndaluar një zë monopol shtetëror. Gjykata Federale Kushtetuese e Gjermanisë zhvilloi një ide unike: Neni 5 i Ligjit Bazë kërkon që sistemi transmetues gjerman, në tërsësi, të përbushë një mision të shërbimit publik. Transmetuesit shtetërorë ose ato privatë mund ta përbushin këtë mision. Megjithatë, meqë transmetuesit privatë varen nga të ardhurat e tregut, presupozohet se ata kanë më pak gjasa për të përbushur misionin e shërbimit publik dhe vendosja mbi to e detyrimeve strikte të shërbimit publik do të rrezikonte ekzistencën e tyre. Kështu që, transmetuesve privatë në Gjermani u lejohet vetëm të operojnë për sa kohë që transmetuesit publikë ofrojnë shërbim themelor.

Monopoli ideal i shërbimit publik është shpesh i vështirë të arrihet. Në tërë botën monopolet e kontrolluara nga shteti janë të vështira të transformohen në shërbime publike, autonome, të pavarura dhe në institucione demokratike që i shërbejnë pluralizmit. Në përgjithësi, shoqëritë që janë larguar disi nga pushteti absolut dhe janë drejtuar për në rrugën e demokracisë janë detyruar të ballafaqohen me transformime të tillë të monopolit shtetëror të transmetimit. Kjo ka pasur disa forma: a) mirëmbajtja e transmetuesit shtetëror, por duke lejuar konkurençë të dallueshme private; b) privatizimi i transmetuesit shtetëror, tërësisht ose pjesërisht, gjithashtu duke lejuar konkurençën ; c) duke e çuar transmetuesin publik më shumë në shërbimin publik, modeli autonom.

Shumë pak shoqëri post-Sovjetike ose tranzitore vendosën të heqin institucionet para-ekzistuese të centralizuara të transmetimit. Shpesh këto institucione shihen si shumë të rëndësishëm në formimin e identitetit kombëtar, ose më thjesht si një mjet i dobishëm për detyrat e reja. Në disa vende enti shtetëror i transmetimit është pjesërisht i privatuar, me pronësi të shtetit dobësuar me aksione ofruar investitorëve.

Më të shpeshta kanë qenë hapjet e frekuencave të reja, shpesh për stacione radiofonike dhe televizive me shkallë të ulët. OJQ-të, si Interneës dhe Instituti i Shoqërisë së Hapur kanë qenë kritikues ndaj mundësimit së këtyre konkuruesve të rinj për të hyrë në treg në një larmi të gjerë kontekstesh, nga Azia Qendore deri në Indonezi.

Këto ente novatore private, shpesh të krijuara si një pjesë e shpërndarjes së pushtetit tek interesat e reja pluraliste politike, bëhen paraprirës të një tregu të lirë, dhe shpesh si maturohen e gjejnë vetveten në kompani të përbashkëta me investitorët e huaj dhe kompani më të mëdha të medias.

E drejta për të marrë dhe shpërndarë informacionin nuk varet tërësisht në ekzistencën e një strukture të veçantë të enteve të medias, megjithëse disa parime të konkurencës janë zhvilluar nga kjo e drejtë njerëzore. Për shembull, një shtet praktikon konkurim të kufizuar madje edhe kur ekzistojnë forma të disponueshme për të lejuar atë të plotë, të tilla si një ligj që ndalon radion private të konkurojë me një homolog monopol publik dhe kjo mund të jetë shkelje e të drejtave të njeriut.

2.3 Konkurenca në Media

Struktura e mirëfilltë e medias në një vend mund të jetë gjithashtu e rëndësishme nëse është e vërtetë një pikëpamje e përbashkët: konkurimi përmes zhvillimit të medias rrit konkurencën mes palëve konfliktuale dhe ideve të larmishme. Konkurim më i madh i zërave të medias, nën këtë pikëpamje, ofron një larmi më të gjérë pikëpamjesh në fushën publike dhe një sens më të madh, në shoqëri, që interesat e ndryshme janë efektivisht të përfaqësuara.

Ata që i tremben përqëndrimit të madh mbi median lavdërojnë ndikimet pozitive të konkurencës. Në shumicën e rasteve, ekzistenca e shumë pronarëve është konsideruar si garanci se do të shprehen më shumë pikpamje. Në mënyrë strukturore, ky argument kundër ekzistencës së një lojtari dominues privat është paralel me pretendimin se një sitem i medias së kontrolluar nga shteti dobëson ose pengon zhvillimin e institucioneve demokratike.

Arsyeja themelore që favorizon përqëndrimin ne rritje të pronësisë është e thjeshtë: për shkak të teknologjisë dhe shpenzimeve të infrastrukturës në botën moderene të komunikimeve globale, shpenzimet e futjes për kompanitë të cilat dëshirojnë të marrin pjesë në informimin e shoqërisë janë shumë të larta. Shpenzimet e shpërndarjes janë të ulta. Këto janë kushtet që çojnë në përqëndrimin e shpejtë dhe në rritje në industrinë e telekomunikacionit, medias dhe informacionit.

Ekzistojnë tre forma të përqëndrimit të rëndësishme për çështjet rregullatore në shoqërinë e informacionit: a) përqëndrimi horizontal, për shembull, dominimi në sektorin e gazetës ose midis stacioneve televizive; b) pronësia e ndërthurur që ekziston mes sektorëve të ndryshme të medias, në veçanti media e shtypur dhe ajo elektronike; c) përqëndrimi vertikal që përfshin integrimin e fazave të ndryshme të prodhimit dhe zinxhirit shpërndarës. Një shembull i integrimit vertikal është pronësia e kanaleve dhe shërbimeve transmetuese dhe kontrolli i mjeteve të shpërndarjes së tyre. Konvergjenca e medias është duke e ulur dallimin që e bën pronësinë e ndërthurur një koncept frytdhënës.

Problemet strukturale të tillë si ekzistanca e përqëndrimit të madh në një media kombëtare nuk shfaqen menjëherë në shoqëritë tranzitore. Disa shtete shihen, të paktën për një përiudhë të shkurtër, të parnikuar nga zhvillimet globale drejt përqëndrimit dhe kontrollit nga korporatat ndër shtetërore. Në anën tjetër, monopolet lokale dhe versionet e integrimit vertikal gjenden pothuajse në të gjitha shtetet. Meqë përvoja e shoqërive dhe korporatat globale kërkojnë tregje të reja, bashkimet e mëdha ndërkomëtare sigurisht do të ndikojnë në politikat kombëtare.

Çështjet e përqëndrimit i lënë hapësirë disa elementëve specifikë që janë veçanërisht kërcënues për pluralizmin e medias dhe qasjes së informacionit. Kompanitë që janë nën kontroll të rrjeteve shpërndarës mund të përdorin pozitat e tyre si “kujdestarë” për të shpërndarë informacionin dhe shërbimet programore të grupeve të tyre të medias, e kështu të kufizojnë qasjen e lirë. Nëse shteti është në kontroll të rrjeteve shpërndarës, kjo është një çështje thelbësore. Disa mendojnë se operatorët e infrastrukturës së rrjetit, tek të cilët furnizuesit e programeve të tjera varen për shpërndarjen e shërbimeve të tyre në publik, nuk duhet të lejohen të prodhojnë programe të tyre dhe të fitojnë qasje të favorshme. Shumica e kompanive të mëdha të komunikimeve janë të integruara vertikalisht. Si rezultat, duhet të tregohet vëmendje për teknikat që sigurojnë qasje të paanshme. Një shqetësim i veçantë që ngrihet nga përqëndrimi është nëse ekziston hapësirë për zhvillimin e zonave lokale të krijimtarisë, me aftësinë për t'u specializuar në dhënier e informacionit qytetar. Ndërkohë që prezantohen më shumë parime të tregut të mirë del e nevojshme të paktën të sigurohet, veçanërisht për shërbimet e telekomunikacionit dhe shërbimet themelore audio-vizuale, shpallja e synimit të qasjes universale.

Problemet strukturore mund të janë komplekse kur një entitet shtetëror kontrollon një element kyç në zinxhirin e informacionit (për shembull, kontrolli i mjeteve të shpërndarjes së gazetës).

Në kushtet e legjislacionit në fuqi shpesh shtrohet pyetja nëse ligjet e përgjithshme anti-konkuruese në një vend brenda një shoqërie janë të mjaftueshme për t'u përballur me konkurençën brenda medias, ose nëse duhet të krijohen ligjet e pronësisë specifike të medias. Për shembull, në Shtetet e Bashkuara ligjet antitrust në përgjithësi të zbatueshme, ndalojnë monopolet dhe sjelljet antikonkuruese (përveçse në pak rrethana kufizuese). Këto ligje zbatohen, për shembull, në industrinë e çelikut dhe atë automobilistike dhe mund të zbatohen në median e shkruar, transmetimet televizive ose dhe në zyrat e lajmeve. Eshtë e dëshirueshme të sigurohet se edhe njësitë e medias i nënshtrohen të tillë ligjeve të juridikzionit të përgjithshëm, të cilat bëjnë të mundur që personat të cilët zotërojnë median mund të përfshihen në të njëjtat praktika anti-konkuruese dhe të dëmshme sikurse prodhuesit e llampave dhe kompjuterave.

Por përvèç kësaj, Shtetet e Bashkuara kanë miratuar një numër ligjesh të pronësisë, veçanërisht për median, duke u bazuar në idenë se media është diçka tjetër dhe se interesat e fjalës së lirë kërkojnë një mënyrë tjetër, më të veçantë për organizimin dhe rregullimin e saj. Përqëndrim i pushtetit në fushën e fjalës mund t'i duket një shoqërie më shqetësues së përqëndrimi i pushtetit në një fushë me më pak pasoja për vlerat demokratike. Për shembull, për një kohë të gjatë, rregulloret federale mbulonin edhe çështje të tillë si: a mundet pronari i një gazete të ketë në pronësi edhe një transmetues në të njëjtin qytet; sa është numri i radiostacioneve që mund të ketë në pronësi një person ose korporatë (duke përfshirë edhe numrin

maksimal në qytet); dhe sa është maksimumi i audiencës së lejueshme që mund të arrijë një korporatë. Kongresi i Shteteve të Bashkuara dhe Komisioni Federal i Komunikacioneve kufizuan numrin e stacioneve lokale që një rrjet kryesor mund të ketë në pronësi dhe të drejtat e pronësisë së këtij rrjeti dhe të drejtat e pronësisë së këtij rrjeti mbi programet që shpërndante. Të gjitha këto ligje kanë pësuar ndryshime në Shtetet e Bashkuara, por janë dëshmi e konceptit se media nganjëherë paralajmëron kujdes për marrëdhëniet e lidhura me pronësi specifike.

Në një studim të fundit të Uruguajit, Faroque Barone argumenton se në këtë vend, praktikat strikte anti-konkuruese ndërmjet pronarëve të shtypit kryesisht privat, penguan zhvillimin e një forumi publik. Jo vetëm që atje ka pak pronarë dhe që në marrëveshje ndërmjet tyre kontrollojnë kufijtë e lajmeve, por pretendon ai, këta pronarë janë të lidhur ngushtë me qeverinë. Për më tepër, sektori i shërbimit publik të transmetimit i financuar nga shteti është jo i favorizuar në krahasim me konkurusit më të fortë privatë në fonde, plan programe dhe qasje në programimin me cilësi të lartë. Kështu që shërbimi i transmetimit publik në Uruguaj mbetet shumë i dobët për të harmonizuar në mënyrë adekuate ofertat e sektorit privat.

Këshilli i Europës ka rekanduar se duhet jo vetëm të ekzistojë një sektor i shërbimit publik të transmetimit por ai duhet të ruhet nga shteti i së drejtës. Korniza ligjore që rregullon shërbimit publik të transmetimin, në kuptimin e rekandimit duhet të:

përcaktojë qartë pavarësinë redaktuese dhe autonominë institucionale të tyre, veçanërisht në fusha të tilla si:

- Përcaktimi i orareve të programeve;
- Konceptimi dhe prodhimi i programeve;
- Redaktimi dhe prezantimi i lajmeve dhe programeve të çështjeve aktuale;
- Organizimi i aktiviteteve të shërbimit;
- Rekrutimi, punësimi dhe administrimi i personelit brenda shërbimit;
- Blerja, marrja me qera, shitja dhe përdorimi i mallrave dhe shërbimeve;
- Administrimi i burimeve financiare;
- Përgatitja dhe zbatimi buxhetit;
- Negocimi, përgatitja dhe nënshkrimi i akteve ligjore në lidhje me kryerjen e shërbimit.³

Ka një numër të konsiderueshëm të shoqërive në tranzicion ku pronësia mbi median është përqëndruar shumë në duart e shtetit dhe/ose të atyre interesave private që lidhen ngushtë me shtetin. Anembanë Azisë Qendrore edhe aty ku transmetuesve privatë dhe të pavarur u është lejuar të zhvillohen pushteti i vërtetë është i lidhur me transmetimin shtetëror dhe me ato ente private që lidhen me qeverinë. Strukturat duhet të kontrollohen për të parë nëse kompanitë e medias, media e shkruar dhe stacionet televizive janë ende të lidhura me shtetin nëpërmjet marrëdhënieve familjare apo të tjera. Një studim përmjedisin e përshtatshëm merr parasysh faktorë të tillë gjatë studimit të politikave të reformës.

Në shumë shoqëri në tranzicion, shtrohen pyetje rreth legjislacionit përritjen e pronësisë private në media. Pyetjet lidhen me hapësirën që do t'i lejohet transmetuesit privat, si do të bëhet ndarja dhe kush do të ketë transmetuesit më të fuqishëm. Secili prej këtyre vendimeve mund të ketë pasoja të rëndësishme për strukturën finale të medias elektronike. Qeveria mund të ndajë hapësirën në mënyrë që të nxjerrë në pah skarcitetin dhe të rrisë shkallën e përqendrimit. Përcaktimi i hapësirës mund të kuptojë një sistem

përfundimtar i cili është i kufizuar për disa stacione kombëtare. Pastaj një alternative tjetër mund të çojë në shumë stacione lokale ose edhe në konkurencë lokale. Rregullat se si dhe kur mund të transferohen licencat janë një faktor në përcaktimin nëse një industri e decentralizuar dhe konkuruese ka potencial për të mbijetuar. Nëse një alternativë apo një tjetër nxit pluralizmin dhe forcon institucionet demokratike ka të bëjë me shumë rrethana, përfshirë demografinë, kërkosat e vendosuara për median dhe marrëdhëniet midis qendrave rajonale dhe kombëtare në formimin e politikave.

Një grup rekomandimesh të bëra nga Këshilli i Europës thekson rëndësinë e “ekzistencës së një morie organesh autonome dhe të pavaruarat të medias në shkallë kombëtare, rajonale dhe lokale” sepse ajo “përmirëson pluralizmin dhe demokracinë”. Këshilli gjithashtu pohon se “shumëlojshmëria politike dhe kulturore e llojeve dhe përbajtjeve të medias është thelbësore për pluralizmin e medias”. Si pasojë, Komiteti i Ministrave të Këshillit rekomandoi që anëtarët e Këshillit “të vlerësojnë rregullisht efektivitetin e masave ekzistuese për të përkrahur pluralizmin dhe/ose mekanizmin anti-përqendrues dhe të shqyrtojnë nevojën e rishikimit të tyre në dritën e zhvillimeve ekonomike dhe teknologjike në media”⁴.

Këshilli gjithashtu ka nxitur atë që quhet “transparencë”. Meqenëse “pluralizmi dhe shumëlojshmëria janë thelbësore për funksionimin e shoqërisë demokratike”, Këshilli i Europës ka rekomanduar që “publiku të ketë qasje tek informacioni themelor në media mbi baza të paanshme dhe të barabarta, në mënyrë që të mund të formojë një opinion për vlerën që duhet t'i jepet informacionit, ideve dhe opiniioneve të përhapura nga media”⁵.

2.4 Pronësia e Huaj

Një nga kufizimet më të përhapura është kufizimi i pronësisë së huaj. Eshtë interesante që kufizime të tillë, të paktën mbi transmetuesit tokësorë të radios dhe televizionit janë të shpeshtë, jo vetëm në shoqëritë në tranzicion por edhe edhe në perëndim, duke përfshirë dhe Shtetet e Bashkuara. Frika nga pronësia e huaj e ka origjinën në kohën e luftës kur radio dhe televizioni mund të përdoreshin dhe në fakt janë përdorur për qëllime propaganduese. Supozohet gjithashtu se qytetarët ose korporatat e kontrolluara nga qytetarët mbikqyren më lehtë gjatë krizave kombëtare sesa ato në pronësi të huaj. Pronësia e medias mbetet një nga fortifikatat më të qëndrueshme të ksenofobisë, pjesërisht e bazuar në prezumimin se pronarët e huaj ka të ngjarë të programojnë kanalin ndryshe nga homologët vendas.

Megjithatë, në disa shoqëri në tranzicion, zërat e huaj janë tej mase të rëndësishëm si një mjet mbrijtës pa të cilën do të kishte përfunduar në një monopol qeveritar ose në një hark të ngushtë të pikëpamjeve vendase për median. Shtimi i mundësive për programet e jashtme është gjithmonë e më shumë i mundshëm për shkak të teknologjisë së re, duke përfshirë satelitët dhe internetin. Por kapaciteti i investorëve të huaj për të pasur në pronësi radiostacione, televizione apo shtypin, mund të jetë i rëndësishëm edhe për shumëlojshmërinë. Shumë shtete që ndalojnë kontrollin e huaj të transmetimeve tokësore, lejojnë investime dhe kontroll më të madh të televizionit kabllor dhe shumica lejon pronësinë e huaj të mediave të shtypura. Nga ana tjetër, India ka qenë një nga demokracitë kryesore që ka penguar pronësinë e huaj të gazetave, ndonëse edhe atje ky kufizim është në diskutim.

2.5 Media në Pronësi të Organizatave Fetare dhe Politike

Disa shoqëri i ndalojnë organizatat fetare, partitë politike ose agjensitë qeveritare të kenë në pronësi radiostacione, televizione ose gazeta. Në shoqëri të tjera, veçanërisht në ato që janë në fazën e parë të tranzisionit, këto ente e kontrollojnë komunikimin në mënyrë të drejtpërdrejt ose jo të drejtëpërdrejtë. Ndërkokë që kanalet televizive bëhen gjithnjë e më të shumta (nëpërmjet satelitit e kabllos dhe transferimit në transmetimin dixhital), kufizimet në pronësi mund të bëhen më pak të rëndësishme.

Këto kufizime paraqesin frikën e mbetur (dhe ndoshta të justifikuar) rrëth dominimit që mund të arrihet nëpërmjet kontrollimit të mjeteve të komunikimit masiv. Rregullat e pronësisë mund të pasqyrojnë çështjet historike kur ka pasur një ndarje radikale nga e kaluara autoritare ose riaktivizim të formave të mëparshme të kontrollit dhe ndikimit. Këto rregulla të pronësisë mund t'u mohojnë pronësinë ose kontrollin institucioneve të cilat njëherë e një kohë kanë qenë dominuese.

Në disa raste, pikërisht ku ndikimet fetare kanë qenë të forta, kufizimet mbi pronësinë fraksioniste të stacioneve mund të jenë ndaluara. Kur një shoqëri po del nga një regjim statist autoritar, mund të ketë një reagim të tërësishëm drejt pronësisë private. Megjithatë, në raste të tjera shoqëria e re ruani forma të së vjetrës aty ku institucionet e reja qeveritare, edhe pse tani me më shumë qëllime demokratike, qëndrojnë në të njëjtat pozita si dhe paraardhësit e tyre.

2.6 Qëndrimi i Dominuar nga një Transmetues ose Pronar i Vetëm

Një formë tjetër e rregullimit strukturor në lidhje me mjedisin e përshtatshëm, është hapësira deri ku çdo transmetues ose pronar i licencës mund të arrijë segmente të mëdha të popullsisë. Nëse synimi është për të pasur konkurencë dhe shumë zëra, është e rëndësishme të kemi edhe një ide mbi fundin e lojës. Çfarë do të ndodhë nëse si pasojë e privatizimit mbeten vetëm dy transmetues dhe më i fuqishmi nga të dy fiton 70 % të audiences? Kjo mund të mos jetë domosdoshmërisht në kundërshtim me normat demokratike, por një pozicion i tillë dominant është alarmant. Një qeveri që angazhohet për një strukturë të medias konkurente dhe të pavarur, duhet të ketë mjetet për të përcaktuar dhe zbatuar modele të qarta të roleve që duhet të luajnë transmetimi dhe shtypi. Një analizë e mjedisit të përshtatshëm do të kërkonte informacion jo vetëm rrëth përqendrimit por edhe nëse zëri i shtetit kontrollon e çfarë formash ekzistojnë për qasjen e pikpamjeve të minoritetave dhe opozitës brenda shoqërisë.

Shumë prej këtyre çështjeve janë ngritur gjatë shqyrimit të një ligji të rishikuar të pronësisë së medias në Rusi. U përgatit një projekt-ligj i cili kishte kufizime për sa i përket masës së pronësisë që mund të ketë një kompani ose një grup i bashkuar mbi stacione që arrijnë një përqindje të lartë të audiencës ruse. Në anën tjetër, kriticizmi më i madh që i është bërë strukturës transmetuese të Rusisë është se grupet industriale, duke përfshirë bankat, kompanitë e naftës dhe korporatat e burimeve natyrore, kontrolloinin elementët kryesorë të medias. Nga këndvështrimi i mjedisit të përshtatshëm, një pyetje e rëndësishme ishte nëse stacionet ishin të pavarura nga qeveria. Edhe pse pronë private, kushtet e

pronësisë së tyre dhe marrëdhëniet e pronarëve me qeverinë, treguan se “pavarësia” ishte një status i vështirë për t’u arritur.

Në fakt, rëndësia e mirëfilltë e një bashkimi të madh, pronar i rrjetit të pavarur televiziv NTV, tregonë se përpjekjet e qeverisë për të zbatuar taksat ose ligje të tjera kundër pronarit të saj, mund të interpretohen në mënyrë të besueshme si një sulm ndaj shtypit në përgjithësi. Përqëndrim do të thoshte marëdhënien delikate që ishin të vështira për t’u zgjidhur.

Edhe aty megjithatë, mund të thuhet se ekzistonte një lloj konkurence: industria ishte e organizuar në një oligarki, me disa grupe të fuqishme. Ka ekzistuar konkurencë mes këtyre grupeve dhe si rezultat, mes kompanive të mëdha të transmetimit që ata kontrollonin. Një media e cila është e kontrolluar ngushtë nga një oligarki e interesave industriale dhe bankare, mund të mos i shërbuje synimeve të tjera të cilat çojnë në institucione të qëndrueshme demokratike. Qytetarët mund të vënë re një mungesë të mundësisë për të përdorur median për ndryshime nëse media besohet të jetë e kontrolluar në mënyrë oligarkike. Një përgjigje për këtë situatë mund të jetë lehtësimi i zhvillimit të konkuruesve të fortë ose tolerimi i oligarkisë, por ndalimi i praktikave anti-konkuruese ose abuzuese.

Është e pamundur të ketë një strukturë të medias në të cilën çdo zë, çdo pikëpamje botërore e shkallës së lartë të ketë nën kontroll një kompani të rëndësishme transmetimi. Pasi kjo situatë është jo reale (përjashtim mund të bëhet në botën e idealizuar të Internetit), parashtrimi i një grup ligjesh mundësuese për reformë të medias mbi një përfundim të tillë do të ishte mashtures. Do të ekzistojnë gjithmonë kompani të fuqishme transmetuese në një shoqëri dhe për shkak të shpenzimeve të transmetimit të suksesshëm, presioni ndaj konsolidimit shpesh duket i pa kontrolluar.

2.7 Qasja dhe e drejta për informacion të paanshëm

Për këto arsyen apo të tjera, mjesdi i përshtatshëm në disa shtete përfshin drejtime strukturelle që kërkojnë garantim të qasjes ose mundësi të tjera për zbatimin e së drejtës për përhapje të informacionit. Për shembull një stacion privat mund të ketë një detyrim të vendosur nga qeveria që të sigurojë kohë për të gjithë kandidatët politikë në një kohë zgjedhjesh ose të ndajë kohë për grupet e minoritetave në shoqëri për të bërë të ditur opinionet e tyre ose të paraqesin programet kulturore ose të tjera. Në mënyrë të ngjashme, një shtet mund t’i kërkojë një operatori të televizionit kabllor të mbartë stacionet e shërbimit publik të transmetimit ose stacionet e grupeve të veçanta, duke përfshirë zërat e minoritetave, për të përmirësuar pluralizmin.

Këta janë ata të cilët i konsiderojnë këto lloje të rregulloreve “strukturale” më të përshtatshme me synimet demokratike dhe më pak ndërryrëse se rregulloret thelbësore, rregullore që ndryshojnë natyrën e komunikimeve të veçanta. Ideja e përgjithshme është se nëse konkurenca dhe pavarësia mund të arrihen nëpërmjet këtyre rregullave organizuese bazë, atëherë progresi drejt synimeve të pluralizmit dhe njohjes së pikpamjeve të ndryshme politike do të rritet.

Rregulloret strukturale nuk i kërkojnë qeverisë, përgjithësisht, të bëjë ndërhyrje dashakeqe, duke vendosur se një programim i veçantë është i drejtë apo jo ose nëse pikpamjet politike të veçanta janë shprehur në mënyrë të përshtatshme. Këto çështje zgjidhen, të paktën në mënyrë abstrakte, nga teoria që mbështet një shumlojshmëri pronarësh (ose një shumlojshmëri të zërave nëpërmjet rregullave të planifikuara për garantimin e qasjes në organet e medias) si një nga mënyrat më të rëndësishme për përforcimin e institucioneve demokratike.

2.8 Mbështetjet qeveritare

Politikat dhe praktikat në lidhje me subvencionet janë gjithashtu faktorë në një studim të mjedisit të përshtatshëm. Qeveritë mund të duken sikur kanë zyrtarisht, një qasje neutrale ndaj folësve të veçantë, por nëpërmjet përdorimit të mbështetjes financiare (ndonjëherë e fshehur) ato e bëjnë një grup ose një transmetues më të fuqishëm se sa të tjerët. Qasja diskriminuese ndaj skemës së monopolizuar të shpërndarjes është një metodë që mund të përdoret për këtë qëllim. Akreditimi i favorizuar për reporterët e nënshtuar është një tjetër.

Ekzistojnë me mijëra truke dhe mjete. Detyrat e kushtueshme në lajmet e shkruara ose kompjuterat mund të kenë një ndikim thelbësor mbi kapacitetin e medias së pavarur për t'u zhvilluar. Shtetet mund të bëjnë diskriminim në aspektin e qasjes të studentëve në hyrjen në profesion: universitetet, programet e trajnimit dhe udhëtimet jashtë shtetit. Shtetet mund të ndërhyjnë me anë të qasjes në aparatet të transmetimit në media që janë shumë të pavarura, ose të kryejnë verifikime surprizë ose forma të tjera të sulmeve.

Në rrethana të vështira ekonomike, mënyra se si qeveria shpërndan shtypin e shkruar ose qaset ndaj ambjenteve të shtypit mund të jetë një përcaktues i fuqishëm i pushtetit brenda një shoqërie. Miklos Haraszti, në librin e tij, *The Velvet Prison* (Burgu i Kadifenjtë) pëershkruan se si përfitimet që kishin gazetarët e favorizuar (anëtarësia në klube, shtëpi ose udhëtime jashtë shtetit) i shërbyen rritjes së një lloj kontrolli i cili ishte po aq i padëshirueshëm sa edhe çensura.

2.9 Qeveria si Pjesmarrëse në Treg

Edhe mënyrat më përbledhëse dhe sistematike të përdorimit të pushtetit shtetëror për të strukturuar median janë shpesh të pranishme. Shteti mund të përdorë fuqinë blerëse të tij për të bërë reklamë vetëm me ato media të cilat janë përkrahëse, dhe buxheti shtetëror i reklamave mund të zvogëlojë atë të çdo konkuriesi tjetër. Ose transmetimi shtetëror mund të përdorë pozicionin e tij financues për të penguar median private në tregun e reklamimit, duke e bërë të vështirë për median e lirë dhe të pavarur të zhvillohet. Në fund të vitit 1999, për shembull, Parlamenti Kombëtar Kroat votoi të lejohej transmetuesi shtetëror të shtonte numrin e minutave të reklamave që lejohej të shiteshin. Tregu i reklamave ishte i kufizuar dhe nëse sasia e reklamave në shoqëri është e kufizuar, atëherë rritja e mundësive të entit të shërbimit publik të transmetimit mund të dëmtojë konkuriesit privatë të tij. Ky argument shkaktoi kritika që pretendojnë se lëvizja do t'i “zërë frymën” televizionit tregtar duke e privuar atë nga të ardhurat.

2.10 Fondi qeveritar

Çështja e rolit të televizionit shtetëror ose e shërbimit publik të transmetimit është shpesh e rëndësishme në vlerësimin e mjedisit të përshtatshëm për reforma të medias në shoqëritë tranzitore. Për shembull, forma e mirëfilltë e financimit të një transmetuesi të tillë është jetësore. Dy vjet pas dorëzimit të Hong Kongut Kinës, legislatorët bënë thirrje që më shumë fonde të përhershme t'i jepeshin Radio Televizionit të Hong Kongut (RTHK) pér të garantuar se ai nuk do të kërkonte çdo vit financime nga qeveria e atij territori që tashmë quhet Zona Speciale Administrative.

Disa besojnë se një ent i medias që financohet nga tarifa licensuese, e paguar nga çdo përdorues i mjetit marrës, duhet të ketë më shumë autonomi se sa një tjetër që financohet plotësisht nga qeveria. Megjithatë, këto pagesa pér licensat janë gjithnjë e më shumë nën kritika, pasi shteti ose transmetuesi publik mbështeten tek të ardhurat e reklamave ose përfshihen në aktivitetet komerciale në mënyra të tjera. Konkuruesit privatë ankohen duke thënë se kjo krijon “kushte të pabarabarta loje”, pasi ata konkurojnë me ente që mund të përfitojnë të ardhura tregtare, dhe njëkohësisht kanë edhe mbështetjen e nxitjen qeveritare, qasje në informacionet e qeverisë dhe suvencione nga qeveria. Disa vende e kanë rimenduar mbështetjen e tyre pér televizionin si një përgjigje ndaj ankesave të tilla. Në nëntor 1999, qeveria e Spanjës deklaroi se ajo do të ndryshonte financimin e Televizionit Spanjoll. Buxheti i shtetit do të mbulonte vetëm veprimtarinë e TVE që konsiderohet si shërbim publik, ndërsa aktiviteti i saj i pastër ekonomik do t'i lihej tregut.

Disa ndërhyrje sistematike strukturale ndodhin kur shtetet kanë politika që i japin formë zhvillimit të medias. Këto lloj ndërhyrjesh mund të jenë të kudondodhura dhe vetëm në raste të veçanta kanë ndikim shumë të dëmshëm. Për shembull, një shtet mund të përcaktojë që dëshiron të privoje tregun nga shpërndarja e videove shumë kanalëshe duke investuar miliarda në televizionin kabllor me supozimin se kabllo është më e lehtë të kontrollohet se transmetimi drejtëpërdrejt. Kështu shteti mund të heqë nga tregu konkurencën e shpërndarjes shumë kanalëshe gjë që mund të nxiste konkurencën e konkuruesve më pak të kontrolluar.

Një çështje kryesore shfaqet. Struktura e medias që rezulton në çdo shoqëri (qoftë në ato që inkurajojnë një numër tepër të madh të transmetuesve të lirë e të pavarur dhe medias së shkruar, qoftë në ato që venë theksin mbi transmetuesin shtetëror si BBC-ja) zakonisht nuk është një aksident. Mund të jetë çështje evoluimi ose element i qëllimshëm dhe domethënës i planit. Eshtë një karakteristikë e shumicës së tranzacioneve që çdo hap është një lëvizje nga një grup i strukturës së medias në një tjetër. Këto janë dritare të mundësishë, momente pér të menduar se ç'lloj media i nevojitet shoqërisë. Këto janë momente kur brenda dhe jashtë shoqërisë bëjnë ligje të cilat pjesërisht vendosin nëse tranzicioni shkon përpara nga format ekzistuese të strukturës së medias tek ato forma që janë më në pajtim me shoqërinë demokratike.

³ Komiteti i ministrave, Këshilli i Europës . Shtojcë e Rekomandimit nr. R (96) 10, *Guidelines on the guarantee of the independence of public service broadcasting*, Këshilli i Europës, Komiteti i Ministrave (Miratuar nga Komiteti i Ministrave më 11 shtator 1996).

⁴ Rekomandim nr. R (99) 1, Komiteti i Ministrave, Këshilli i Europës, “*Measures to promote Media Pluralism*” (miratuar nga Komiteti Ministrave më 19 janar 1999).

⁵ Rekomandimi nr. R (94) 13 *Measures to Promote Media Transparency*, Këshilli i Europës (miratuar nga Komiteti i Ministrave më 22 nëntor 1994).

Kapitulli 3: Shteti i së drejtës

Pjesa më e madhe e këtij materiali bën fjalë për të drejtën me të cilën do të përballet media në shoqëritë në trazicion. Por mbi gjithë këtë éshtë diçka të paktën po kaq e rëndësishme, një koncept që ka marrë formë si shteti i së drejtës. E drejta mund të jetë një mjet i pushtetit publik të shfrenuar, ose një mjet që pengon ushtrimin e lirë të pushtetit arbitrar, e në të njëjtën kohë i siguron shtetit mjetet për ndjekjen e objektivave legjitime publike. Si ka shkruar Neil Kritz

Shteti i së drejtës nuk siguron thjesht një mjet më shumë me anë të të cilit qeveria mund të përdorë dhe abuzojë me pushtetin e saj të madh; përkundrazi ai krijon parimet që kufizojnë pushtetin e qeverisë, dhe e detyrojnë atë të sillet sipas një numri rregullash të shpjeguara dhe njohura publikisht.⁶

Organizata për Sigurimin dhe Bashkëpunimin European (OSBE) përmblehdh disa kërkesa për shtetin e së drejtës. Qeveria ka detyrimin të veprojë në përputhje me kushtetutën dhe të drejtën. Ushtria dhe policia i përgjigjen autoriteteve civile. Legjislacioni duhet të gjykohet dhe të miratohet në procedura transparente. Rregulloret administrative duhet të botohen si kusht për vlefshmérinë e tyre. Duhet të ekzistojnë mjete efektive zhëdëmtimi ndaj vendimeve administrative dhe ofrim i informacionit personit të prekur nga kompèsimi, pavarësi e pushtetit gjyqësor, mbrojtja e pavarësisë së praktikuesve ligjorë dhe garanci të detajuara në fushën e procedurës penale. Megjithatë, OSBE thekson që shteti i së drejtës nuk do të thotë thjesht një ligjshméri formale që siguron rregullshméri dhe qëndrueshméri në realizimin dhe vënien në zbatimin të rendit demokratik. Eshte gjithashtu një element drejtësie bazuar në njohjen dhe pranimin e plotë të vlerës më të lartë të personalitetit të njeriut, garantuar nga institucionet që sigurojnë sistemin për shprehjen e plotë të tij⁷.

Shteti i së drejtës është i pavarur nga natyra e së drejtës materiale të veçantë dhe madje dhe nga rregullimi i veçantë institucional. Me fjalë të tjera koncepti i shtetit të së drejtës përmban parime që janë komponentë thelbësore të një mqedisi të përshtatshëm për zhvillimin e një medie të pavarur efektive pavarësish nga normat ligjore materiale të adoptuara nga sistemi ligjor dhe pavarësish nga struktura institucionale specifike brenda të cilës këto rregulla ekzistojnë.

Qëllimet e sistemit ligjor të shtruara ndaj shtetit të së drejtës janë parashikueshmëria dhe drejtësia thelbësore. Për këtë arsyе shteti i së drejtës është thelbësish i lidhur me vlerat që shoqërojnë demokracinë dhe ligjshmérinë dhe fokusi i tij është vazhdimisht në proces. Kështuqë, shteti i së drejtës përmblehdh të paktën qartësi dhe mundësi qasjeje, norma ligjore, një proces administrativ të drejtë, të paanshëm dhe objektiv si dhe mbështetje gjyqësore.

3.1 Qartësia dhe Mundësia për Qasje

Të vetmet norma ligjore të vlefshme për zbarim janë ato të miratuara sipas procedurave sistematike dhe të hapura për publikun.

Në një mjedis të përshtatshëm, aktet normativë me zbatim të përgjithshëm që drejtojnë sjelljen e autoriteteve publike dhe personave privatë duhet të janë të hapura dhe transparente. Ato duhet të shpallen sipas procedurave të pranuara dhe të janë të hapura për publikun. Ndër kërkesat e para është ajo se të vetmet organe kompetente për formulimin e normave ligjore të zbatueshme duhet të janë ato të cilave një pushtet i tillë u është deleguar shprehimisht dhe në mënyrë të dukshme si pjesë e rendit ligjor themelor. Së dyti vetëm dispozita transparente janë të ligjshme për zbatim nga autoritetet administrative. Në sistemet ligjore të paangazhuara në shtetin e së drejtës autoritet mund të zbatojnë rregulla jotransparente të njohura vetëm për ta; në rrethana të tilla, parashikueshmëria dhe drejtësia e nevojshme për zhvillim të medias së pavarur mungojnë.

Në nivel praktik, kjo do të thotë që është me rëndësi të madhe që ato autoritet publike, tek të cilat janë deleguar pushtete legislative, të pajisen me ndihmën dhe aftësitë e nevojshme për të prodhuar rregulla ligjore të qarta dhe koherente. Prandaj, vemandje duhet t'i kushtohet zhvillimit të ekspertizës së hartimit të legjislacionit.

Në shqyrtimin nëse në një shoqëri të caktuar ekziston apo jo shteti i së drejtës, lidhur me median, mund të ngrihen një sërë pyetjesh: Sa të qarta dhe të hapura janë rregullat? Sa të mbështetura janë ato administrativisht? Sa mirë mbështeten ato nga ana gjyqësore? Këto çështje janë të lidhura thelbësish me nacionin e ndarjes së pushtetive: funksionet e shtetit duhet të ndahen midis legjislativit, (krijimi i normave), ekzekutivit dhe administrativit (zbatimi dhe detyrueshmëria e ligjit) dhe gjyqësorit (interpretimi dhe zbatimi i ligjit).

Për shembull, parim themelor i shtetit të së drejtës është se institucioni qeveritar që shpall një normë ligjore nuk duhet të jetë i njëjtë me atë që e ekzekuton, që kur ekziston mundësia e anshmërisë në zbatimin e ligjit. Prandaj, nuk duhet të lejohet që legjislativi të merret me ekzekutimin e ligjeve të veta. Në të njëjtën kohë, ato janë të detyrueshme dhe aplikohen nga ekzekutivi; vetëm sipas autoritetit ligjor të parashikuar. Në të dy rastet, duhet të ketë mbikqyrje të mjaftueshme, të ushtruar me shumë autoritet nga pushteti gjyqësor i pavarur ose institacione të tjera të pavarura, për të siguruar ekzekutimin e këtyre parimeve.

Kriteret kryesore për vlerësimin e gjuhës së statuteve lidhur me median në aspektin e shtetit të së drejtës janë: thjeshtësi e qartësi, përhapje, transparencë. Ligjet e hartuara për të nxitur pavarësinë e medias mund ta pengojnë atë duke shtuar mundësinë për abuzim nëse ato janë të paqarta, konfuze, ose kontradiktore. Në ShBA ideja e thjeshtësisë dhe kuptueshmërisë mbulohet nga doktrina “e pavlefshme për paqartësi” dhe, veçanërisht në çështjet lidhur me gjuhën, qartësia konsiderohet thelbësore për veprimin e duhur të legjislacionit. Një statut që mund të interpretohet në një mënyrë të “zgjeruar” paraqet sfida në kuadrin e fjalës së lirë.

Përhapja dhe pranueshmëria e statutit janë thelbësore. Rregullat që nuk njihen nga komuniteti si të regulluara nuk janë rregulla, pothuajse me përkufizim. Ato janë më tëpër mjete që lejojnë autoritetet të veprojnë në mënyrë arbitrale. Projekt- aktet ligjore ose administrative që synohet t'u shërbejnë normave ligjore të zbatimit të përgjithshëm, duhet të bëhen publike për të marrë komentet nga qytetarët e interesuar

dhe organizatat e mediave. Meqënëse interpretimet gjyqësore të statutit bëhen pjesë e vetë ligjit, të njëjtat parime që zbatohen për të publikuar ligjin duhet të zbatohen edhe për të publikuar vendimin.

Eshtë e mundur që çështjet e përhapjes dhe interpretimit të jenë më pak të rëndësishme në krahasim me çështje të tjera në shoqëritë ku fusha e veprimit të rregullimit lidhur me shtypin eshtë e kufizuar. Por në shumë shoqëri në tranzicion, ku mund të ketë rregulla komplekse për çështje të tillë si pronësia mbi një mjet të komunikimit masiv, hapat për rregjistrim, përqëndrim ose ndeshje pronësie mes radios dhe televizionit, mbulimi nga media i fushatave politike, dhe rrethanat në të cilat do të vendoset përgjegjësia ligjore për shpifje, zbulim të sekreteve shtetërore, ose shkelje të tjera të kërkesave të përbajtjes, këto parime bëhen më të rëndësishme.

3.2 Normat ligjore

Administrimi publik duhet t'i përshtatet normave ligjore dhe të veprojë vetëm nën autoritetin e tyre.

Aktet administrative të institucioneve publike duhet të mbështeten në baza ligjore. Qëllimi i administrimit publik eshtë të lehtësojë realizimin e objektivave legjislative, dhe prandaj duhet të veprojë sipas këtij parimi themelor të “ligjshmërisë”. Ndoshta kërcënimi më serioz për të ushtruar liritë e medias nuk vjen nga ligje te këqija por nga aktet administrative që zbatojnë arbitrarisht ligjet ose janë plotësisht jashtë kufijve të ligjeve.

Të gjithë ligjet janë funksione të administrimit që i zbaton ose i mbikqyr ato. Në shumë tranzacione, një komision licencimi eshtë krijuar për të përcaktuar se kush, nga konkurusit, do të fitojë të drejtën e transmetimit, por operatorët kryesorë të sinjaleve televizive duket t'a fitojnë të drejtën përmes mekanizmave jashtë procesit formal. Që një sistem administrativ të punojë rregullisht, duhet të ketë një ndarje të quartë të përgjegjësive ndërmjet agjencive që kanë juridiktion të dyzuar dhe koordinim të pjesshëm mes tyre. Për shembull në shumë shtete të ish Bashkimit Sovjetik, transmetuesi duhet të kishte licencë për të transmetuar dhe leje nga agjencitë e telekomunikacionit për shfrytëzimin e frekuencave të caktuara. Shumë shpesh, këto detyra nuk ishin as të ndara as të koordinuara, dhe rezultati ishte ndërhyrja arbitrale dhe ndihma jo e përshtatshme për kompanitë transmetuese.

Sigurisht, transmetuesit efektivë janë si instrumente të fjalës ashtu edhe biznese, dhe shpesh bisnese të rëndësishme. Ato nuk mund të funksionojnë në kushte në të cilat eshtë e pamundur të veprohet si një ndërmarrje. Të gjithë ligjet që rregullojnë biznesin duhet të veprojnë sa më butë që të jetë e mundur. Nëse eshtë e nevojshme një licencë e veçantë për të hapur një llogari bankare të huaj, më pas një licencë e tille do të lëshohet ose do të refuzohet bazuar në aplikimin e kriterieve të qëndrueshme dhe transparente. Transmetuesit dhe kompanitë e shtypit varen nga rregullat lidhur me investimet në pasuri të patundshme. Dhe, natyrisht, pasi bëhen më të sukseshme, këto njësi varen nga ligjet lidhur me nxjerjen e përqindjeve të pronësisë, zhvillimin e kreditit, dhe mundësinë për të pasur interesa të sigurta ose të sigurojnë që palët me të cilat ato veprojnë janë partnerët e duhur.

3.3 Proçesi Administrativ: Drejtësia, Paanëshmëria, dhe Objektiviteti

Proçesi administrativ duhet të bazohet në sigurimin e drejtësisë për të gjithë pjesëmarrësit.

Parimet e shtetit të së drejtës duhet të depërtojnë në strukturën ku merren vendimet qeveritare. Në natyrën e marrjes së vendimeve administrative ushtrimi i diskrecionit është diçka tradicionale. Megjithatë kjo liri duhet të kufizohet nga parimet bazë të drejtësisë.

Proçesi për licencimin e organeve të medias informative si transmetuesit radiofonikë ose televizivë, duhet të jenë i hapur, objektiv dhe i drejtë, ku autoritetet veprojnë sipas standardeve proceduriale ligjore të parashikruara dhe kritereve themelore që zbatohen në mënyrë të paanëshme ndaj të gjithë pjesëmarrësve në proçes. Prandaj, nëse dy aplikantë kërkojnë një licencë transmetimi, autoriteteteve që marrin vendimin do t'u kërkohet të zbatojnë standarte transparente në mënyrë të paanëshme për të dy aplikantët. Kjo do të përfshijë dhe mundësinë që të dëgjohen.

3.4 Mbështetja Gjyqësore

Një pushtet gjyqësor i pavarur, efektiv është vendimtar për mbikqyrjen e kërkuar nga shteti i së drejtës.

Për shembull në materialin mbi qasjen tek informacioni dhe rregulloret që lidhen me përbajtjen, do të shohim se sa i rëndësishëm është sistemi gjyqësor në përcaktimin e kuptimit dhe ndikimit të ligjeve për median. Është e rëndësishme të dallohet këtu roli i gjyqësorit në shtetin e së drejtës. Çështja qëndron nëse ekziston zëri i pavarur në shoqëri ku mund të drejtohet pala e dëmtuar, veçanërisht për të përfshuar rishqyrtimin e akteve të degëve të tjera të qeverisjes. Sigurisht, një gjyqësor që është thjesht një tjetër degë administrative e qeverisë është i pamjaftueshëm, veçanërisht nëse i mungon gatishmëria ose juridikzioni për të kryer një funksion domethënës në shqyrtim. Gjykatësit duhet të jenë të përgatitur të marrin vendime kundër autoriteteve publike nëse ata nuk veprojnë si duhet. Ata duhet të kenë siguri në punë: nëse lëvizën me lehtësi nga vendi i punës, ato nuk mund të kryejnë funksionet e tyre në mënyrë të paanëshme. Duhet të ketë gjithashtu dhe një vetëdije publike se gjykatat veprojnë në mënyrë të paanëshme në përputhje me shtetin e së drejtës.

Sistemi gjyqësor mund të vlerësohet për paanshmërinë dhe pavarësinë e tij, si nga ndërrhyra qeveritare edhe nga dobësia financiare. Në shumë shoqëri në tranzicion, pagat relativisht të ulta të gjykatësve mund të pengojnë pavarësinë gjyqësore.

Sistemi gjyqësor mund të vlerësohet edhe përmes efektivitetit të një vendimi që shqyrton një urdhër qeverie (të ankimuar). Në shumë sisteme, gjykatës i mungon pushteti për të arritur zbatimin dhe mbikqyrjen efektive të vendimeve të tyre që kundërshtojnë akte të paligjshme. Një tregues tjetër i veprimit efektiv të shtetit të së drejtës është aftësia e palës ndërgjyqëse të sukseshme për të fituar dëmshpërblimet në të holla që janë dhënë nga vendimi gjyqësor.

3.5 Rast Studimor: Mungesa e Mjedisit të Përshtatshëm dhe Shteti i së Drejtës

Një mënyrë për të parë mjedisin të përshtatshëm të dëshiruar është të shohësh të kundërtën e tij: Kontekst në të cilin, nga bashkësia ndërkombëtare u perceptua nevoja themelore për ndryshim. Për shembull, një Ligj mbi Informacionin u miratua në Serbi në tetor 1998. Ligji bëri të mundur që media të akuzohej për shpifje, gjenjeshta, dhe shkelje të tjera. Për më tepër, përcaktimi nëse një gazetë shkelte ligjin mund të vendosej në procedime ligjore të shpejta dhe të shkurtra pa procedurat normale të parashikuara. Në vitin e parë pas hyrjes në fuqi, katër gazeta të pavarura, një duzinë radiosh dhe stacionesh televizive në Serbi u mbyllën. Shumë gazetave të pavarura iu kërkua të paguanin gjoba, që krahasuar me aktivitet dhe të ardhurat ishin të konsiderueshme. Një njoftim nga agjencia serbe e lajmeve Beta citon se “gjoba të larta (që shkojnë nga 50,000 deri në 80,000 dinarë) parashikuar nga Ligji i Informacionit kërcënojnë financiarisht gati të gjithë median e shkruar rëndësishme dhe të pavarur të shkruar.” Në disa raste, gazetave iu mohua e drejta për t'u shitur në pikat e shitjes së gazetave.

Gjatë konfliktit me NATO-n në 1999, një numër i gazetave serbe u gjobiten ose u mbyllën për aktivitete që nuk ishin në përputhje me politikën publike të luftës. Qeveria argumentoi se ata që nuk angazhohen në “rindërtimin e vendit” janë tradhëtarë.

Ministria e Informacionit ngriti më tepër se 50 padi kundër një shtëpie botuese, ABC Glas, dhe drejtorit të saj, Slavoljub Kacarevic, në gjykatat e ulëta në Beograd. Ministria pretendonte se shtëpia botuese dhe drejtori i saj, shkelën Ligjin mbi Informacionin duke nxjerrë një buletin të opozitës Aleanca për Ndryshime, dhe se publikimi nuk ishte rregjistruar. Gjykata i kundërshtoi argumentet e mbrojtjes që publikimi nuk ishte i rregjistrueshëm, por thjesht një buletin partie. Në tetor 1999, Ish-Kryeministri serb Vojislav Seselj, lider i Partisë Radikale Serbe, e akuzoi kryeredaktorin e Danas me bazë në Beograd për shkelje të Ligjit të informacionit dhe prishjen e reputacionit të tij. Gjyqi i Danas zgjati një orë, dhe gazeta u gjobit me 280,000 dinarë (afërsisht 28,000 \$).

Shembulli serb thekson ndikimin e mundshëm të shpifjes vulgare dhe ligjeve penale për shpifjet, mundësia e tyre për të abuzuar në kohe krize ose keqpërdorimi i tyre kurdoherë që qeveria ndjehet e kërcënuar.

⁶ Neil J. Kritz, *The Rule of Law in the Postconflict Phase: Building a Stable Peace*, in MANAGING GLOBAL CHAOS: SOURCES OF AND RESPONSES TO INTERNATIONAL CONFLICT 587, 588 (Chester A. Crocker et. al. eds. 1996); shih edhe Richard H. Fallon Jr., *The “Rule of Law” as a concept in Constitutional Discourse*, 97 Columbia Law Review (1997) (diskutim mbi pwrkufizimet e ndryshme tw “shtetit tw sw drejtws”); John Reitz, *Constitutionalism and the Rule of Law: Theoretical Perspectives*, in DEMOCRATIC THEORY AND POST-COMMUNIST CHANGE 111 (Robert D. Grey ed., 1997) I

⁷ Konferenca mbi Sigurimin dhe Bashkëpunimin Europian, Dokumenti i Mbledhjes së Kopenhangenit në Konferencën mbi Dimensionin Njerëzor, 29 qershor 1990, 2, 5.3, 5.6, 5.8, 5.10-5.12, 5.14-5.19, rishtypur në 29 INTERNATIONAL LAW MATERIALS 1305, 1307-09 (1990)

Kapitulli 4: Mjedisi Ligjor për Aktivitetin e Medias Informatice

4.1 Vështrim i Përgjithshëm

Këtu fokusi kalon nga çështjet e strukturës në identifikimin e atyre elementeve të sistemit ligjor (ligjet dhe praktikat) që ndikojnë në përbajtjen e produkteve të medias – informacioni dhe opinionet – që i shpërndahen publikut. Prandaj kjo temë shkon në zemër të çështjeve mbi elementët kryesorë të kuadrit ligjor që e pengojnë ose e çojnë përpara krijimin e një mjedisit të përshtatshëm mbështetës për median e pavarur.

Ky diskutim do të ketë “strukturë neutrale.” Me fjalë të tjera, çështjet e ngritura do të jenë të aplikueshme pa marrë parasysh strukturën e medias në një shoqëri të dhënë. Për pjesën më të madhe, fokusi qëndron në atë që mund të quhet media tradicionale: shtypi, radio dhe televizioni. Por këto çështje fokusohen tashmë duke marrë parasysh internetin. Si mënyrë komunikimi përdorimi gazetaresk i internetit kërkon po të njëjtën vëmendje ndaj lirisë së fjalës si edhe mjetet tradicionale.

Katër aspekte të mjedisit ligjor në të cilin operon media informative dhe ku ligji është një faktor si për promovimin ashtu dhe për pengimin e pavarësisë dhe efektivitetit të medias informative këkojnë vëmendje: (1) mbledhja e lajmeve; (2) rregullimi i bazuar në përbajtje; (3) rregullore që nuk kanë të bëjnë me përbajtjen, por që kanë mundësi të ndikojnë indirekt në përbajtje dhe (4) mbrojtja e gazetarëve në aktivitetin e tyre profesional, duke përfshirë mbrojtjen nga sulmet fizike.

Mbledhja e lajmeve, një funksion kyç i shtypit në një shoqëri demokratike, është një kusht thelbësor i efektivitetit të medias informative. Ligjet lidhur me mbledhjen e lajmeve përfshijnë ato që njohin dhe garantojnë qasje publike në informacionin dhe institucionet e kontrolluara nga qeveria, me përashtime të kufizuara nga sigurimi kombëtar, mbrojtja e jetës private, parandalimi i krimtit dhe qëllime të tjera. Ligjet që kanë të bëjnë me licencsimin dhe akreditimin e gazetarëve lidhen gjithashtu me çështjen e efektivitetit.

Ligje të tjera merren me rregullimin bazë të përbajtjes, që ne e shohim si ndërhyrje nga autoritetet publike, qoftë nëpërmjet mjeteve “ligjore” (p.sh mbi bazën e akteve legislative ose normave të krijuara nga gjyqësori), qoftë përmes mjeteve “ekstra ligjore” (akte qeveritare që nuk bazohen në normat juridike ose legislative të përqëndruara direkt në përbajtje). Këto ligje të cilat kërkojnë të avancojnë nivelin e interesave shtetërore, sociale dhe individuale, operojnë përmes formave të çensurimit para shqyrimit, kushteve të hyrjes në treg, dhe regjimit të ndëshkimit pasues për abuzimet e mundshme të lirive të gazetarëve. Qëllimi i çështjeve të tillë lidhur me përbajtjen dhe metodat e tyre zbatuese përfaqëson një mjet për të matur nëse ekziston apo jo mjedisi i përshtatshëm.

Kategoria e tretë përfshin ligjet që nuk drejtohen drejtpërdrejt tek përbajtja e botimit (p.sh. janë me përbajtje neutrale), por që kanë një ndikim të rastësishëm dhe prandaj krijojnë rrezikun e

manipulimit të jashtëm në zbatimin e tyre, ose ligje të tjera që tentojnë të mbrojnë median nga ndikimet e jashtme.

Së fundi, ka një shqyrtim të çështjeve lidhur me mbrojtjen e gazetarëve në aktivitetin e tyre profesional. Ekzistojnë të paktën dy përbërës të kësaj kategorie. E para lidhet me çështjen e sigurisë së punës së gazetarit, dhe fokusohet në “lirinë e shtypit të brendshëm” ose marrëdhënien mes gazetarëve dhe pronarëve të medias. E dyta ka të bëjë me çështjen e sigurimit fizik: gazetarët shpesh duhet t’i rezistojnë kërcënimit ose sulmeve fizike mbi ta nga persona publikë ose private, dhe sa parashikohet nga sistemi ligjor shkalla e mbrojtjes se tyre është gjithashtu element kyç për mjedisin e përshtashëm.

Gjatë gjithë diskutimit në këtë kapitull zbatohen disa pika. Së pari, një mjet i rëndësishëm për analizimin me mjete ligjore të rregulloreve që kanë të bëjnë me përbajtjen, është të pranohet se rregullimi i përbajtjes ushtrohet nga ligjet me zbatim të përgjithshëm në pamje të parë (ligje këto që i drejtohen të gjithë personave brenda juridikzionit të sistemit ligjor dhe nuk i drejtohen posaçërisht medias) dhe ligjet specifike të medias. Mes të tjerash, kjo perspektivë mund të jetë domethënëse në përcaktimet lidhur me kushtetushmërinë e akteve të veçanta qeveritare: mund të jetë shumë më e vështirë të sfidohet haptas kushtetushmëria (lidhur me lirinë e shtypit) e një ligji të zbatimit të përgjithshëm, sesa e një ligji të veçantë të medias. Ky dallim theksohet në materialin e mëposhtëm. Ligjet e zbatimit të përgjithshëm përfaqësojnë pikat ku veprimtaritë e medias informative ndërthuren me sistemin themelor ligjor. Dalin dy kategori nga ligjet specifikë të medias: (1) “Ligjet e Massmedias” (LMM) ose, “Ligjet mbi Shtypin” (Ligjet e Shtypit) të cilat janë ligjet bazë të rregullimit të medias në shumë vende; dhe (2) aktet legjislative që lidhen me çështje më specifike, si për shembull rregullimi i transmetimit ose i të drejtave dhe detyrave të gazetarëve.

Së dyti, është e rëndësishme të përmendet se ndërsa ky diskutim fokusohet në aktet shtetërore, edhe sektori privat luan rol në mjedisin ligjor për aktivitetin e medias informative. Për shembull, një proble i rëndësishëm për mbledhjen e lajmeve është sa i hapur është informacionin për njësitë individuale dhe individët. Duke pasur ndikim të drejpërdrejtë mbi përbajtjen, njësitë private dhe personat fizikë kanë të drejtë, në të gjithë sistemet ligjore, të ngrenë padi për shkeljet e dukshme të të drejtave të tyre nga media. Duke pasur ndikime indirekte mbi kontrollin, personat privatë dhe përqëndrimet e fuqisë private, si edhe shteti, kanë një rol të rëndësishëm, veçanërisht kur media kontrollohet privatisht.

Së fundi, diskutimi i “normave ligjore” është i gjerë. Ai nuk përfshin vetëm aktet legjislative, por edhe aktet normative administrative, duke marrë në konsideratë normat kushtetuese dhe ndërkombëtare që mund të zbatohen.

4.2 Mbledhja e Lajmeve

Mund të imaginoni një sistem ku gazetarët janë “të pavarur” në atë çka duan të shkruajnë, por janë tepër të frenuar sepse informacioni është i kufizuar për ta. Sigurisht, të gjithë gazetarët janë të frenuar. Kanë afate që pengojnë hetimet që ata duan të bëjnë. Kanë kufizime buxhetore. Kanë botues që kufizojnë udhëtimet e tyre apo drejtimin e kërkimit të tyre gazetaresk.

Megjithatë është e mundur të shqyrtohet natyra e mjesdit të përshtatshëm në një shtet pikërisht nga mundësia e gazetarit për të mbledhur informacion dhe për të qënë efektiv. Mbledhja e informacionit nga gazetarët është një përbërës jetësor i lirisë së informacionit. Kur s'mund të marrin informacion, gazetarët angazhohen kryesisht në paraqitjen e opinioneve. Dhe ndërsa sinqeriteti në shpalljen e opinioneve është një element i rëndësishëm i shoqërisë demokratike, nuk është e mjaftueshme për zhvillimin dhe ruajtjen e saj. Ekzistencë e një publiku të informuar varet nga zotësia e gazetarëve për t'iua afroar burimeve. Pa këtë lloj efektshmërie gazetareske, shoqëria mund të ketë media të lirë dhe të pavarur, por dobishmëria e saj në përparimin e ndërtimit të institucioneve demokratike mund të jetë shumë e kufizuar. Përveç kësaj, përcaktimi i shtetit për të licencuar praktikimin e gazetarisë do të ketë gjithashtu ndërlidhje për rolin e medias informative në një shoqëri demokratike.

Ekzistojnë elementë të qartë të mjesdit të përshtatshëm të një shteti për qasje në informacion. Disa shtete përdorin akreditimin e gazetarëve në mënyrë të kufizuar, duke siguruar se vetëm pak e kanë mundësinë e pjesëmarrjes, për shembull, në konferencat për shtyp të qeverisë ose proceset e legjislaturës. Shumë vende myllin institucione të rëndësishme publike, si burgjet, zonat ushtarake, dhe, gjithnjë e më shumë, edhe në shoqëritë më demokratike myllin procese gjyqësore të caktuara ndaj publikut dhe shtypit. Këto kufizime mund të justifikohen me shqetësimin për sigurinë kombëtare, jetën private, ose integritetin e procesit qeverisës. Cilido qoftë justifikimi, një shqyrtim më i thelluar i këtyre kufizimeve është i nevojshëm.

Mjesdi i përshtatshëm përfshin edhe mundësinë për të pasur informacione nga sistemet botërore të të dhënave. Një shtet mund të kufizojë këtë mënyrë duke vendosur taksa për strukturën, duke shtënguar siguruesit e shërbimit të internetit, ose duke ngjallur frikën se shteti monitoron se ç'lloj të dhëna kërkon të përdorë gazetari. Edhe mënyra se si bibliotekat publike mirëmbahen dhe azhornohen ndikon në aftësinë e gazetarit për të mbledhur lajme.

Sigurisht, politika e qeverisë ndaj mundësisë së gazetarëve për të marrë informacion, e cila më shumë se çështje ligji është çështje informimi dhe politike jo formale, është çelësi i funksionimit të një shtypi. Qëndrimi i shtetit ndaj të dhënave, dokumenteve, procedurave dhe institucioneve të tij përbën një nga sferat më të rëndësishme mbi të cilat merret informacion. Rregullat që kanë të bëjnë me hapjen e dokumentave dhe institucioneve janë shembuj të një shfrytëzimi pozitiv të ligjit për të nxitur efektivitetin dhe pavarësinë e medias.

4.2.1 Qasja tek Informacioni (Dokumentet)

Një kusht themelor i gazetarisë efektive dhe profesioniste është aftësia e gazetarëve për të mbledhur informacionin nga dosje shpesh të pluhurosura dhe vështirë për tu gjetur, të cilat mbahen ose kontrollohen nga autoritetet publike. Një mjesdi i përshtatshëm ligjor do të përfshijë garancitë ligjore për kryerjen e këtij aktiviteti mbledhës. Shpesh, garanci të tillë gjenden në legjpcionin në zbatim të përgjithshëm që njeh të drejtat e publikut për t'iua qasur dokumentacionit. Megjithëse këto ligje shpesh nuk citojnë shprehimisht të drejtat e gazetarëve, përfaqësuesit e medias informative sigurisht që kanë të njëjtat të drejta të marrjes së informacionit si dhe publiku i gjërë.

Aty ku nuk ekzistojnë garanci të tillë, mungon elementi thelbësor për efikasitetin e gazetarisë, veçanërisht në ato situata ligjore ku ligji penal ndalon zbulimin e dokumenteve qeveritare dhe parashikon dënimë mbi organet publike që shkelin këtë normë.

Qasja në informacion kërkon zakonisht garanci të pohuara ligjore. Një ligj për mbrojtjen e gazetarit nga censura nuk do të mjaftonte. Edhe prezenca e normave kushtetuese dhe/ose ndërkombëtare në fuqi normalisht nuk do të jetë e mjaftueshme sepse nuk ekziston zhvillimi i nevojshëm i parimit ndërkombëtar që siguron një qasje të tillë tek gazetarët. Normat themelore janë të paqarta mbi këtë rezultat dhe kërkojnë zbatim të hollësishëm në formë legjislativë që njeh dhe mbron parimin e qasjes dhe rregullimeve mbrojtëse që merren me shumë çështje praktike që ngrihen në këtë fushë. Një formulim i rëndësishëm i parimeve themelore mbi qasjen gjendet në “Parimet e Johanesburgut mbi Sigurimin Kombëtar, Liria e Shprehjes dhe Qasja në Informacion.” Ky dokument u miratua në 1995, në një takim të specialistëve, për të drejtën ndërkombëtare mbledhur nga NENI 19, Qëndra Ndërkombëtare Kundër Censurës, në bashkëpunim me Qëndrën për Studime Ligjore të Aplikuara të Universitetit të Witwatersrand.

Cilat janë elementët e nevojshëm që regjimi i lirë i informacionit të jetë efektiv? Duhet të merren parasysh grupe të ndryshme çështjesh-strukturore, veprimi dhe zbatuese.

4.2.1.1 Aspekte Strukturore të Qasjes tek Dokumentet

4.2.1.1.1 Prezumimi i Transparencës

Karakteristikë kryesore e lirisë së legjislativës së informacionit është një prezumim i formuluar shprehimisht i transparencës. Prezumimi i transparencës ngrihet mbi parimin: një çështje nën kontrollin e autoriteteve publike është publike derisa nuk përbën një përjashtim të vendosur me akt ligjor. Prandaj parimi vendos mbi organin publik barrën e justifikimit për refuzimin e zbulimit.

Shumica e sistemeve ligjore vendosin disa lloje standartesh për personat të cilët kërkojnë qasje në dokumente, si psh kërkesën që tregon se informacioni i kërkuar ndikon në të drejtat e tyre dhe interesat ligjore, ose ka një rëndësi të veçantë. Efektiviteti i lirisë së legjislativës së informacionit do të ulet shumë nëse, në vend të një prezumimi të hapjes, vendosen barra të mëdha ndaj kërkuesve. Problemi me këto kërkesa është se ato krijojnë mundësi për refuzime arbitrale të zbulimit, bazuar në vlerësimin nga organi shqyrta që statusit të kërkuesit ose rëndësisë së dokumentit. Lidhur me këtë të fundit, shqyrta që sigurisht do të ketë tendencën përmes zbuluar dokumente që konsiderohen “të rëndësishme” dhe duke i hapur ndoshta do të dëmtonte interesat e qeverisë ose të përbashkëta, një situatë që do të konsiderohet joproaktive për qëllimet e lirisë së informacionit.

4.2.1.1.2 Zbatimi i Lirisë së Informacionit mbi Institutet Publike

Liria efektive e legjislativës së informacionin duhet të zbatohet gjérësisht tek institucionet publike. Sa më e gjërë të jetë fusha e veprimit të të drejtave të qasjes publike, aq më demokratike do të

jetë liria e të drejtës së informacionit. Për shembull, a mbulon organet legjislative? Nëse po, e drejta e qasjes tek dokumentet legjislative do të përfshijë të drejtën e qasjes në hartimin e legjislacionit dhe dëgjimin në nivel komisioni legjislativ, jo vetëm thjesht në sesionet plenare të legjislaturës. Kjo do t'i jepte gazetarëve mundësinë për të informuar më tepër publikun për vendimet kryesore marrë në nivel komisioni, sesa vetëm në nivel plenar kur debati i rëndësishëm politik mund të ketë përfunduar. Një liri me bazë të gjërë e ligjit të informacionit do të përfshijë gjithashtu dhe të drejtën e përgjithshme të qasjes në dokumente në procedimet gjyqësore.

Një numër çështjesh specifike mund të dalin lidhur me dokumentet e krijuara nga qeveria ose nën kontrollin e degëve të veçanta të saj. Për shembull, e drejta e qasjes në dokumente legjislative duhet të jetë e përgjithshme dhe të mos përfshijë përjashtime të kategorive të veçanta bazuar në statutin e dokumentit, por vetëm në çështje që i përkasin përbajtjes së tij. Për shembull, do të jenë të vlefshme jo vetëm procesverbalet e sesioneve legjislative, por edhe raportet me shkrim të shqyrtuara në procedimet legjislative, nëse ato nuk veçohen sipas një përjashtimi të veçantë të kategorisë të përbajtjes. Përveç kësaj, procesverbalet e takimeve të komisionit legjislativ, si edhe ato plenare legjislative, nuk do të mbrohen nga zbulimi. Së fundi, në qendër të qeverisjes demokratike, një liri efektive e regjimit të informacionit duhet të lejojë qasje të lehtë në hartimin e legjislacionit.

4.2.1.1.3 Përjashtimet e të drejtës së qasjes

Përjashtimet e të drejtës së qasjes mund të kufizohen në ato që janë përcaktuar shprehimisht dhe qartë në legjislacion dhe janë të domosdoshëme në një shoqëri demokratike për të mbrojtur interesat legitime, në përputhje me normat ndërkombëtare. Njihet kudo se të drejtat për qasje të lirë në informacion nuk janë absolute: që ekzistanca e tyre nuk do të thotë automatikisht qasje e pakushtëzuar dhe e pakufizuar në informacionin e sektorit publik. Në vend të kësaj, pranohet se mbrojtja e interesave të caktuara për sekrete do të vendosë përjashtimet në këto të drejta të qasjes.

Në të njëjtën kohë, megjithatë, çdo përjashtim ndaj prezumimit të hapjes do të plotësojë disa kërkesa. Së pari, duhet të përshkruhet në legjislacion. Kjo do të thotë se legjislatura ka të drejtë ose kompetencë ekskluzive të identifikojë interesat për tu mbrojtur si sekrete edhe të përcaktojë parametrat e veçantë të përjashtimit. Përveç kësaj, do të thotë se përjashtimet duhen të parashtohen në detaje, dhe nuk mund të prezumohen thjesht mbi bazën e synimit legjislativ të supozuar ose gjuhës ambicioze në ligj. Prandaj, normat legjislative duhet të ndërtohen me kujdes, jo të pakufizuara tek sigurimi kombëtar, për shembull, një praktikë legjislative e përgjithshme është ndalimi i zbulimit të “sekreteve shtetërore”. Megjithatë, një regjim i prirur ndaj parimeve demokratike do të lejojë përdorimin e këtij përjashtimi vetëm kur një kategori e vecantë ku dokumenti në fjalë bën pjesë, është identifikuar më parë.

Disa lloje të instrumentit matës me të cilat mund të maten përshtatshmëria dhe pajtueshmëria me parimet demokratike, do të udhëheqin përzgjedjen dhe aplikimin e përjashtimeve. Të gjitha degët e mekanizmit të qeverisjes duhet të vëzhgojnë këtë standart: degët legjislative, ekzekutive dhe gjyqësore. Standarti i aplikuar në një numër sistemesh është se një përjashtim duhet të jetë i “domosdoshëm”, një

standart vlerësimi me të cilin organi shqyrtues duhet të përcaktojë nëse nevoja për përjashtim i jep rëndësi prezumimit të hapjes, dhe kufizohet mbrojtja e interesit të sekretit specifik.

Prandaj, për të plotësuar domosdoshmérinë në kërkesa e një shoqërie demokratike, kufizimi në të drejtën e qasjes duhet të fokusohet për të kundërshtuar një kërcënim të rëndë ndaj interesit legjitim publik dhe nuk vë kufizime të tjera veç atyre që lidhen direkt me mbrojtjen e këtij interesit. Për shembull, nëse interes që duhet të mbrohet është sigurimi kombëtar, kufizimi nuk do të jetë i domosdoshëm në një shoqëri demokratike derisa qëllimi dhe aplikimi i tij nuk është mbrojtja ndaj përdorimit dhe kërcënimit të përdorimit të forcave të brendshme ose të jashtme kundër territorit të shtetit, institucioneve, ose përfaqësuesve të tij. Prandaj, një kufizim që, për shembull, mbron qeverinë apo anëtarët e saj nga ekspozimi i akteve të paligjshme nuk do të plotësojë këtë standart. Përveç kësaj, që një kufizim të jetë “legjitim”, - me fjalë të tjera themelor për qeverisjen demokratike – duhet të bazohet në qëllimin e ruajtjes së institucioneve dhe procedurave demokratike. Në lidhje me këtë, një numër vendesh në mënyrë eksplikite ndalojnë përcaktimin e kategorive të caktuara të informacionit si “sekret shtetëror.” Për shembull, nuk është i pranueshëm për statusin si sekret shtetëror informacioni lidhur me çështjet që konsiderohen të natyrës publike: fatkeqësitetë të cilat kërcënojnë sigurinë dhe shëndetin publik; kushtet e ambientit natyror, institucionet e shëndetit publik, arsimi, kultura, dhe bujqësia; aktet e paligjshme nga institucionet shtetërore dhe zyrtarët publikë; dhe shkeljet e të drejtave të njeriut.

Normat kushtetuese dhe ndërkontakte mund të vënë kufizime mbi legjislativin, në të vërtetë duke vendosur konturet mbi nocionin se çfarë krijon një interes publik legjitim që meriton mbrojtjen kundër një të drejtë pakufizuar të qasjes. Për shembull, Konventa Ndërkontakte për të Drejtat Politike dhe Civile, Neni 19, thekson se shtetet-palë njohin të drejtën për të kërkuar informacion, dhe specifikon bazat vetme mbi të cilat mund të bëhen përjashtimet e qasjes.

Konventa Europiane e të Drejtave të Njeriut, Neni 10.1, kërkon nga shtetet ratifikuese të garantojnë të drejtën e lirisë së shprehjes, e cila përfshin lirinë e “marrjes” së informacionit “pa ndërhyrjen e autoriteteve publike”. Jurisprudanca e Gjykatës Europiane mbi të Drejtat e Njeriut nuk ofron udhëzime përfundimtare mbi konturet e Nenit 10.1 në kontekstin e lirisë së informacionit. Megjithatë, Neni 10.2 i Konventës kërkon që kufizimet mbi Nenin 10.1 duhet të janë të domosdoshme në një shoqëri demokratike për përparimin e qëllimeve legitime të renditura që përfshijnë sigurinë publike, parandalimin e krimit, mbrojtjen e moralit dhe shëndetit, mbrojtjen e reputacionit ose të drejtave të tjerëve, parandalimin e zbulimit të informacionit të marrë në konfidencë, mirëmbajtjen e pushtetit dhe paanshmérinë e gjyqësorit. Të një rëndësie të veçantë në kuptim të lirisë së informacionit janë kërkesa se si duhet të janë kufizimet: (1) në proporcion me qëllimin legitim që ndiqet, dhe (2) në gjëndje për të përmbyshur këtë qëllim, duke vepruar kështu pa penguar në ushtrimin e të drejtave të tjera të lirisë së shprehjes.

Në lidhje me këto çështje, është e mundur të identifikohen disa interesa “kryesore” mbi sekrete të caktuara që janë përgjithësisht të menduara si “të domosdoshme në një shoqëri demokratike.” Kategoritë e përjashtuara mund të ndahen në dy grupe të përgjithshme: ato që përpilen te çojnë përpara interesat publike ose të përgjithshme për sekrete dhe ato që mbrojnë interesat e personave të veçantë juridikë ose fizikë. Shembuj të kategorisë së parë janë sigurimi kombëtar, interesat ekonomike dhe financiare të

shtetit, zbatimi i ligjit, administrimi i brendshëm i departamenteve të qeverisë dhe mbrojtja e procedurave të formimit të politikave. Shembuj të së dytës janë jeta personale private dhe sekreti tregtar.

4.2.1.4 Përgjegjësia Penale, Civile, dhe Administrative

Gazetarët duhet të përjashtohen nga përgjegjësia penale, civile, dhe administrative për publikimin e dokumenteve sekrete ose informacioneve nga këto dokumente, nëse ata nuk marrin pjesë me vetëdije në një skemë për të shtënë në dorë dokumentet në një mënyrë të paligjshme dhe dinin se dokumentet mbroheshin ligjërisht ndaj zbulimit.

Për më tepër, një liri efektive e regjimit të informacionit do ta mbrojë gazetarin nga përgjegjësia edhe në rrethana që pranojnë pjesëmarrjen nëse interesi publik i zbuluar është më i rëndësishëm se kërcënim i rrezikuar ose i shkaktuar nga këto zbulime. Në disa raste, gazetarit do t'i bien në dorë dokumente që janë të mbrojtura ligjërisht nga zbulimi. Në rrethana të tilla, imponimi i përgjithshëm i përgjegjësive për publikimin e dokumenteve apo informacioneve të tilla nga ata do të priret ndaj një ndikimi të frikshëm në ushtrimin e lirisë së shtypit që do të ishte i rrezikshëm për qëllimin e qeverisjes demokratike.

4.2.1.2 Kërkesat e Arsyeshme Administrative dhe Aspektet Kosto-vepruese

Faktorët logistikë ose të kostos nuk duhet të pengojnë të drejtën për qasje. Duhet të ketë një afat për përgjigje të kërkesës, paraqitje e shkruar e arsyeve për refuzim (e rëndësishme për rishikim nga një organ më i lartë administrativ dhe/ose gjykata) dhe mundësia e kopjimit duke aplikuar kufizime në kostot për këtë shërbim.

4.2.1.3 Mjetet Efektive të Zbatimit

Hartimi i të drejtave për qasje duhet të shoqërohet nga mjete efektive të zbatimit të këtyre të drejtave. Kjo kërkesë ka disa elemente: zhëdëmtim efektiv; rishikim efektiv i pavarur i mohimeve të organeve shqyrtuese për zbulimin e dokumenteve; dënimet për shkelje me dashje nga zyrtarët publikë; dhe caktimi i një „arbitri“ për lirinë e pavaruar të informacionit.

Një liri efektive e regjimit informativ duhet të ketë zhëdëmtim adekuatë të detyrueshme, përfshirë ankimin në gjykatë ose të tjera organe rishikimi jashtë strukturave administrative. Në këtë kuptim një ligj i qasjes publike duhet të kërkojë që një deklaratë e shkruar që informon kërkuesin për mundësinë e regjistrimit të një ankimi në një organ të pavarur rishikimi, të shoqërojë një mohim të qasjes. Natyra e autoritetit zbatues të organit rishikues është gjithashu e rëndësishme. Një skemë e cila thjesht ngarkon gjoba (dëname monetare) mbi organin e ruajtjes nuk do të jetë efektive; në vend të saj gjykata ose organi tjetër rishikues duhet të ketë pushtetin për të urdhëruar ruajtësin të bëjë çka kërkuesi donte më parë: bërjen të disponueshmët të informacionit në fjalë.

Në të njëjtën kohë legjislacioni duhet të parashikojë sanksione ndaj refuzimit të paligjshëm për zbulimin (transparencën) e dokumentave. Kjo çon përpara qëllimet e lirisë së informimit edhe nëse legjislacioni mbi të drejtën për qasje apo kodet penale përbajnjë dispozita që mbështesin të drejtën për qasje të duke vendosur përgjegjësi për zyrtarin publik që në mënyrë të paligjshme kundërshton kërkesat. Megjithatë në këtë drejtim, dënimit duhet të përdoret me kujdes, që të mos ketë pasojë të kundërt me atë të synuar. Zyrtarët publikë duhet t'i nënshtrohen përgjegjësisë edhe në ato raste kur ata në mirëbesim mund të kenë besuar se po ndiqnin urdhërat e ligjit? Nëse do të ishte kështu ekziston reziku se ruajtësit do të kujdesen thjesht të shpërfillin si të pazbatueshëm ose si të padrejtë ligjin për lirinë e informimit. Kjo është veçanërisht e vërtetë kur ruajtësit e gjejnë veten në dilemë si në kërkesat e veçanta për qasje, të ndodhur midis përgjegjësisë së mundshme për mohim të paligjshëm dhe përgjegjësisë së mundshme për lejim të paligjshëm të dokumentave të mbrojtura (p.sh. sekrete shtetërore apo tregtare) nga një ligj tjetër në zbatim. Në përpjekje për të zgjidhur këtë një mundësi do të ishte përfshirja e një dispozite ligjore që parashikon se zyrtarët publikë do të konsiderohen të përgjegjshëm vetëm kur ata me dashje ose me dijeni kanë shpërfillur kërkesat e ligjit.

Një komponent i rëndësishëm në bërjen efektive të lirisë së informacionit është krijimi i një zyrtari të pavarur i cili është i pushtetshëm për të arbitruar konflikte dhe për të bërë interpretime të efektshme, në mënyrë që punonjësit publikë të mos gjenden objekt i përgjegjësisë personale për vendime të marra në mirëbesim. Të tillë hapa do të shmantgjenerohet përmes përgjegjësisë së mundshme për lejim të paligjshëm të dokumentave të mbrojtura (p.sh. sekrete shtetërore apo tregtare) nga një ligj tjetër në zbatim. Ligji duhet të shprehet që në qoftë se një zyrtar publik është në gjendje të tregojë që ai ose ajo kërkoi këshillim në një rast të veçantë, kjo do të shërbente si provë se zyrtari nuk ka vepruar me dashje ose me dijeni dhe për këtë do të jetë i përjashtuar nga përgjegjësia personale në vendimin se gjykata do të përcaktojë më vonë se duhet të kishte pasur qasje.

4.2.2 Qasja në Procedimet e Kontrolluara nga Qeveria dhe Institucione

Përveç qasjes në dokumente *një mjedis i përshtatshëm kërkon që përfaqësuesit e mediave informative të kenë mundësi të arsyeshme për të vëzhguar dhe njoftuar publikun mbi veprimtaritë e institucioneve qeveritare përfshirë organet legjislative degën ekzekutive dhe gjykata.*

Megjithatë për shkak të vështirësive logistike, qasja në këto veprimitari qeveritare ka mundësi të ndryshojë nga e drejta e shoqëruar me kërkesat për dokumente. Gazetarët për shkak të profesionit të tyre ndoshta duhet të gëzojnë të drejta më të mëdha sesa ato të publikut të përgjithshëm sepse, p.sh. numri i personave që ndjekin një mbledhje ose një proces gjyqësor duhet të jetë i kufizuar. Në rrethana të tillë të drejta më të mëdha për gazetarët justifikohen nën konceptin që me mjetet e tyre të mbledhjes dhe dhënies të lajmeve ata funksionojnë si sytë dhe veshët e publikut. Këto konsiderata, ndërkokë, ngrenë pyetje mbi shtrirjen e diskrecionit të autoritetit për të vendosur se cilët gazetarë janë të përshtatshëm për të përfshuar të tillë qasje.

4.2.2.1 Prezumimi i Transparencës

Si në rastin e qasjes për dokumente, normat më të kënaqshme nga pikëvështrimi i efektivitetit gazetaresk janë ato që vendosin *një prezumim të transparencës, objekt i përjashtimeve të përcaktuara qartë e të përshtatura fjalë për fjalë* mbështetur në legjitimimin e interesave private dhe publike, mbrojtja e të cilave është e domosdoshme në një shoqëri demokratike.

4.2.2.2 Vetadministrimi i Profesionit të Gazetarisë

Vetadministrimi brenda profesionit të gazetarisë mund të luajë një rol të rëndësishëm në çuarjen përpëra të zhvillimit të një mjedisi të përshtatshëm. Krijimi i kodeve të vullnetshme të etikës profesionale dhe sistemeve për vetadministrim profesional mund të jenë hapa të rëndësishëm në zhvillimin e përgjegjshmërisë publike të gazetarëve dhe kështu të çojë përpëra qëllimin e pavarësisë së gazetarëve.⁸

Një impuls për rregullimin ligjor shtetëror dhe format e tjera të ndërhyrjes në media gjendet shpesh në një perceptim publik që gazetarët të duhet të përgjigjen përfshirje të raportimeve të rreme, të pakonfirmuara dhe të paekuilibruara. Në të kundërt pa të tilla kufizime mbi gazetarët, aktet e papërgjegjshme të pak anëtarëve të profesionit ndoshta mund të dëmtojnë punën e shërbëtorëve publikë të ndershëm dhe institucioneve legitime, duke kërcënuar zhvillimin e qeverisjes demokratike të brishtë. Duke bërë një përpjekje të dukshme për krijimin e sistemeve për ndëshkimin efektiv të papërgjegjshmerisë brenda profesionit, gazetarët mund të krijojnë një alternativë të besueshme ndaj formave të kontrollit të përbajtjes që kërcënojnë pavarësinë gazetareske dhe të drejtën e publikut për të marrë informacion.

Organizatat profesionale të gazetarëve në shumë vende si dhe Federata Ndërkombëtare e Gazetarëve, kanë adoptuar me mirëkuptim kode të sjelljes që artikulojnë standarde etike profesionale të pranuara.⁹ Midis temave gjérësisht të përfshira në këto kode janë: detyrimi për të konfirmuar informacionin; kufizimet në publikimin e informacionit mbi jetën private të individëve; respekti për nderin dhe dinjitetin e individëve; dhe zbatim të parimit të prezumimit të pafajësisë. Parimi i fundit për shembull përcakton kufijtë e vetëvendosur mbi raportimin e fakteve dhe komenteve që kanë të bëjnë me procedimet penale deri në shpalljen e vendimit të gjykatës.

Si ndaj procedurave të vetëregullimit, sisteme formale për dëgjimin e ankesave publike ndaj shkeljeve të prezumuara të standardeve etike veprojnë në një numër vendesh. Dënimet e vendosura ndaj gazetarëve të shpallur fajtorë për shkelje të detyrimeve të tyre profesionale përfshijnë bërjen publike të dënitit dhe urdhërat që gazetarët të publikojnë têrheqjen e deklaratave të tyre fyesë.

Në disa raste, organet profesionale ushtrojnë pushtet quasi-gjyqësor, duke nxjerrë vendime që janë të detyrueshme për ankuesin dhe gazetarin objekt të ankesës. Për shembull, Komisioni Etik i Gazetarëve dhe Publikuesve në Lituani ushtron pushtet formal dhe vepron në bazë të autoritetit legjislativ të deleguar. Komisioni është i përbërë nga përfaqësues të medias informative të zgjedhur nga shoqatat e gazetarëve dhe aktiviteti i tij dhe Kodi i Etikës së Gazetarëve dhe Publikuesve janë përfshirë direkt në Ligjin për

Informimin Publik (neni23-25). Mekanizmi i ankesës formale cakton një metodë për paraqitjen dhe miratimin e ankimit paraqitur në interes të individëve nga Inspektori i Etikës së Gaztarisë, një ombudsperson i specializuar për ankesat kundër massmedias. Kjo përpjekje për të pasur ankime të vlerësuara nga një rishikim i kujdeshshëm profesional i ngjan mjaft sistemeve të vetëregullimit të vullnetshëm të medias së informimit në një numër vendesh të tjera. Secila nga palët në një konflikt mund ta ankimojë vendimin në gjykatë.

Shoqatat profesionale të gazetarëve përgjithësisht luajnë një rol kyç në zhvillimin e etikës profesionale dhe procedurave të vetëqeverisjes; për këtë, mbështetja për përpjekjet e tyre mund të jetë një komponent i rëndësishëm në krijimin dhe ruajtjen e mjedisit të përshtatshëm. Për të plotësuar këtë funksion, të tilla shoqata duhet të jenë në gjendje të veprojnë në mënyrë të pavarur, të lira ndaj presionit apo manipulimit nga zyrtarët publikë apo të tretët. Kështu në një sens më të gjërë një mjedis i përshtatshëm efektiv do të jetë ai ai ku aktiviteti autonom i shoqatave profesionale është siguruar nga garanci ligjore, dhe ku gazetarë praktikues, studiues dhe praktikues të së drejtës punojnë së bashku për përkrahjen e legjitimitetit shoqëror të praktikës gazetareske. Në të kundërt, ndalimet ligjore ndaj krijimit të shoqatave profesionale, bashkimeve tregtare apo forma të tjera të presionit apo kontrollit që pengojnë aktivitetin e pavarur të tyre, do të jenë penguese ndaj krijimit apo mbajtjes së një mjedisit të përshtatshëm për media të lirë dhe të pavarur.

Sistemet e vetëregullimit profesional asnjëherë nuk do të eleminojnë mundësinë e abuzimit të individëve me lirinë e gazetarit. Megjithatë, në rregullimin ligjor që siguron mjedisit i përshtatshëm për median e lirë dhe të pavarur, të tilla sisteme duhet të jenë në ballë të përpjekjeve për promovimin e praktikimit të përgjegjësive të gazetarëve. Ekzistenza e një mundësie për vazhdimin e suksesshëm të këtyre përpjekjeve mund të ndihmojë reduktimin e ndodhjes së akteve të praktikës joetike gazetareske dhe prandaj rrëthanat ku ndërhyrja nga sistemi ligjor në formën e rregullimit të përmbajtjes gjykohet e nevojshme për të adresuar shqetësimet e palëve të dëmtuara.

4.2.2.3 E drejta e Gazetarëve për Qasje në Procedurat Legjislativë

Pak kufizime duhet të ekzistojnë për të drejtën e gazetarëve për qasje në procedurat legjislativë. Aktiviteti legjislativ –krijimi dhe ndryshimi i normave ligjore nga përfaqësuesit e popullit –shtrihet në zemër të qeverisjes demokratike. Për këtë një mjedis i përshtatshëm efektiv duhet të jetë ai ku populli është plotësisht i informuar mbi aktivitetin legjislativ në bazë të vazhdueshme.

Disa kushtetuta themelojnë një parim të transparencës së procedurave legjislativë. Megjithatë ky parim është shpesh i shprehur si një normë e procesit legjislativ, jo si një e drejtë për qasje e garantuar për massmedian informative ose publikun në përgjithësi. Si rezultat, dispozitat kushtetuese e pajisin gjithashtu legjislativin me diskrecion të pakufizuar për të mbyllur (zhvillim pa pjesëmarrje të publikut) mbledhje të veçanta –një situatë jo e favorshme për qeverisje demokratike. Një e drejtë e tillë për qasje duhet gjithashtu të aplikohet për procedurat e komisioneve legjislativë, njësoj si për legjislaturën në seancë plenare.

4.2.2.4 Transmetimi Drejtpërdrejt i Sesioneve Legjislativë

Megjithëse ndoshta nuk është thelbësore për një mjedis të përshtatshëm, *qeveritë duhet të konsiderojnë seriozisht lejimin e transmetimit drejtpërdrejt të sesioneve legjislativë*. Disa vende i kanë marrë parasysh kërkesat lidhur me transmetimin televiziv apo radiofonik të aktivitetit legjislativ. Në disa nga këto vende transmetuesve shtetërorë u kërkohet nga legjislacioni të venë në dispozicion të legjisalativit një kohë të caktuar transmetimi drejtpërdrejt. Në të tjera (Gjeorgjia për shembull), legjislatura vendos kur të lejojë transmetimin drejtpërdrejt të seancave të veçanta.

4.2.2.5 E Drejta e Prezumuar e Qasjes mbi Procedurat e Ekzekutivit

Një e drejtë e prezumuar e qasjes duhet të aplikohet gjithashtu në procedimet e degës ekzekutive dhe institucionet nën kontrollin e saj. Kjo përfshin agjensitë administrative ku merren shpesh vendimet politike (p.sh. një mbledhje e organit të licencimeve të transmetuesve).

4.2.2.6 E Drejta e Prezumuar e Qasjes mbi Procedimin Gjyqësor

Një e drejtë e prezumuar e qasjes duhet të aplikohet gjithashtu në procedimin gjyqësor. Kjo fushë qëllon në qëndër të disa korenteve shumë të ndjeshme të shqetësimit publik, shpesh duke krijuar konflikte të drejtpërdrejta të lirive kushtetuese dhe ligjore. Për shembull, shtysa për të mbyllur (për median) procedimet gjyqësore mund të vijë nga shqetësimet legitimate mbi mbrojtjen e së drejtës së të pandehurit ose pjesëmarrësve të tjerë në procesin penal. Për shembull, veçanërisht në ato sisteme ligjore ku amatorët veprojnë si zbulues të faktave (si në juritë vetëm me amatorë dhe në ato të përziera me gjyqtarë profesionistë), është i pranishëm shqetësimi se publikimi paragjyqësor mund të tronditë prezumimin e pafajësisë dhe të ndikojë vendimin përfundimtar. Eshtë gjérësisht e pranuar që ndalimi mund të jetë i nevojshëm krahas pjesëmarrësve të tjerë në proces për sigurinë fizike apo dinjitetin personal të dëshmitarëve. Për shembull mbyllja mund të kërkohet gjatë dëshmisi së viktimit së një krimi, për të mbrojtur sekretin e identitetit të personit apo dinjitetit të tij ndërkohë që është duke dëshmuar në çështje delikate.

Përveç kësaj, mund të ndodhë që një kategori e veçantë të akuzuarish, si minorenët për shembull, mund të kërkojë procedim të mbyllur në mbështetje të disa interesave publikë në rehabilitim. Nga ana tjetër, procese penale të mbyllur mund të rezultojnë në abuzim të të drejtave të të pandehurit duke lejuar autoritetet të veprojnë pa përfillur shqyrtimin publik.

Mjedisi i përshtatshëm do të jetë ai ku bëhet përpjekje për të balancuar këto shqetësime të ndjeshme, më tepër se për të marrë parasysh interesin publik të transparencës së procesit. Si rezultat, kjo fushë shtron rëndësinë e pyetjes se sa një teori kushtetuese e lirisë së shtypit është përbërëse e rëndësishme e një mjedisi të përshtatshëm. Në këtë kuadër, një sistem ligjor mund të ketë dispozita normative që kërkojnë që procedimi gjyqësor të jetë i hapur për publikun. Megjithë këtë artikulim të gjëre të parimit të “transparencës”, ekzistenca e përjashtimeve të shumta në shumë shtete tregon që konsideratat e kundërtë shoqëruar me një proces gjyqësor, shpesh marrin përparësi mbi parimin.

Për ta përbledhur duhet të ekzistojnë disa mekanizma për kufizimin e lirisë së gjérë oë gjykaoës për oë mbyllur një procedim gjyqësor dhe oë legjislativit për oë autorizuar këoë mbyllje. Ky mekanizëm duhet të vendoset me idenë që oranspenca çon përpara të drejtat e publikut nën garancitë kushtetuese oë lirisë së shprehjes për oë marrë informacion përmes massmedias.

4.2.3 Mbrojtja e Burimeve Sekrete

4.2.3.1 Njohja e vlerës shoqërore oë mbrojtjes së burimeve sekrete

Mqedisi i përshtatshëm njeh vlerën shoqërore oë mbrojtjes së burimeve sekrete oë gazetarëve dhe informacionin e marrë nga këoo burime. Ligjet dhe kodet profesionale oë etikës në shumë sisteme ligjore reflektojnë përfundimin se mbrojtja e burimeve oë gazetarëve është kusht thelbësor i mbledhjes së lëjmeve në një shoqëri demokratike. Pa garancinë që gazetarët nuk do të detyrohen të zbulojnë identitetin e tyre burimet e informimit mund të dekurajohen nga ofrimi i informacionit mbi çështje në interes publik, duke prandaj ulur efektivitetin e rolit mbikqyrës oë medias informative. Kjo situaoë mund të marrë një dimension kushtetues: aoë të së drejtës së publikut për o'u informuar nga media informative.

4.2.3.2 Përjashtime

Përjashtime oë mbrojtjes së burimeve sekrete oë gazetarëve, nëse lejohen, duhetë përshkruhen në ligj, përcaktuar qartë dhe oë disponueshme vetëm për përparimin e interesave oë domosdoshme në një shoqëri demokratike. Nën kushte optimale për mqedisin e përshtatshëm, një mbrojtje e burimeve sekrete oë gazetarit është absolute, me zbulim jo të justifikuar në çfarëdo rrethanë. Megjithatë shumë sisteme ligjore krijojnë një përjashtim të detyrimit ligjor ose etik për mosbulim kur organe oë caktuara publike kanë urdhëruar zbulimin. Në këoo rrethana, mqedisi i përshtatshëm mund të kërkojë që një urdhër i tillë nxirret vetëm nga gjykata, një vendim bazuar në norma legjislative.

Megjithatë, qëllimet e qeverisjes demokratike nuk do të përparojë nëse gjykatat gëzojnë diskrecion të pakufizuar për oë vendosur zbulimin. Një pushtet gjyqësor josaktësish i përcaktuar (në diskrecion) do të vinte barrën e provës mbi gazetarët për oë treguar se pse zbulimi nuk duhet kryer. Në vend të kësaj nëse gjykatat do të ishin të pajisura me oë drejtën për oë urdhëruar zbulimin vetëm në rrethana saktësishët përcaktuara, barra e provës ka mundësi që o'i ngarkohej mbështetësit të zbulimit për oë treguar se pse plotëson kërkësat për një përjashtim.

Përjashtimet më të zakonshme të ruajtjes së sekretit janë aoo që kërkojnë të çojnë përpara ineresin publik në të drejën e të pandehurit për një proces oë drejtë. Për shembull, një mbrojtje penale mund të bazohet në aftësinë për të identifikuar një dëshmitar kyç identiteti i oë cilët është i njohur për gazetarin. Nëse një përjashtim i ruajtjes së sekretit gjyket i arsyeshëm në të tilla rrethana, mqedisi i përshtatshëm do të kërkojë që një gazetar të detyrohet të bëjë zbulimin vetëm nëse informacioni është i lidhur me procesin gjyqësor, është përcaktues përsa i përket mbrojtjes dhe nuk është i disponueshëm nga burim tjetër përvëç gazetarit. Kështu gjykatës do t'i kërkohej oë tregonte me specifikime të veçanta se

informacioni i kërkuar është i domosdoshëm për procedimin e zhvilluar para saj, duke përfshirë shqyrtimin e mundësisë së marrjes së informacionit nga një burim tjetër i ndryshëm nga organi informative i massmedias.

Një çështje e diskutueshme është nëse përjashtime të tilla do të jenë të vlefshme nëse akuza vendos kritere të ngjashëm për zbulimin ose nëse autoritetet besojnë se zbulimi është i nevojshëm për të parandaluar kryerjen e një krimi. Këtu, kërcënimi i besueshmërisë së gazetarëve përbëhet nga rreziku që gazetarët mund të merren si instrumente të autoriteteve publike nëse ata do të detyrohen të japidnë të tilla informata. Në çdo rast, nëse zbulimi gjykohet i garantuar në të tilla rrëthana, duhet të aplikohen standarti strikt i përshkruar më sipër.

Një tjetër çështje e diskutueshme është nëse ndonjë interes publik do të ishte i një peshe të tillë sa t'i kërkonte gazetarit zbulimin e burimit sekret në një procedim jopenal. Gjykata Europiane e të Drejtave të Njeriut shqyrtonte këtë çështje në vendimin e saj të 27 marsit 1996 në çështjen e Goodëin kundër Mbretërisë së Bashkuar. Në këtë çështje një burim sekret i siguroi një gazetari informacion të detajuar nga materiale sekrete të një shoqërie tregtare, informacion që prirë të reflektopte pozitën e paqëndrueshme financiare të kompanisë. Për shkak të kërcënimit evident të dëmit të kompanisë nga bërja publike e informacionit, gjykatat angleze urdhëruan gazetarin dhe botuesin të mos e publikojnë informacionin. Ato i kërkuan gjithashtu gazetarit të identifikonte burimin sekret i cili besohej se kishte marrë informacionin ilegalisht.

Duke rishikuar vendimet e gjykatave angleze Gjykata Europiane konstatoi që ato bënin një ndërhyrje në ushtrimin nga gazetari të të drejtave nën garancitë për shtypin e lirë të nenit 10 të Konventës Europiane për të Drejtat e Njeriut, dhe që interesat e çuara përpara nga zbulimi nuk kishin të tillë peshë për të qënë të domosdoshme në një shoqëri demokratike. Gjykata deklaroit që kufizimet mbi sekretin e burimeve të gazetarëve kërkojnë shqyrtimin më të kujdeshëm gjyqësor.

Nëse hapja e dosjes kërkohet në çështjet jopenale, kjo mund të ketë pasoja të rëndësishme për procedimin në çështjet civile, duke përfshirë akuzën për shpifje ndaj medias informative të paditur. Disa sisteme ligjore njojin një përjashtim të sekretit në ato rrëthana ku një akuzues për shpifje nuk është në gjëndje, pa zbulimin nga gazetari i akuzuar, të mund të identifikojë personat që mund të kenë dijeni rrëth shkallës së përgjegjësisë në bërjen e një deklarate të rreme. Si në rastet e procedimeve penale, nëse zbulimi duhet të lejohet në ndonjë rrëthanë, kjo duhet të ndodhë vetëm nëse informacioni është pa dyshim i rëndësishëm për ankesën e paditësit dhe nuk është e mundur të gjendet në burim tjetër.

4.2.4 Licënsimi i Gazetarëve dhe Qeverisja Demokratike

Licënsimi i gazetarëve paraqet rreziqe për qeverisjen demokratike. Një numër vendesh, shumica në përgjigje të propozimit të UNESCO-s në vitet 1970 kanë njojur praktikimin e gazetarisë si një profesion i licensuar. Sipas mbështetësve të tij licënsimi nxit etikën gazetareske dhe përgjegjësinë, krijimin e kualifikimeve në formën e standarteve arsimore, si diplomimi nga një program i njojur përgatitje gazetarie dhe merr formën e ndalimeve ndaj praktikimit të paliçensuar të gazetarisë. Nga ana

tjetër, kritikët e liçensimit pretendojnë që ai mund të veprojë si një formë çensure duke lejuar autoritetet të liçensojnë vetëm ata gazetarë që nuk shkaktojnë pakënaqësi tek qeveria.

Në 1985, Gjykata Ndër-Amerikane e të drejtave të njeriut në një opinion këshillues shpalli që ligjet për liçensimin e gazetarëve në përgjithësi nuk janë të pajtueshëm me të drejtat individuale dhe kolektive garantuar nën nenin 13 (“Liria e mendimit dhe shpehjes”) të Konventës Amerikane mbi të Drejtat e Njeriut. Në atë çështje qeveria e Kosta Rikës ngriti tre argumente në mbështetje të skemave të saj statutore:(1) që liçensimi është metodë normale e rregullimit të praktikimit të profesioneve; (2) që liçensimi i gazetarëve është i nevojshëm për promovimin e interesit publik në etikën gazetareske dhe përgjegjësinë; dhe (3) liçensimi shërben si mjet për garantimin e pavarësisë së gazetarëve nga punëdhënësit e tyre. Duke njohur që këto qëllime i përkisnin kategorisë së përgjithshme të sigurimit të rendit publik - një nga interesat legitime që mbështet kufizimet mbi ushtrimin e të drejtave nën Konventë-gjykata arriti në përfundimin se asgjë nuk ishte e mjaftueshme për të shërbyer si ndërhyrje legitime në liritë e gazetarëve. Në përgjigje të argumentit të parë të Kosta Rikës Gjykata arriti në përfundimin se gazetaria ndryshon nga praktikimi i profesioneve të tjera sepse ajo kërkon aktivitet të mbrojtur shprehimisht nga konventa. Gjykata gjithashtu rrëzoi pretendimin që një kufizim i lirisë së shprehjes mund të shërbejë si mjet për garantimin e saj, duke aritur në përfundimin që sasia më e madhe e mundur e informacionit është thelbësore për të mirën e publikut. Në përfundim duke artikuluar marrëveshjen e saj me qëllim mbrojtjen e pavarësisë së gazetarëve, Gjykata gjeti që ky qëllim mund të arrihet pa vendosur kufij se kush mund të praktikojë gazetari.

4.3 Përbajtja e medias : rregullimi i drejtpërdrejtë

Përgjithësisht është e kuptueshme që liritë e shprehjes dhe të shtypit nuk janë absolute. Të gjithë sistemet ligjore lejojnë rregullimin e përbajtjes në një nivel të caktuar, me qëllim çuarjen përpara të interesave shtetërore, kolektive dhe individuale. Më shumë një rregullim i tillë vendoset përmes mekanizmit të rregullimit të drejtpërdrejtë të përbajtjes, kryer nëpërmjet akteve legislative ekzekutive dhe gjyqësore. Ne do të marrim një pamje të gjërë të rregullimit të përbajtjes, të cilin ne e perceptojmë si çdo formë e ndërhyrjes së jashtme në aktivitetin professional të mbledhjes, botimit, paraqitjes së informacionit të sektorit publik dhe përhapjes së opinionit mbi çështje publike. Në këtë aspekt, është përsëri e rëndësishme të theksohet që një mjedis i përshtatshëm do të jetë ai në të cilin kjo realizohet në përputhje me shtetin e së drejtës.

4.3.1 Propozimet themelore

Përpara se të shqyrtojmë çështje të veçanta që ngrihen në kontekstin e gamës së interesave publike dhe private të çuara përpara në respektim të kufijve të veprimtarisë informative të medias, duhet të kemi parasysh propozimet themelore të mëposhtme:

Derisa të drejtat për shprehje të lirë nuk janë absolute, një mjedis i përshtatshëm është ai ku kultura politike njeh vlerën që ka për shoqërinë demokratike rrjedhja e lirë e ideve dhe informacionit.

Kjo njohje e rolit qëndror të lirisë së shprehjes në vlerat thelbësore dhe shoqërinë demokratike, është shprehur në një numër të madh rastesh nga Gjykata e të Drejtave të Njeriut:

Liria e shprehjes përbën një nga institucionet thelbësore të shoqërisë demokratike dhe një nga kushtet bazë për progresin e saj, si dhe të çdo individi... Ajo është e aplikueshme jo vetëm për informacionet dhe idetë që konsiderohen si të favorshme ose që shihen si jo ofenduese ose me indiferencë, por gjithashtu dhe ndaj atyre që ofendojnë, trondisin apo shqetësojnë. Këto janë kërkesa të atij pluralizmi, tolerance, dhe liberalizmi pa të cilin nuk ka "shoqëri demokratike"¹⁰.

Me një rëndësi të veçantë është njohja gjyqësore e "funkzionit thelbësor" që media informative -së bashku media e shkruar dhe ajo elektronike- luajnë në përparimin e qëllimeve të një shoqërie demokratike:

Një faktor me rëndësi `të veçantë...është funksioni thelbësor që shtypi kryen në një shoqëri demokratike. Megjithëse shtypi nuk duhet të kalojë disa kufij, në mënyrë të veçantë përsa i përket reputacionit, të drejtave të tij tjerëve dhe nevojës për të parandaluar zbulimin e informacionit sekret, detyra e tij është sidoqoftë të komunikojë - në përputhje me detyrimet dhe përgjegjësitë e tij - informacion dhe ide mbi të gjitha çështjet në interes publik. Përveç kësaj, gjykata është e kujdeshme ndaj faktit që liria gazetareske gjithashtu mbulon përdorimin e mundshëm të një shkalle ekzagjerimi apo dhe provokimin.¹¹

Sipas gjykatës, ky rol thelbësor propogandon jo vetëm të drejtat e shoqatave të medias informative dhe përfaqësuesve të tyre, por dhe të drejtën e publikut për të marrë informacionin dhe idetë që media informative ka përcjellë. Në këtë drejtim Gjykata ka vënë në dukje "rolin jetik" të "mbikqyrjes publike" në përcjelljen e informacionit me rëndësi të madhe publike. Përveç kësaj Gjykata ka theksuar që liria e medias informative i jep publikut një nga mjetet më të mira për zbulimin dhe formimin e një opinioni mbi idetë dhe qëndrimet e udhëheqësve politikë.

Manifestimi i kësaj njohje të vlerës mund të gjendet në strukturën normative, duke përfshirë normat ndërkombëtare, kushtetuese dhe legislative dhe në aplikimin e tyre në akte ekzekutive dhe gjyqësore. Pa dyshim, mund të thuhet se një mjeshtëri i përshtatshëm duhet të përmbledhë njohje të shprehur të lirive të medias në instrumenta ndërkombëtarë ku shteti është palë dhe në kushtetutën e shtetit. Për më tepër, ato norma duhet të jenë drejtpërdrejt të aplikueshme nga gjykatat dhe të kenë epërsi ndaj çdo akti legjislativ apo administrativ.

Në një mjeshtëri i përshtatshëm kufizimet mbi liritë e medias informative duhet të jenë të përcaktuara qartë dhe të kufizuara ngushtësisht, duke mos cënuar ato që janë të domosdoshme në një shoqëri demokratike. Përveç kësaj mbështetësi i një kufizimi të tillë duhet të mbartë barrën e provës për të justifikuar vendosjen e kufizimit. Ligji duhet të përshkruajë çdo kufizim mbi shprehjen ose informimin. Kjo do të thotë që kufizimi duhet të ekzistojë në formën e një ligji të shkruar i cili duhet të jetë i disponueshëm, jo i dykuptimshëm, i ndërtuar në mënyrë strikte dhe me saktësinë e nevojshme në mënyrë që t'i bëjë të mundur një individi parashikimin e pasojave të veprimit të tij apo saj në një shkallë të arsyeshme për rrëthanat. Në aplikimin të ndërhyrjes së tyre në lirinë e medias informative, autoritetet duhet të veprojnë në një mënyrë të ligjshme dhe jo arbitrale në bazë të kritereve objektive. Përveç kësaj, një mjeshtëri i përshtatshëm do të shohë të tillë kufizime si përjashtime nga parimet e përgjithshme të lirisë së medias informative; prandaj barra e provës për të justifikuar ndërhyrjen duhet t'i takojë mbështetësit të kufizimit dhe përjashtimi duhet të interpretohet në mënyrë të ngushtë.

Në një mjeshtësi përshtatshëm, sistemi ligjor do të sigurojë mbrojtje të përshtatshme ndaj abuzimeve, duke përfshirë shqyrtimin gjyqësor korrekt, të plotë dhe efektiv të vlefshmërisë së kufizimit nga një gjykatë e pavarur apo arbitrazh. Siç përcaktohej më sipër në seksionin mbi shtetin e së drejtës, zbatimi i normave ligjore që përmbajnë ndërhyrje në lirinë e medias informative duhet të jetë objekt i kontrollit gjyqësor të pavarur.

Një mjeshtësi përshtatshëm do të ketë nën kujdes se cilat akte - të qeverisë apo private – krijojnë një ndërhyrje në ushtrimin e lirive të medias informative. Një ndërhyrje në aktivitetin e medias informative nuk është në vetvete një shkelje e standarteve themelore të lirive të medias. Por pa njohjen që të tilla akte mund të jenë një shkelje e mundshme e të drejtave të medias informative, është e lehtë për një regjim politik dhe ligjor të kufizojë ndjeshëm ushtrimin e lirive të mbrojtura të medias informative. Prandaj nën një ndërtim të ngushtë të konceptit të ndërhyrjes, vetëm një veprim i drejtpërdrejtë i shtetit për të bllokuar rrjedhjen e informacionit apo ideve përpara përhapjes së tyre do të ishte i vlefshëm.

Megjithatë, është me rëndësi thelbësore për evoluimin e standarteve ndërkombëtare mbi marrëdhëni mes medias informative, shtetit dhe shoqërisë, që ky karakterizim i ngushtë të rrëzohet. Në vend të tij sisteme të rishikimit paraprak si dhe një gamë e gjërë veprimesh të tjera nga autoritetet publike që kanë ndikim mbi aktivitetin shprehës duhet të njihen si ndërhyrje. Këto përbledhin, për shembull, një larmi dënimesh pas publikimit të vendosura në bazë të përmbajtjes, si dhe përdorimin e rregullave ligjore përgjithësisht të aplikueshme me efekt indirekt mbi ushtrimin e të drejtave të botuesit. Liria e gjërë e veprimit dhënë ndërhyrjeve reflekton qëndrimin që të gjitha aktet e autoriteteve publike – legislative, ekzekutive dhe të degës gjyqësore të pushtetit–që kanë një ndikim praktik mbi veprimtarinë e medias informative, do të përfshijnë mundësish edhe një dimension të lirisë thelbësore të shprehjes që duhet të llogaritet si çështje e së drejtës. Kjo s'do të thotë që liria e shprehjes do të triumfojë gjithmonë në një konflikt me të drejtat e tjera thelbësore ose interesat publike. Një këndvështrim i tillë do t'i bënte liritë e shtypit të lirë absolute, ndërsa ato nuk janë. Për më tepër kjo do të thotë që të drejtat për lirinë e shtypit duhet të merren në konsideratë në përcaktimin e legjitimitetit të veprimeve të shtetit.

Mjeshtësi përshtatshëm është ai që njeh që autoçensura paraqet një kërcënim për qeverisjen demokratike. Kërcënim i përgjegjësisë ligjore imponon një të ashtuquajtur “efekt pengues” (“chilling effect”) mbi personat e angazhuar në aktivitetin e medias informative. Një element kyç në çuarjen përpara të lirive të medias informative në lidhje me rregullimin e përmbajtjes ka qënë njohja nga gjyqësori që roli i medias informative është i një rëndësie të tillë për qeverisjen demokratike sa që përfaqësuesit e medias duhet të jenë të mbrojtur në një nivel të arsyeshëm, nga autoçensura.

Mjeshtësi përshtatshëm do të njohë që aktet private mund gjithashtu të implikojnë ushtrimin e të drejtave të medias informative. Është e rëndësishme që sistemi ligjor të njohë atë që quhet “ndikimi i të tretit” (“third party effect”): garancitë thelbësore të lirive të medias informative janë më të gjëra në veprim sesa thjesht ofrimi i mbrojtjes ndaj akteve të atyre që janë të veshur me pushtet shtetëror. Kështu parimi i efektit të të tretit siguron, për shembull, që një organ i medias informative nuk duhet të humbë automatikisht mbrojtjen e tij kushtetuese që në fillim në një proces kundër tij, thjesht sepse ky gjyq është nisur nga një person dhe jo nga një ent publik.

4.3.2 Format e Rregullimit të Përbajtjes

4.3.2.1 Shqyrtimi Para Botimit

Sistemet e shqyrtimit formal para botimit janë të papajtueshme me parimet bazë të shtypit të lirë dhe qeverisjes demokratike. Në gjysmën e dytë të shekullit të 20-të, kjo u njoh si çështje e të drejtës ndërkontrolluese të një qytetarit që, si një çështje kategorike, censura formale administrative është kontradiktore me të drejtat themelore të një qytetarit dhe demokracinë. Ky parim është shprehur qartë, për shembull, në nenin 13(1) dhe (2) të Konventës Amerikane për të Drejtat e Njeriut:

Çdokush ka të drejtë për liri mendimi dhe shprehjeje. Kjo e drejtë përbledh lirinë për të kërkuar, marrë dhe dhënë informacion dhe ide të gjitha llojeve, panvarësish nga kufijtë, qoftë gojarisht, me shkrim, të shtypur, në formë artistike ose përmes çdo mjeti të zgjedhur.

Ushtimi i të drejtave parashikuar në paragrafin e mësipërm nuk do të jetë objekt i censurës paraprake por objekt i detyrimit pasues për ligjshmëri, i cili është shprehimi i vendosur nga ligji në shkallën e nevojshme për të siguruar:

- Respektin e të drejtave apo reputacionit të tjerëve; ose
- Mbrojtjen e sigurisë kombëtare, rendit publik ose shëndetit publik apo moralit.

Në përshtatje me këtë njohje të papërputhshmërisë së censurës paraprake me qeverisjen demokratike, në shumicën e shteteve nuk funksionojnë struktura të tillë. Në vend të kësaj siç lejon Konventa Amerikane e të Drejtave të Njeriut, ato venë në funksionim regjime të dënit të mëvonshëm për abuzimet e mundshme me lirinë e medias informative.

4.3.2.2 Dënim pasues

Sistemet e dënit pasues duhet të janë në përputhje me standartet ndërkontrolluese kryesore me zbatim të përgjithshëm të procedurës penale dhe civile. Sistemet e dënit pasues për abuzime të dyshuara të lirive të medias informative gjenden shpesh në formën e dënimve penale, prandaj stimulojnë nevojën për njohje të standardeve ndërkontrolluese në të drejtën dhe procedurën penale (duke përfshirë prezumimin e pafajësisë). Përveç kësaj, si mbrojtje ndaj interesave individuale, ato janë shpesh në formën e procedurës civile. Dëni pasues paraqet kërcënimin e autoçensurës; prandaj bëhet i zbatueshëm propozimi themelor i ndershëmërisë, paanësisë dhe objektivitetit të paraqitur më sipër.

4.3.2.3 Sistemet e Rregjistrimit

Skemat e rregjistrimit të medias ku përbajtja është një kriter nën të cilin autoritetet në diskrecionin e tyre mund të refuzojnë rregjistrimin janë të dyshimta në një mjeshtë përshtatshëm. Një numër sistemeve ligjorë kërkojnë disa forma rregjistrimi të organeve të medias. Megjithatë, në shumicën e sistemeve, ky rregjistrim nuk është objekt i diskrecionit të autoriteteve në bazë të paraqitjes më parë të

përbajtjes* nga aplikanti. Sistemet në të cilët rregjistrimi është objekt i diskencionit bazuar në një gjykim zyrtar në lidhje me pëlqimin e organit të medias janë të dyshimta në një mjeshtë përshtatshëm dhe do të jetë e papajtueshme me të përveç kur shoqërohet nga rregulla efektive të mbrojtjes së të drejtës, përfshirë ankimin në një gjyqësor të pavarrur.

4.3.3 Mbrojtja e Interesave Shtetërore

Gjatë historisë, qeveritë kanë kërkuar të vendosin kontrollin mbi rrjedhjen e informacionit dhe opinioneve në mbështetje të një game interesash shtetërore. Kjo pritet përderisa një pjesë e madhe e së drejtës kushtetuese paraqet përpjekjen për gjetjen e një ekuilibri midis ushtrimit të të drejtave kushtetuese dhe detyrës së supozuar të shtetit për t'i shërbyer interesave publike me masa të tilla si mbrojtja e sigurimit kombëtar dhe ruajtja e rendit publik. Kështu këto interesa publike përbledhin kufizime në emër të sigurisë kombëtare, dënimë ndaj shkeljeve dhe çrrégullimeve publike dhe mbrojtjen e nderit të institucioneve shtetërore, zyrtarëve dhe simboleve.

Kontrollet shpesh zbatohen me mjete të sistemeve formale të censurës para botimit. Por edhe kur censura formale mungon, ato çohen përpara nga ligje penale që parashikojnë dënimin pasues. Përveç kësaj ato kanë gjetur një fushë tjetër aplikimi në një numër ligjesh të rregjistrimit të medias, që ndalojnë dhënien e aprovimit për aktivitetin e organit informativ nëse autoritetet arrijnë në përfundimin që lejimi i aplikantit do të përbënte abuzim të të drejtave të shtypit të lirë.

4.3.3.1 Sigurimi Kombëtar

Qeveritë, kudo, si dhe parimet ndërkombëtare, njojin që sigurimi kombëtar mund të jetë një bazë për të rregullimin e shprehjes së lirë. Në të njëjtën kohë, qeveritë mund të thërrasin në veprim këtë koncept të gjërë dhe ambicioz për të ndrydhur dhe shtypur shprehjen e lirë dhe kritikën. Parimet e Johanesburgut mbi Sigurinë Kombëtare, Lirinë e Shprehjes dhe Qasjen në Informacion, përbledhje propozimesh të miratuara në 1995 nga një grup ekspertësh të së drejtës ndërkombëtare, sigurisë kombëtare dhe të drejtave të njeriut, i adresohen drejtpërdrejt çështjes së ndjeshme të sigurimit kombëtar. Për shembull Parimi 1.2 parashtron: “çdo kufizim mbi shprehjen ose informimin që një qeveri kërkon të justifikojë mbi bazën e sigurimit kombëtar duhet të ketë qëllimin e vërtetë dhe efekt të demonstrueshëm të mbrojtjes së një interes legjitim të sigurimit kombëtar.” Parimi 1.3 parashtron:

Që të vendoset kufizim mbi lirinë e shprehjes ose informimit është i nevojshëm për të mbrojtur një interes legjitim të sigurimit kombëtar, qeveria duhet të provojë se (a) shprehja ose informimi paraqet një kërcënëm serioz për interesin legjitim të sigurimit kombëtar; (b) kufizimi i vendosur është mjeti më pak kufizues i mundshëm për mbrojtjen e këtij interesit; dhe (c) kufizimi është në përputhje me parimet demokratike.

Së fundi, në Parimin 2, adresohet çështja e interesit legjitim të sigurimit kombëtar.

* Me përbajtje në këtë rast do të kuptohet struktura programore, mjetet financiare, forma e organizimit, pajisjet dhe ambientet e nevojshme për zhvillimin e veprimitarisë, dhe gjithçka e kërkuar nga autoriteti shqyrues në bazës të ligjit për licensimin e organit të medias (shënim i përkthyesit).

Një kufizim që justifikohet me arsyen e sigurimit kombëtar nuk është legjitim përvçese kur qëllimi i vërtetë dhe efekti i demonstrueshëm e tij është mbrojtja e ekzistencës së vendit ose integritetit territorial nga përdorimi të forcës ose kërcënimi, ose mundësisë së tij për t'iu përgjigjur përdorimit të forcës ose kërcënimit, kur vjen nga një burim i jashtëm, si kërcënimi ushtarak, ose nga një burim i brendshëm si provokimi i rrëzimit me dhunë të qeverisë. Në veçanti, një kufizim që justifikohet me arsyen e sigurimit kombëtar nuk është legjitim nëse qëllimi i tij i vërtetë ose efekti i demonstrueshëm është mbrojtja e interesave që nuk lidhen me sigurimin kombëtar, përfshirë për shembull, mbrojtjen e qeverisë nga pengesat ose ekspozimin ndaj gavimeve, fshehjen e informacionit rrëth funksionimit të institucioneve të saj publike, ndërtimin e një ideologjie të veçantë apo shtypjen e trazirave industriale.

4.3.3.2 Parandalimi i Çrrregullimit, Duke Përfshirë Ndjekjen Penale të Shprehjes së Rrezikshme

Shkalla e rrezikshmërisë të shprehur nuk duhet të jetë në vetvete kriter për ndjekje penale sipas ligjeve penale që ndalojnë provokimin e dhunës ose çrrregullimit. Sipas standardeve ndërkontrollare njihet që fjalimet provokuese mund të janë përgjegjës për nxitjen e dhunës ose çrrregullimit. Prandaj, këto standarde lejojnë kufizime në fjalime të tillë.

Zbatimi i një të drejte penale, të përkufizuar dhe ndërtuar mirë, kundër nxitjes (për dhunë, çrrregullim ose urrejtje) mund të jetë një mënyrë efektive për zbatimin e autoçensurës ndaj përfaqësuesve të medias informuese. Nuk do të jetë e favorshme për një mjedis të përshtatshëm nëse autoritetet zbatojnë ose kërcenojnë të zbatojnë dënimë penale të bazuara vetëm në shkallën e urrejtjes apo dhunës në veprimtarinë e përmendor. Në të vërtetë kërkesa rregulluese në një shoqëri demokratike nuk është shkalla e dhunës por shtrohet çështja nëse folësi po e mbështet dhunën dhe nëse mund të pranohet që deklaratat e tij ose të saj mund të rezultojnë në dhunë.

Gjykata Evropiane e të Drejtave të Njeriut ka zhvilluar esencialisht jurisprudencën në këtë fushë. Në disa prej këtyre rasteve, aplikantët janë gjetur fajtorë sipas sistemit ligjor të vendit të tyre për botimin apo transmetimin e deklaratave të cilat janë cilësuar si nxitëse të dhunës. Gjykata ka vendosur në disa raste që përgjegjësia penale dhe vendimet e dënimit në gjykatat vendase kanë shkelur liritë e medias informative të garantuara në Nenin 10 të Konventës Evropiane mbi të Drejtat e Njeriut, pavarësisht nga rreziku i shumë prej komunikimeve në fjalë, përvçese kur deklaratat nuk bënin thirrje për dhunë. Për Gjykatën Evropiane çështja themelore është nëse ndjekja në sistemet ligjore vendase ka qenë e nevojshme në një shoqëri demokratike. Në arritjen e këtij përfundimeve Gjykata ka shqyrtaur gjuhën e deklaratave në fjalë, kontekstin në të cilin janë bërë dhe natyrën e dënimive të vendosura ndaj aplikantëve për të përcaktuar proporcionalitetin e tyre në lidhje me dëmin që i është bërë shoqërisë.

4.3.3.3 Ligjet që Mbrojnë Nderin e Institucioneve, Zyrtarëve dhe Simboleve Qeveritare.

Mjaft vende kanë ligje penale të vendosura për të mbrojtur nderin e institucioneve, zyrtarëve dhe simboleve shtetërore nga fyerja. Në këtë fushë të së drejtës, e quajtur shpesh “deklarime rebelimi dhe

thrje për dhunë”, dëmi i shkaktuar nuk janë e thëniet e rremë, por përcëmimi ose degradimi i simboleve të autoritetit shtetëror ose njësisë kombëtare.

Në një mjeshtërë përshtatshëm, ligje të tilla dhe aplikuesit e tyre prezumohen të janë jo në përputhje më të drejtat themelore të njeriut dhe zbatohen, nëse kjo ndodh ndonjëherë, vetëm në rrethana ekstreme. Ndoshta më shumë se në çdo fushë tjetër, ligjet për deklarimin e dhunës që inkriminojnë “fyerjen” e institucioneve dhe zyrtarëve shtetërorë, kanë qënë objekt i abuzimit nga zyrtarët publikë që kërkonin të mbrohin vetveten nga kontrolli dhe kriticizmi i medias informative dhe publikut.

Një aspekt i rëndësishëm i këtyre ligjeve në përgjithësi është se e vërteta e një deklarate nuk është një mbrojtje dhe mos përcaktimi i konceptit të “fyerjes” çon në zbatim arbitrar. Progresi drejt një mjeshtërë përshtatshëm nuk do të ndryshohet nga ekzistanca dhe zbatimi i ligjeve të cilat nuk janë të kufizuara në mbrojtjen e dinjitetit ose reputacionit personal, por mbrojnë autoritetet në tërësi nga kriticizmi.

Deklarimi për dhunë duhet të shihet nga aspekti kryesor nëse zbatimi i ligjeve të tilla është i nevojshëm në një shoqëri demokratike. Në këtë aspekt, mjeshtërë përshtatshëm do të pranojë se kufijtë e kriticizmit të lejuar duhet të janë madje edhe më të gjëra për qeverinë se sa për individët zyrtarë publikë.

4.3.3.4 Ligjet e Zgjedhjeve

Një element jetësor i mjeshtërës përshtatshëm për institucionet e qëndrueshme demokratike është të projektojë institucionë që minimizojnë abuzimin e autoritetit qeveritar gjatë zgjedhjeve. Ligji i medias në lidhje me zgjedhjet është një element i mjeshtërës përshtatshëm që ndikon drejtpërsëdrejti procesin politik. Ekzistojnë aspekte të ndryshme të këtyre ligjeve: qasja nga kandidatët, redaktimi dhe shprehja e paragjykimeve nga ana e transmetuesit, manipulimi i sistemit transmetues nga ana e qeverisë dhe rregullat në lidhje me reklamat politike. Në disa vende, ekzistojnë rregullore në lidhje me transmetimin e rezultateve të sondazheve publike. Për shembull, ndalohet publikimi i rezultateve të sondazheve pak para zgjedhjeve.

Këshilli i Europës i ka kërkuar qeverive të Shteteve anëtare të “shqyrtojnë mënyrat që sigurojnë respekt për parimet e drejtësisë, barazisë dhe paanshmërisë në mbulimin nga media të fushatave elektorale dhe të konsiderojnë aprovimin e masave për zbatimin e këtyre parimeve në të drejtën ose praktikat e tyre vendase ku të jetë e përshtatshme dhe në përputhje me të drejtën kushtetuese.¹² Këshilli inkurajoi masa vetërregulluese nga profesionistët e medias, në formën e kodeve të etikës, të cilat do të krijonin udhëzues të praktikës së mirë për mbulim të përgjegjshëm, të saktë dhe të drejtë të fushatave elektorale.

Nuk ka asnjë përgjigje të saktë, asnjë model absolutisht korrekt për grupin e ligjeve që kanë të bëjnë me këto çështje. Në periudhën pas 1989, në fillimin e tranzicionit në Europën Lindore, ka patur shpesh rekomandime që çdo kandidat të ketë kohë të barabartë në entin transmetues kombëtar ose rajonal. Por ata që konsideruan se institucionet demokratike janë çuar përpara nga një diskutim i vazhdueshëm mes një numri të kufizuar të partive politike, e gjetën këtë sistem kaotik dhe jo-frytdhënës. Qasja e

barabartë për të gjithë kandidatët e deklaruar mund të prishë rëndësinë e mbulimit të zgjedhjeve, të dobësojë strukturën partiake dhe zvogëlojë mundësinë që të mund të shfaqen disa kandidatë të fortë. Disa sisteme kanë një qasje dy llojëshe: një formë e cila garanton qasje për të tërë kandidatët, por një proces shqyrtues i cili pranon që debati publik do të përforcohet rreth disa kryesuesve dhe çështjeve kryesore. Disa statute i ngarkojnë një barrë më të rëndë mediave shtetërore, duke i lënë transmetuesit privatë më të lirë për të vendosur se si do të pajiset qasja e kandidatit. Disa statute thonë se nëse stacioni i siguron kohë kandidatëve, ai duhet ta bëjë këtë në një mënyrë jo diskriminuese. Një tjetër mënyrë është vendosja e kufizimeve në masën e kohës të përcaktuar për çdo kandidat.

Një tjetër problem është se në të çfarë mase menaxherët e entit transmetues mund të shprehin pikëpamjet e tyre dhe të përdorin stacionet e tyre për t'u prezantuar gjatë zgjedhjeve. Në Shtetet e Bashkuara, transmetuesit që prej shumë kohësh kanë marrë pozicionin se ata kanë të drejtën e Amandamentit të Parë për të deklaruar preferencat e tyre dhe të redaktojnë në favor të një kandidati ose një tjetri.

Regjimet europiane të licencimit kanë qenë shumë ndryshe dhe kanë preferuar një qasje në të cilën stacioni mendohet të jetë objektiv dhe i paanshëm, një pozicion ky jo në përputhje me redaktimin. Rregullat europiane, të ndryshme nga ato të Shteteve të Bashkuara, tentojnë gjithashtu të kufizojnë ose të ndalojnë reklamën politike, duke u bazuar në atë se qasja e tepërt në media nëpërmjet reklamimit të paguar i jep shumë favor kandidatit të pasur.

Këndvështrimi italian shërbën si një shembull i mirë. Një projektligj i paraqitur nga qeveria në vitin 1999, do të ndalonte reklamimin politik gjatë fushatës së zgjedhjeve. Opozita e drejtuar nga lideri i Forza Italia, Silvio Berlusconi, pronari i shumë mediave private elektronike, ka kundërshtuar duke thënë se çdo kufizim i të drejtës për të reklamuar është një shkelje e të drejtave të tyre. Ligji e detyronte gjithashtu televizionin shtetëror të mbante një numër të caktuar debatesh në tavolinë të rrumbullakët dhe diskutime mes liderëve të partive, por thoshte se mbajtja e aktiviteteve të tillë në median private mund të jetë fakultative.

Në shumë prej tranzacioneve është bërë shumë pak për të mbrojtur transmetuesit–privatë, publikë ose qeveritarë–nga detyrimi i partisë në pushtet gjatë procesit të zgjedhjeve. Ose më fjalë të tjera, shumë transmetues, debitorë ndaj shtetit për vlefshimin e licencës dhe vazhdimësinë e jetës së tyre, kanë përdorur asetat e vlefshme për t'i shërbyer padronëve të tyre. Disa elemente të marrëdhënies qeveri–transmetues janë më shumë kundërshtuese me nocionet e shtetit të së drejtës se shfrytëzimi nën presion i pushtetit së radios dhe televizionit për të ndikuar rezultatin e zgjedhjeve.

Kështu që, një mjedis i përshtatshëm për institute të qëndrueshme demokratike duhet të përpinqet që të krijojë institucionë të cilat minimizojnë abuzimin e autoritetit qeveritar gjatë zgjedhjeve. Për shëmbull, në 1993, në Rusi u krijua një gjykatë arbitrazhi e veçantë ku dorëzoheshin ankesat gjatë procesit zgjedhor, ankesa të kandidatëve për median ose ankesa të medias për qeverinë. Kjo gjykatë dhe pasardhësi i tij, i shpërbërë më 3 Qershor 2000 nga presidenti Putin, pati pak pushtet–si ndodh shpesh me organe të tillë–përveç pushtetit për të marrë një vendim dhe për ta publikuar atë. Për më tepër, në disa shoqëri

komisionet e veçanta të zgjedhjeve janë krijuar që të kenë pushtet për vendoşjen e gjobave për abuzime ose privilegje nga organet e medias, ose të jatin sanksione për kandidatët që përpiken të sabotojnë ose të dhunojnë ligjet e zgjedhjeve në lidhje me median.

4.3.3.5 Mbrojtja e Administratës Gjyqësore

Një mjeshter i përshtatshëm do të përpiken që të arrijë një barazpeshim mes mbrojtjes të integritetit të procedimeve gjyqësore krahas ushtrimit të lirive të medias informative dhe nevojës për mbikqyrjen publike të punës së gjykatave.

Promovimi i administrimit të paanshëm, efektiv të drejtësisë është një synim i të gjitha sistemeve demokratike ligjore që mbështesin rregullat e shtetit të së drejtës. Në një numër sistemesh ligjore, mbi median informative mund të vendosen dënimë për shpërndarje të informacionit dhe komenteve në lidhje me procedurat ligjore që janë në vazhdim. Në disa raste, këto hapa merren për të mbrojtur të drejtat për një gjykim të drejtë të të dyshuarve dhe të pandehurve. Në raste të tjera ato shikohen si të nevojshme për mirëadministrimin e rregullt të drejtësisë dhe respektin publik për sistemin gjyqësor.

Kjo është një fushë e cila tregon nevojën për njohjen dhe zbatimin e propozimeve thelbësore të drejtësisë, paanshmërisë dhe objektivitetit të thënë më parë. Për shembull, ekziston një vijë shumë e hollë mes asaj që mund të jetë një interes legjitim në mbrojtje të respektit për administrimin e drejtësisë dhe një dëshire jo legitime për të mbrojtur pushtetin gjyqësor nga kritika e publikut. Në të njëjtën mënyrë, ndërkokë që mbrojtja e të drejtave të të dyshuarve dhe të pandehurve në procesin penal është e njohur gjërisht si një e drejtë thelbësore e njeriut, ky parim mund të bëhet objekt abuzimi nëse autoritetet përpiken të mbrojnë procesin penal nga vëzhgimi publik. Duke e përbledhur, një qasje kategorike e cila nuk merr parasysh në mënyrë të mjaftueshme liritë e medias informative në rrëthana të tillë nuk do të jetë në përputhje me mjeshterin e përshtatshëm.

4.3.4 Mbrojtja e Interesave Kolektive

Ligjet në këtë kategori të gjerë përpiken të përbushin një numër objektivash. Për shembull, mes interesave të pranishme këtu, ekziston mbrojtja e qetësisë publike dhe dinjitetit të grupeve të identifikueshme me anë të rregullimit normativ të deklarimeve që nxitin urrejtjen dhe mbrojtjes së moralit publik dhe besimit fetar.

Këto janë fusha shumë delikate të politikës publike, që duhen të përcaktohen nëpërmjet procesit demokratik në përputhje me vlerat e shoqërisë. Eshtë e vështirë të deklarosh si çështje të së drejtës materiale se çdo këndvështrim i veçantë ndaj këtyre çëshjeve është pak a shumë një tregues i një mjeshterit të përshtatshëm. Megjithatë, në të njëjtën kohë, duhet të mbahet mend që duhen zbatuar premisat thelbësore të drejtësisë, paanshmërisë dhe objektivitetit.

Ndoshëta pjesë e vlerave në këtë fushë komplekse janë parimet e mëposhtme të hartuara nga Komiteti i Ministrave të Këshillit të Europës me rekomandimin e tyre të datës 30 Totor 1997 mbi “fjalime që përbajnë urrejtje dhe shprehje denigruese”, (“Hate Speech”):

Parimi 6:

E drejta dhe praktika kombëtare për fjalimet që përbajnë urrejtje dhe shprehje denigruese duhet të ketë në konsideratë rolin e medias në komunikimin e informacionit dhe ideve të cilat shprehin, analizojnë dhe shpjegojnë shembuj të fjali me që përbajnë urrejtje dhe shprehje denigruese dhe në përgjithësi fenomenin e theksuar si dhe të drejtën e publikut për të marrë informacion dhe ide të tilla.

Për këtë qëllim, ligji dhe praktika kombëtare duhet të dallojë qartë ndërmjet përgjegjësisë së autorit të fjali me që përbajnë urrejtje dhe shprehje denigruese nga njëra anë dhe përgjegjësisë së medias dhe kontributit të ekspertëve në përhapjen e saj, si një pjesë e misionit të tyre për të komunikuar informacionet dhe idetë mbi çështjet e interesit publik, në anën tjetër.

Parimi 7:

Në vazhdimësi të parimit 6, ligji dhe praktika kombëtare duhet të ketë parasysh se:

- Raportimi mbi racizmin, ksenofobinë, anti-semitizmin ose forma të tjera të mostolerancës janë plotësisht të mbrojtura nga Neni 10, paragrafi 1 i Konventës Europiane mbi të Drejtat e Njeriut dhe mund të ndërhyhet vetëm në rrethanat e parashturara në paragrin 2 të kësaj dispozite;
- Standartet e zbatuara nga autoritetet kombëtare për të vlerësuar nevojën e kufizimit të së drejtës së shprehjes duhet të jenë në përputhje me parimet e shprehura në Nenin 10, siç është vendosur në precedentët e organeve të Konventës, duke konsideruar, *inter alia*, mënyrën, përbajtjen, kontekstin dhe qëllimin e raportimit.
- Respekti për të drejtat e gazetarisë nënkuption gjithashtu se gjykatat dhe autoritetet publike nuk ushtrojnë presion mbi median dhe mbi llojet e teknikave të raportimit që duhet të zbatohen nga gazetarët.

4.3.5 Mbrojtja e Interesave Individuale

Sistemet ligjore kudo në botë përpilen të mbrojnë ato çfarë shihen si të drejta të personalitetit individual ose si interesa të reputacionit të mirë, privatësisë dhe dinjiteti. Në përgjithësi, këto mbrojtje marrin formën e procedimit penal dhe civil për shpifje, mbrojtje të privatësisë dhe fyere. Një karakteristikë e rëndësishme e kësaj fushe komplekse të së drejtës është fakti se në shumë sisteme ligjore këto interesa, të ngjashme me interesat e lirisë së medias informative, ngrihen në nivelin e të drejtave themelore të garantuara në normat kushtetuese dhe ndërkombëtare. Edhe një herë, ky ndërveprim mes të drejtave dhe interesave konkurente duhet t'i nënshtronhet premisave thelbësore të drejtësisë, paanshmërisë dhe objektivitetit.

4.3.5.1 Njohja e Çështjeve dhe Vlerave Delikate

Një mjeshtëri përshtatshëm duhet të njohë ndjeshmërinë e çështjeve dhe vlerat që diskutohen në ndërprerjen e medias informative me interesat konkurente individuale.

Në fushën e mbrojtjes të së drejtave të personalitetit individual, një temë dominuese kudo në botë është shkalla e lartë e përdorimit dhe dukshmërisë së padive ligjore kundër shpifjeve, që gjenden si në të drejtën penale ashtu dhe në atë civile. Mbizotërimi i akteve të tilla, duke përfshirë dhe kërcënimin e sanksioneve penale dhe/ose monetare, paraqet dhe kërcënimin e auto censurës. Për këtë arsyesh shumë sisteme ligjore kanë njohur ekzistencën e një dimensioni të të drejtave themelore në lirinë e shprehjes.

Gjykata Europiane e të Drejtave të Njeriut, për shembull, ka krijuar një numër të madh precedentësh i cili përfshin mbrojtje të rëndësishme për deklaratat e bëra në lidhje me çështjet e interesit publik. Këto përfshijnë dhe parimin që zyrtarët publikë duhet të jenë shumë më tepër tolerantë më shumë se individët dhe barra e provës faktuese nuk mund të bjeri mbi të pandehurin për të provuar të vërtetët e vlerës së gykimit ose deklaratës së opinionit

Një përcaktues i rëndësishëm për gjykatën është çështja nëse i arrestuari veproi “në mirëbesim”, kriter ky që gjykata e interpreton si sjellje në përputhje me standartet e gazetarisë dhe si detyrë për të raportuar mbi çështjet e interesit publik.

4.3.5.2 Çështje të Ligjit mbi Shpifjen

Eshtë e një rëndësie themelore në një mjedis të përshtatshëm që sistemi ligjor të njohë se zbatimi nga ana e tij e ligjeve kundër shpifjeve është njëherazi ndërhyrje në ushtrimin e lirive të medias informative.

Shpifja është deklarim që mendohet të jetë bërë për të ulur reputacionin e individit në shoqëri. Ligjet mbi shpifjen gjenden në sistemet ligjore të të gjithë botës, dhe mbrojtja e interesit mbi reputacionin njihet edhe nga instrumentat ndërkombëtare. Normat ligjore që synojnë të mbrojnë këto interesa gjenden shpesh në kodet penalë dhe civilë apo ne dispozitat ligjore mbi dëmshpërblimin civil që njohin interesat e të drejtave civile që duhet të zbatohen nëpërmjet padive për dëmet monetare.

Megjithatë ligjet mbi shpifjet mund të jenë mjete represioni të medias informative në njoftimin e saj mbi çështjet e interesit publik, përvèç kur mbrojtje të caktuar janë të disponueshme. Aktiviteti i medias informative, nga vetë natyra e tij, do të sjellë shpesh informacione dhe ide që kritikojnë individët, ndoshta të krijuara për tu dhënë individëve një imazh negativ, ose të para si ndërhyrje në jetën private të një individi. Nëse liritë e medias informative nuk merren parasysh në ligjin mbi shpifjen, kërcënimi me dënimet penale ose dëmshpërblimet monetare do të shkaktojnë pa dyshim autoçensurë, duke dëmtuar kështu qeverisjen demokratike.

Në këtë këndvështrim, liritë e medias informative dëmtohen nëse sistemi ligjor mban një qëndrim që vendos kategorikisht deklarata që falsifikojnë faktet ose shprehjet e opinioneve që konsiderohen si tepër kritike krejtësisht jashtë mbrojtjes së garancive themelore të lirive të medias informative. Mjedisi i përshtatshëm do të adoptojë idenë se paditë për shpifje (si edhe për fyjet) natyrshëm kanë një dimension të lirisë së medias informative, që i detyrohet njohjes të ndikimit të tyre shqetësues dhe pasojave negative mbi rolin bazë të medias informative në shoqërinë demokratike dhe të drejtës së publikut për t'u informuar.

Në rastin bazë të Lingens kundër Austrisë, Gjykata Europiane e të Drejtave të Njeriut në 1986 diskutoi kërcënimin e të drejtës së publikut për t'u informuar nga autoçensura. Në këtë rast, Austria argumentoi para gjykatës se dënimini me gjobë pas publikimit, nuk e “parandalon rreptësisht” gazetarin të shprehet. Gjykata, megjithatë, doli në përfundimin se dënimini i zbatuar mbi autorin:

Patjetër çon në një lloj çensure, e cila do ta dekurajojë atë të përsërisë kriticizëm të këtij lloji në të ardhmen. Në kontekstin e debatit politik, një denim i tillë do të ishte i mundshëm për të dekuruar kontributin e gazetarit në një diskutimet publike të çështjeve që ndikojnë në jetën e komunitetit. Në vazhdim të arsyetimit, një dënim i tillë është përgjegjës për pengimin e shtypit në kryerjen e punëve të tij si ofrues i informacionit dhe mbikqyrës publik.¹³

Prandaj, Gjykata Europiane është shprehur vazhdimesht se zyrtarët publikë duhet të tolerojnë kriticizmin lidhur me çështjet publike në një masë më të madhe se personat privatë.

Statusi i paditësit është një nga faktorët e ndryshueshëm më të rëndësishëm që duhet të merret parasysh në zhvillimin e shqyrtimit të ligjit mbi shpifjet në përputhje me kushtet e një mjedisi të përshtatshëm. Të tjerë faktorë të ndryshueshëm përfshijnë sigurimin e vendosjes korrekte të barrës së provës mbi palët lidhur me falsitetin e supozuar të deklaratës në fjalë. Për shembull, Gjykata Europiane e të Drejtave të Njeriut pranon që vendosja e barrës mbi të akuzuarin për të provuar vërtetësinë e opinionit të dekluaruar nuk është në përputhje me ushtrimin e lirive të medias informative sipas Konventës Europiane për të Drejtat e Njeriut. Qëndrimi i Gjykatës bazohet në pozitën se opinionet janë personale dhe ndryshe nga deklarimet e faktit, nuk mund të janë objekt korrigjimi.

Një çështje tjetër e rëndësishme është nëse vetëm të akuzuarit fajtorë duhet të janë përgjegjës për deklarime të rreme; në njojje të rolit të medias informative në qeverisjen demokratike, shumë sisteme ligjore nuk do të ngarkojnë me përgjegjësi ligjore gazetarin nëse është i pafajshëm. Përveç kësaj, sipas testit të bërë nga Gjykata Supreme e Shteteve të Bashkuara në *New York Times kundër Sullivan (1964)*, personi do të quhet përgjegjës në rastet kur paditësi është zyrtar ose figurë publike vetëm nëse i akuzuari e dinte se deklarimi në fjalë ishte i rremë dhe qëllimi i shmang përcaktimit të tij si i rremë.

4.3.5.3 Mbrojtja e Dinjitetit Personal

Mjedisi i përshtatshëm do kërkojë të barazpeshojë mbrojtjen e dinjitetit personal ndaj kërcënimit të lirive të medias informative duke kufizuar zbatimin e ligjeve mbi fyjet dhe trajtimin e tyre me kujdes. Ligjet mbi fyjet mbartin një kërcënim të mirëfilltë ndaj ushtrimit të lirive të medias informative, lidhur veçanërisht me natyrën e tyre të dykuptimitë dhe mungesën e të vërtetës si mbrojtje.

Eshtë pranuar gjërisht se mbrojtja e sensit dinjitetit personal mund të implikohet dhe ndoshta të shkelet nga përhapja e sulmeve personale. Prandaj, shume sisteme ligjore kanë krijuar sankzionet penale dhe/ose civile kundër deklarimeve fyeze, në të cilat çështja kryesore nuk është vërtetësia e dëshmisë në fjalë (e vërteta nuk është mbrojtje), por qëllimi i folësit. Ligjet mbi fyjet mund të janë të rrezikshme për ushtrimin e lirive të medias informative nëse nuk interpretohen dhe zbatohen në mënyrë të kufizuar rrëptësishët në rrethanat në të cilat deklarata nuk përmban informacion me rëndësi për publikun, dhe shpreh qartë synimin e vetëm për të dëmtuar viktimin.

4.3.5.4 Mbrojtja e Privatësisë

Në gjykimin e konflikteve lidhur me shkeljet e pretenduara të të drejtave vetjake sistemet ligjore duhet të përpiqen të zhvillojnë kritere për përcaktimin e dallimeve mes informacionit publik dhe privat. Shumë sisteme ligjore i japid përparësi të madhe mbrojtjes së individuve ndaj përhapjes së deklaratave që shkelin të drejtat e tyre private dhe familjare. Këtu, çështje e rëndësishme është nevoja e formulimit të arsyeshëm të nocionit të të drejtave vetjake është i nevojshëm. Ky nocion nuk do të jetë një mburojë prapa së cilës aktet me rëndësi publike nga t'i fshihen shqyrtimit publik. Një problem i vështirë këtu është ndarja e nocioneve “rëndësi publike” dhe “interes publik”, pasi është e mundur që ky i fundit të përbledhë informacion që është legjitimisht privat.

4.3.5.5 E Drejta e Replikës ose Korrigjimi

Ekzistenca e detyrimit ligjor që siguron mundësinë e replikës ose kërkesës për korrigjim lidhur me përbajtjen e medias mund të shërbejë për të analizuar abuzimet e lirive të gazetarëve në një formë që është më pak kërcënuese ndaj pavarësisë së medias sesa rregullimi me mjete të tilla si psh padia për shpiffen. Megjithatë, avancimi i ambientit të përshtatshëm do të pengohet nëse detyrime të tilla përfshihen në mënyrë të gjerë ose imponohen thellë në ushtrimin e diskrecionit redaktues.

Në shumë sisteme ligjore, aktet legjislative si kodet civile ose ligjet e massmedias parashikojnë mjetet gjyqësore të replikës ose korrigjimit ndaj personave që u janë shkelur të drejtat ose interesat ligjore me anë të përhapjes së lajmit nga media. Sipas të drejtës së replikës, një organ i medias informative është i detyruar të përhapë deklarimin që ka përgatitur pala e dëmtuar. E drejta e korrigjimit (ose “térheqjes”), nga ana tjetër, kërkon që organi i medias të nxjerrë deklarimin e vet duke korrigjuar deklarimin e mëparshëm ofendues. Disponimi i mjeteve të tilla gjyqësore shpesh shihet si mjeti më efikas dhe efektiv për të përbushur kërkosat e personave që mendojnë se janë dëmtuar nga lajmi fyes i medias. Mund të shihet në këtë mënyrë edhe nga ata që kërkojnë qasje në massmedia për pëhapjen e pikëpamjeve të tyre në kundërshtim me deklarimet e transmetuara ose publikuara më parë. Përveç kësaj, propozuesit e këtyre mjeteve gjyqësore besojnë se ato shërbejnë si një alternativë ndaj proçesit gjyqësor të shpifjes, shpesh i bezdisshëm dhe i shtrenjtë, që mund të sjellë ngrirje në ushtrimin e diskrecionit të pavarur redaktorial. Parë në këtë kontekst, disponimi i këtyre mjeteve mund të shërbejë për të avancuar zhvillimin dhe mirëmbajtjen e mjedisit të përshtatshëm duke i dhënë autoritetet e publikut të gjerë siguri se pasojet e abuzimeve të gazetarëve mund të lehtësohen pa ndërhyrje të paarsyeshme në ushtrimin e lirive të gazetarëve.

Në të njëjtën kohë, duhet të theksohet se mjete të tilla mund të kërcënojnë në vetvete liritë e gazetarit nëse nuk mbahen brenda limiteve që pasqyrojnë respekt për të drejtat e gazetarëve dhe të publikut për të marrë informacion. Çështja nëse të drejta të tilla janë të përshtatshme është diçka shumë e diskutueshme në të drejtën e medias informative. Për shembull, të drejtat e gazetarëve ndoshta do të kërcënheshin nëse pretenduesit kanë të drejtë të kërkojnë replikën ose korrigimin thjesht sepse ato nuk pajtohen me fakte ose opinione të caktuara të shprehura nga stacioni i medias. Pa disa kufizime, një

organ i medias informative mund të ishte aq i ngarkuar nga kërkesa të tilla saqë do të humbte identitetin e tij redaktorial dhe do të bëhej thjesht një transmetues i deklaratave të të tjerëve.

Përveç kësaj, pa disa kufizime, botuesit dhe transmetuesit mund të detyrohen të reduktojnë sasinë e hapësirës ose kohës së disponueshme për reklamat e paguara, me ndikim të rrezikshëm në pavarësinë financiare. Prandaj, një mjeshtës i përshtatshëm duhet të dallohet nga përpjekjet për të realizuar një balance të të drejtave dhe interesave lidhur me këtë. Si fillim, nëse kërkohet botimi i një replike, ajo nuk duhet të jetë më e gjatë se teksti ndaj të cilit ngrihet dhe as të ketë një paraqitje më të rëndësishme brenda materialit të shkruar ose transmetuar se deklarata origjinale.

Por duhet të ekzistojnë edhe vlerësime të tjera përtej këtyre çështjeve praktike. Për shembull, shumë sisteme ligjore që njohin të drejtat e replikës ose korrigjimit e kufizojnë ushtrimin e tyre deri ndaj deklaratave të shprehura në media, duke mos lejuar shprehjen e opinionit. Gjithashtu, personat që ndoshta lejohen të ndjekin mjete të tilla përmes sistemit gjyqësor do të kufizohen tek të provuarit që dëshmia në fjalë ishte e rreme, dhe që kanë pësuar shkelje të të drejtave të tyre ligjore. Prandaj, pretenduesit mund t'i duhet të provojë jo vetëm se dëshmia në fjalë ishte false, por gjithashtu ajo ul reputacionin e tij/ saj. Së fundi, çdo sistem replike ose korrigjimi duhet të sigurojë një mbrojtje ligjore duke lehtësuar organin e medias informative nga çdo detyrim për të publikuar një replikë kur kjo do të conte në një shkelje ligjore. Për shembull, kur replika do të përbënte një dëshmi shpifëse të një personi të tretë, stacioni nuk do të ishte i detyruar të kënaqte pretendimin e paditësit.

4.4 Rregullimi Neutral i Përmbajtjes: Rreziku i Manipulimit

Mjeshti i përshtatshëm do të jetë ai ku institucionet ligjore janë në gjëndje t'i sigurojnë medias mbrojtje të mjaftueshme materiale dhe proceduriale kundër manipulimeve indirekte. Në të gjithë sistemet ligjore, ekzistojnë mundësi pothuajse të pakufizuara për zyrtarët publikë dhe aktorët privatë për të tentuar të manipulojnë median, nëse ata priren të veprojnë kështu. Këto mundësi gjenden në manipulimin e ligjeve që nuk drejtohen në mënyrë të shprehur kundër përmbajtjes së medias informative, por ndonëse në dukje me përmbajtje neutrale, përsëri janë në gjëndje të ndikojnë në marrjen e vendimeve redaktoriale për median. Këtu, edhe më tepër se në materialin e mësipërm, është e pamundur të thuhet gjithçka. Do të ketë gjithmonë mënyra për të ndikuar në përmbajtjen e medias. Ka shumë mënyra nëpërmjet te cilave autoritetet publike indirekt mund të kërkojnë të ndikojnë në përmbajtjen e medias. Subvencionet, rregullat doganore, e drejta e autorit, disponueshmëria e shtypit të shkruar, kostot e biznesit me njësitet shtetërore (shtëpitë botuese), taksat, ligjet e përgjithshme mbi anti-konkurencën, kërkesat për hapjen ndaj publikut, dhe qasja në kërkesat e fushatave elektorale janë vetëm disa shembuj.

Këto metoda të ndikimit indirekt mund të rrjedhin qoftë nga rregullat materiale qoftë nga zbatimi i tyre. Për shembull, lidhur me të parën, autoritetet mund të krijojnë klasifikime diskriminuese që vendosin taksa më të larta për disa organe të medias me të tjera. Nga ana tjetër, do të mund të ishte rasti që klasifikimet e taksave si çështje e rregulluar me ligji janë të njëjta, por stacione të ndryshme medias janë objekt i zbatimit selektiv – çështje kjo e zbatimit të ligjit.

Duhet të kushtohet vëmendje mbi ligjet e taksave të një shteti në tranzicion dhe zbatimit të tyre. Në shumë shoqëri, mospagimi i taksave është përdorur si pretekst nga autoritetet qeveritare për të sulmuar, dëmtuar, ose mbyllur një gazetë. Një element i shtetit të së drejtës, i rëndësishëm për shtypin, është pengesa për zbatimin selektiv. Natyrisht, asnjë statut nuk është plotësisht i zbatuar kundër të gjithë atyre që kryejnë një shkelje, por shpesh ndodh që zbatimi selektiv është fajtor në paditë kundër medias së shkruar ose stacioneve transmetuese.

Nuk është e mundur të thuhet thjesht se rregulla të tilla materiale duhet të janë të jashtëligjshme në një ambient të përshtatshëm. Këto masa hyjnë në fuqi si pjesë e autoriteteve ligjvënëse dhe zbatuese që ndodhen në të gjithë sistemet ligjore. Prandaj, atributet më të mira të mjedisit të përshtatshëm në këtë aspekt do të janë ekzistanca e mbrojtjeve adekuate të shtetit të së drejtës dhe marrja në konsideratë e premisave themelore të drejtësisë, paanëshmërisë, dhe objektivitetit, të shqyrtuara më lart.

4.5 Mbrojtja e Aktiviteteve Profesionale të Gazetarëve

4.5.1 Liria e brendshme e shtypit

Një çështje e rëndësishme për mjedisin e përshtatshëm është niveli i lirisë së gazetarëve dhe profesionistëve të medias për të ushtruar të drejtat dhe përm bushur përgjegjësitë e tyre nga pikëpamja e mosmarrëveshjes me pronësinë private. Në një numër vendesh, sistemet ligjore synojnë të rregullojnë këto interesa konkurese duke siguruar iniciativa për zhvillimin e një “programi redaksional” dhe themelimin e sistemeve për shuarjen e mosmarrëveshjeve.

4.5.2 Mbrojtja fizike

Një mjeshtëri i përshtatshëm është ai tek i cili autoritetet kanë gatishmërinë dhe pushtetin për të ndjekur penalisht ato persona që kërcënojnë ose sulmojnë fizikisht përfaqësuesit e medias, psh. ata që tentojnë të sillen në mënyrë të dhunshme ndaj përfaqësuesve të medias informative nuk do të janë në gjendje të reprojnë kështu nëse ndëshkohen. Do të jetë shumë e vështirë për median informative të funksionojë më efektivitet nëse ligjet e përgjithshme penale në fuqi nuk zbatohen nga autoritetet, ose zbatohen arbitrarisht, në mënyrë selektive.

Në një rekomandim të 1996, Komiteti i Ministrave i Këshillit të Europës u mor me këto çështje, duke i bërë thirrje shteteve anëtare “të hetojnë shembujt e sulmeve mbi sigurinë fizike të gazetarëve të ndodhura brenda juridiksonit të tyre,” dhe “të përdorin gjithë mjetet e duhura për të sjellë para drejtësisë ata që janë përgjegjës për sulme të tillë.”¹⁴ Eshtë për të shënuar në këtë aspekt se gazetarët dhe organizatat profesionale të medias mund të luajnë një rol pozitiv duke siguruar një sens sigurie për anëtarët e tyre.

⁸ Në këtë diskutim termi “gazetar” është përdorur për të përbledhur botuesit e medias së shtypur dhe pronarët e medias elektronike dhe drejtuesit si redaktorët komentuesit dhe reporterët.

⁹ Dy burime Interneti që përmbajnë një numër shembujsh kodesh profesionale dhe të tjera maeriale të rëndësishme janë: (1) "EthicNet" website i Universitetit të Tampere, Finland <http://www.uta.fi/ethicnet>; dhe (2) "Etika e Medias" website i Profesorit Claude-Jean Bertrand <http://www.u-paris2.fr/ifp/Deontologie/ethic>.

¹⁰ Nilsen dhe Johnsen kundër Norvegjisë 43, Gjykim i 25 nëntorit 1999.

¹¹ Bladet Tromso dhe Stensaas kundër Norvegjisë 59, Gjykim i 20 majit 1999

¹² Rekomandim Nr R(99) 15, Komitetoi i Ministrave, Këshilli i Europës, "On Measures Concerning Media Coverage of Elections" (Miratuar nga Komiteti i Ministrave në 9 shtator 1999).

¹³ Lingens kundër Austrisë 44, Gjykim i 24 qershorit 1986.

¹⁴ Rekomandimi Nr. R 96(4), Komiteti i Ministrave, Këshilli i Europës, "On the Protection of Journalists in Situations of Conflict and Tension" (Miratuar nga Komiteti i Ministrave më 3 maj 1996).

Kapitulli 5: Zgjerimi i mjedisit të përshtatshëm

5.1 Teknologja e Re dhe Zgjerimi i Mjedisit të Përshtatshëm

Pothuajse pjesa më e madhe e këtij studimi është marrë me median tradicionale: shtypin e shkruar, radion dhe transmetimin televiziv. Tashmë, niveli ku institucionet demokratike të qëndrueshme kanë arritur me ndihmën e shtypit, krijon teknologji të re edhe për shtypin. Në këtë kapitull diskutohen elementet e këtyre teknologjive të reja, veçanërisht sateliti dhe Interneti - ndoshta shumë shkurt duke marrë parasysh rëndësinë në rritje të kësaj teme.

Gjithmonë e më shumë qasja ndaj informacionit të bazuar në Internet është një tregues kryesor i hapjes së një shoqërie. Një nga pyetjet është nëse gazetarët dhe redaktorët vendas kanë qasje të mjaftueshme për të informuar botimet e tyre dhe për t'i bërë ato më tërheqëse për lexuesit. Kjo është çështje e kualifikimit, disponibilitetit dhe kostos. Disa vende të kufizuara kanë gjetur mënyra për racionalizimin e qasjes në Internet si përmes çmimeve të larta të transmetimit, licensave të kufizuara për ofruesit e shërbimeve të Internetit ose aprovim i veçantë për përdorimin e mjeteve të tilla. Një mjesid i përshtatshëm do të mbështeste mundësinë e qasjes në Internet si nga ana e shtypit edhe nga qytetarët në masë të gjërë. Interneti, të paktën për elitën, duket si një nga mënyrat më pak të kushtueshmë për përftimin e pikëpamjeve të shumëllojshme pa ndërhyrjen e shtetit.

Ajo që shpesh nënvlërësohet, në Internet dhe në procesin demokratik, është vlera e sigurisë se ekziston një politikë informacioni që në mënyrë affirmative siguron qasjen e publikut në çështjet e informacionit dhe gjithashtu kërkon të sigurojë se ka një informacion publik të vlefshëm në rrjetin lokal. Në dekadën e ardhshme Interneti mund të zëvendësojë (sigurisht që do të plotësojë) transmetimin dhe shtypin e shkruar si një mënyrë përmes së cilës informohet shoqëria. Sipërmarrjet e WorldTel në Indinë Jugore e gjetkë, për të vendosur qasje në Internet me çmim të ulët në terminalet e Tamil Nadu, është një shembull i mënyrës pozitive për të reformuar, formuar dhe krijuar një hapësirë informative demokratike më të madhe. Mundësia e qasjes në Internet mund të jetë gjithashtu një mënyrë për të ngritur kërkësen ndaj shtypit lokal. Nëse lexuesit janë të hapur/ekspozuar ndaj një standarti botëror më konkures, ata mund të janë më kërkues ndaj botuesve vendas.

Një mënyrë e rëndësishmë për ta përbledhur këtë ide është “përgjithshmëria e qasjes së publikut tek shtypi” veçanërisht atij shtypi të ri në të cilin informacioni bëhet veçanërisht pjesë e transaksioneve publike. SH.B.A dhe Europa kanë menduar një sistem për ta bërë telefonin dhe tani Internetin përgjithësisht më të disponueshëm. Këshilli i Europës ka deklaruar se “shtetet duhet të inkurajojnë krijimin dhe mirëmbajtjen e pikave publike të qasjes për të gjithë ku ofrohen të paktën mjete komunikimi dhe shërbime informimi në përputhje me parimin e shërbimit të përgjithshëm të komunitetit”. Komiteti i Ministrave ka vendosur rekomandime që vënë në dukje:

Shtetet anëtarë duhet të inkurajojnë autoritetet publike në nivele qëndrore, rajonale dhe lokale në mënyrë që t'i sigurohen publikut të gjerë shërbime të reja informacioni dhe komunikimi me përbajtjen dhe shërbimet bazë si më poshtë:

- a. Informacion për shqetësimit e publikut;
- b. Informacion rrreth autoriteteve publike, punës së tyre dhe mënyrës më anë të së cilës çdokush mund të komunikojë me ta përmes shërbimeve të reja të informacionit dhe komunikimit ose përmes mënyrave tradicionale;
- c. Mundësia për të ndjekur procedurat administrative dhe civile ndërmjet individëve dhe autoriteteve publike të tillë si procesi i kërkesave të publikut dhe nxjerrja e akteve publike, me përjashtim të rastit kur ligji vendas kërkon prezencën fizike të personit në fjalë; dhe
- d. Informacion i përgjithshëm i nevojshëm për procesin demokratik.¹⁵

Edukimi i publikut për t'u familjarizuar me Internetin dhe përdorimin e tij, si dhe kuptimin e potencialit të tij është një çështje tjeter e krijimit të mjedisit të përshtatshëm. Singapor, edhe pse historikisht i kufizuar në shumë aspekte, e ka bërë atë një qëllim të veçantë për të siguruar që praktikisht e gjithë popullsia të ketë qasje në Internet dhe të mësohet me përdorimin e tij.

Një element jashtëzakonisht i rëndësishëm i krijimit të ambjentit mundësues për Internetin është siguria e komunikimeve. Këtu një çështje kryesore është se sa mendon popullsia që qeveria mbikqyr faqet e Internetit ose mbledh informacion për përdorimin e Internetit nga qytetarë të veçantë ose shoqata. Shpesh arkitektura e Internetit përcakton natyrën e kontrollit të qeverisë.

Internet kafetë mund të bëhen kafenetë e reja të diskutimeve politike. Në anën tjetër, ato mund dhe në disa shoqëri ia arrijnë të maskojnë një politikë në të cilën qasja është e kushtëzuar për vende të caktuara dhe kompjuterët kanë qasje në shumë faqe Interneti dhe serverë të çensuruar.

Rregullimi i qasjes në sinjalët satelitorë, duke përfshirë satelitët që transmetojnë drejtpërdrejt, bëhet nga një grup rregullash të “teknologjisë së re” që ndikojnë në kalimin në demokraci. Këto rregulla përfshijnë kufizimet ndaj antenave satelitore ose mbikqyrje policore e antenave satelitore të drejtuara nga satelitët ose sateliti që transmeton kanale të padëshirueshme. Turqia për shembull, kërkoi të kontrollonte transmetimin e sinjalit satelitor Kurd të asaj kohe, MED-TV, duke penguar shitjen e antenave satelitore të cilat mund ta kapnin këtë sinjal. Një mënyrë tjetër për të kufizuar përhapjen e gjerë të shikimit të sinjaleve të caktuara satelitore (si ato të lajmeve ashtu edhe ato argëtuese) është zbatimi i kufizimeve në lirinë e zgjedhjes që ushtrohet nga ofruesit e shërbimit të televizionit kabllor. India gjatë njërit prej konflikteve të kohëve të fundit me Pakistanin e ndaloi kalimin dhe rtransmetimin e televizionit Pakistanez në sistemet televizive kabllore vendase. Kina ka ndërmarrë hapa për të penguar lidhjen e BBC në terrenin e saj të gjerë.

Nuk është e qartë nëse ndonjë kufizim që qarkullon në World Wide Web (WWW) mbi informacionin është i mundshëm ose i dëshirueshëm si pjesë e një strategjie përlëvizjen e një shoqërie në tranzicion drejt institucioneve demokratike më të qëndrueshme. Ndodh akoma që në shumë shoqëri të ketë probleme rrreth kategorive të ndryshme të përbajtjes dhe për ato shqetësime që duhet të marrin formën e rregullimit. Debatë është i ashpër përsa i përket çështjes nëse kufizimet që në përgjithësi quhen të lejueshme në lidhje me radion dhe televizionin mund të janë të pranueshme aty ku veprojnë teknologjitet e reja. Këto përfshijnë kufizimet ndaj fjalimeve me urrejtje kur përcaktohen qartë, si tek Brandenburg kundër Ohio në SH.B.A, ndaj fjalimeve që mund të quhen destabilizuese për shoqërinë ose

ndaj fjalimeve objekte të qëllimeve rregulluese të identikuara si legjitime në paragrafin 2 të Nenit 10 në Konventën Evropiane të të Drejtave të Njeriut.

5.2 Rol i shoqërisë civile dhe organizatave jo-qeveritare (OJQ)

Në shoqëritë moderne demokratike, procesi i zhvillimit të institucioneve të qëndrueshme dhe të përshtatshme mbështetet në shoqata dhe grupe të cilët janë të pavarur nga qeveria. Por siç ka shkruar Julie Metrus, “Shoqëria civile nuk mund të lulëzojë atëherë kur ka mjetë ligjore të pamjaftueshme për të siguruar aftësinë e tyre për të vepruar të pavarur nga qeveria”. Këto shoqata luajnë një rol të rëndësishëm në zhvillimin e shoqërisë civile por në të njëjtën kohë ato kërkojnë të krijohen mekanizma të shtetit të së drejtës që të lejojnë egzistencën e tyre të pavarur dhe inkurajojnë rritjen e tyre. Një shoqëri e fortë civile gjithashtu kërkon dhe mbikqyr kufizimet ligjore mbi pushtetin ligjor dhe përgjegjshmërinë e aktorëve shtetërorë.

Këtu gjithashtu rritja shumë e madhe e numrit dhe efektshmërisë së organizatave jo-qeveritare është domethënëse si një element i krijimit të mjedisit të përshtatshëm për një media të lirë dhe të pavarur. OJQ-të janë të vlefshme si pjesë e mjetave për formimin e autoritetit të qeverisë dhe të strukturave të shtypit, si pjesë e procesit të realizimit të përbajtjes dhe përdorimin e medias për përparimin e pluralizmit në shoqëri.

OJQ të ndihmojnë për të siguruar një shoqëri civile vitale dhe në anën tjetër, një shoqëri civile e shëndoshë krijon OJQ efektive. Pa një shoqëri civile, që të jetë e interesuar, aktive, shfrytëzuese e shtypit, mjedisi i përshtashëm për një media të lirë dhe të pavarur nuk mund të egzistojë.

Roli në rritje i shoqërisë civile shënon një zhvendosje nga “qeveri” në “qeverisje” duke përfshirë me pushtet një grup më të madh pjesëmarësish dhe aktivistësh. Sipas Bankës Botërore:

Qeverisja e mirë karakterizohet nga hartimi i politikave të parashikueshme, të hapura dhe tolerante, një burokraci e mbrujtur me profesionalizëm që i jep përparësi të mirës së publikut, shtetit të së drejtës, procesit transparent dhe një shoqëri e fortë civile e cila merr pjesë në çështjet publike. Qeverisja jo e mirë karakterizohet nga hartimi i politikave arbitrale, burokraci të papërgjegjshme, sisteme ligjore të pazbatueshme ose të padrejta, abuzim me pushtetin ekzekutiv, shoqëri civile e paangazhuar në jetën publike dhe korruzion shumë i përhapur.¹⁶

5.3 Edukimi mbi Rëndësinë e të Drejtave

Ka nga ata që besojnë se “zbatimi” i strukturës së të drejtave do të jetë i përkohshëm nëse një sistem i tillë nuk është ngritur nga shprehja e vullnetit të lirë të popullit. Një ushtri pushtuese mund të zbatojë disa ligje, të vëré gjyqtarë në vend dhe të dekretojë shtetin e së drejtës. Por kur forca e jashtme zhduket ose kur shkaku i papritur për tranzicion e humbet rrugën e vet, atëherë elementet e veçanta të së dejtës dhe ndikimi i tyre në demokratizim mund të fillojë të dobësohet.

Si rezultat një element i rëndësishëm i ambjentit mundësues është që të vazhdohet të tregohet kujdes përsa i përket të kuptuarit, perceptimit dhe kërkesave të publikut e cila e shtyn një shoqëri mikpritëse drejt shtypit të lirë dhe të pavarur. Funksioni i shtetit të së drejtës në fushën e shtypit ka përfitimet e veta edukative. Por meqë normat e shprehjes së lirë janë delikate edhe në sistemet më të qëndrueshme demokratike, pranimi i tyre nuk mund të merret si i gatshëm. Në Shtetet e Bashkuara, organizatat jo-qeveritare si Forumi i Lirisë, vazhdimisht testojnë publikun përsa i përket qëndrimeve në lidhje me parimet e shprehjes së lirë. Segmentet e shtypit, gazetat e mëdha, transmetuesit dhe kompanitë e filmave investojnë në fushata që edukojnë dhe kultivojnë tolerancën, pranimin dhe kuptimin e kompleksiteteve të të jetuarit në një shoqëri të lirë.

Ky është një rreth i avancuar i mjedisit të përshtatshëm: një rreth në të cilin preferencat e qytetarëve janë kyçe përfunksionimin afatgjatë të shtetit të së drejtës dhe një sistem ligjesh të cilat bëjnë më të lehtë kontributin që mund të japë media në procesin e demokratizimit.

5.4 E Drejta e Autorit dhe Mjedisi i Përshtatshëm

Një zonë e rritjes së interesave dhe rëndësisë së mjedisit të përshtatshëm është ligji i të drejtës së autorit. Në shumë shoqëri në tranzicion praktika, veçanërisht e shtypit të pavarur, ka qenë relativisht e shpenguar përsa i përket të drejtave ligjore të pronarëve të programimit, veçanërisht filmave dhe programeve të tjera të prodhuara jashtë. Çmimi i programimit mund të jetë një nga pengesat më të mëdha përfkrijimin e ndërmarrjeve të reja të shtypit si dhe çmimi aktual i marrjes së lejes mund të jetë në vetvete më shumë se sa mund të garantojë një fillim.

Nga ana tjetër vëmendja ndaj ligjit të së drejtës së autorit ka një lloj drejtësie dhe sigurisht respektimi i ligjit të së drejtës së autorit është një aspekt integrues i respektimit të ligjeve në përgjithësi. Në këtë kuptim e drejta e autorit bëhet një pikë kyçe përcaktuese në lidhje me zhvendosjes e shoqërisë drejt një shoqërie të shtetit të së drejtës. Mund të ketë çmime të larta të të qënurit “shtet mashtrues” në lidhje me pronësinë intelektuale.

Egziston rreziku i mbylljes së informacioneve ose çmimi shumë i lartë përfkrijimin e tyre, në të njëjtën kohë favorizohet mbrojtja dhe formohet e drejta e autorit, e tillë që individët të kenë qasje në fushë publike liberale të gjuhëve dhe ideve dhe përfkrijimin e tyre. Doktrina e përdorimit të drejtë ose ekuivalentët e saj në vende të tjera ka përfshirë hapësira të lira.

5.5 Faktorët e Kaluar dhe të Ardhshëm

Karakteri i qytetarisë dhe kapaciteti i tij përfkrijur elementet e shtypit të disponueshme, janë të rëndësishme kur diskutohen elementet më të gjera të mjedisit të përshtatshëm. Në të vërtetë pavarësia e shtypit mund të varet në aftësinë e audiencës përfkrijur ato të mençuri dhe në mënyrë kritike si dhe përfkrijur konkluzione. Ka një lloj të veçantë të shkruari që mund të kërkohet, jo thjesht të shkruarit në kuptimin konvencional, por të shkruarit që përfshin dëshirën përfkrijur, interpretuar dhe aplikuar informacione si pjesë e shoqërisë civile.

Në masën që pavarësia e shtypit varet nga publiciteti ose pajtimet (abonimet dhe mbështetja e abonentëve), edhe gjendja e ekonomisë në përgjithësi është domethënëse. Shtypi në krizë financiare ka shënuar ndryshime në të gjithë botën. Pa një ekonomi të shëndetshme reklamuese ose dinamike që u siguron punëtorëve rroga të cilat u lejojnë të jenë abonentë të shtypit - media mund të bëhet e varur ndaj subvencionet qeveritare ose sektorët industrialë që paragjykojnë rezultatin.

Në përgjithësi, ajo që ka rëndësi është zhvillimi i një tradite ose zakoni, nocion i përgjithshëm ky në shoqëri ku informacioni rrëth qeverisë është i mundshëm, i rëndësishëm dhe i besueshëm. Është e vështirë të mbështesësh një shtyp krejtësisht të lirë dhe të pavarur pa një publik i cili vazhdimesht e vlerëson nevojën e nxjerrjes së informacionit. Arsimimi, shkrimi dhe këndimi, tradita, dëshira, mundësitet financiare dhe kërkesa e publikut janë të gjithë elemente të cilët kombinohen për të krijuar një situatë të tillë.

¹⁵ Rekomandimi Nr. R 99(14), Komiteti i Ministrave, Këshilli i Evropës, “On Universal Community Service Concerning New Communication and Information Services” (Aprovuar nga Komiteti i Ministrave ne 9 Shtator 1999).

¹⁶ Metrus, shih shen. 2, n. 78.

Kapitulli 6: Burimet dhe Teknikat për Zgjerimin e Mjedisit të Përshtatshëm

Burimi kryesor për zgjerimin e mjedisit të përshtatshëm është talenti vendas pasi në fund përgjigjet duhet pothuajse gjithmonë të jenë vendase. Në këtë këndvështrim shtronhet pyetja se çfarë ndihme është e dobishme në forcimin e shtypit vendas dhe në ndjekje të saj çfarë mjetesh ka për përshpejtimin e mjedisit të përshtatshëm në dobi të reformave efektive të shtypit.

6.1 Asistenca (Ndihma) Teknike

Tani egziston një qendër ekspertize në rritje e cila është e gatshme për asistencë teknike. Një pasojë e modelit të ndihmës është se një numër organizatash janë specializuar në sigurimin e ndihmës teknike. Deri diku ky specializim ka qenë në një linjë me industrinë. Disa organizata mbështesin shtimin e transmetuesve të pavarur ndërsa të tjerat janë më eksperte me gazetat dhe botimet e tjera në letër.

Ka disa institucione që specializohen po ashtu, nga rajoni. Një OJQ specializohet në vendosjen e radio stacioneve të urgjencës në zonat e konflikteve ku ka nevojë për një zë objektiv dhe neutral. Në disa vende të Evropës Qëndrore dhe Lindore dhe në ish-Bashkimin Sovjetik ndërmjet teknikave janë: kualifikimi i gazetarëve, ndërtimi i shoqatave, vëmendja ndaj infrastrukturës së medias, ndërtimi i shprehive të biznesit si dhe drejtimi i ligjit dhe politikave të ambjentit ku funksionon media.

Programet e medias të financuar nga USAID rregullisht e mënjanojnë pagesën direkte ndaj organeve të medias duke ofruar më shumë ndihmë jo materiale (trajnime, këshillime dhe projekte bashkëpunuese). Programet që sigurojnë direct ndihmë materiale më të madhe, zakonisht e lidhin një ndihmë të tillë me kushte të nevojave profesionale jopolitike. Këto masa merren për shkak se disa nga rreziqet e dukshme krijohen më shumë në bërjen e pagesave direkte në stacione sesa duke investuar në infrastrukturë. Nëse vendi donator ose fondacioni kontribuon duke u bazuar në këndvështrimin politik të medias së shkruar ose stacioneve televizive ai do të bënte një dallim bazuar në përbajtje përfundimtare të cilin një qeveri rregullisht do të dënohej në vendin e saj.

6.2 Mbështetja tek Kushtetutat dhe Instrumentat Ndërkombëtarë

Përveç ndihmës teknike disa teknika janë përdorur përfundimtare të inkurajuar shtetet në krijimin e një rendi juridik dhe një politike në përputhje me të drejtat e njeriut si dhe parimet e lirisë së fjalës.

Teknika të tillë kanë reflektuar një karakteristikë e cila shpesh quhet “kushtëzim”. Një shembull i këtij mekanizmi është kushtëzimi i ligjshmërisë përfundimtare të caktuara të SH.B.A në përputhje me objektiva të caktuara të së drejtës së autorit. Disa shembuj të tjerë të kushtëzimit përfshijnë vendosjen e kërkeseve përfundimtare të ligjeve të brendshme në mënyrë që të përfitohet trajtimi i vendit më të favorizuar në mënyrë që të pranohet në Bashkimin European ose të kualifikohet përfundimtare në Këshillin e Europës. Një formë tjetër e kushtëzimit do të ishte kërkesa përfundimtare të ligjeve dhe praktika si një kusht përfundimtare nga organizmat ndërkombëtarë. Përpjekje të tillë mund të rriten me

themelimin e një institucioni i cili do të raportonte çdo vit mbi gjendjen e mjedisit të përshtatshëm në vende të ndryshme.

Kapitulli 7: Konkluzion

Përpjekja jonë në këtë studim ka qenë identifikimi dhe spjegimi i proceseve të ndryshimit që çojnë shoqëritë drejt qeverisjes demokratike, duke u përqëndruar në kushtet e përshtatshme për reformat ligjore në media. Gjatë gjithë kohës objktivi ka qenë çështja se cilat hapa ndihmojnë në zhvillimin e medias së lirë dhe të pavarur. Ne kemi kërkuar që të identifikojmë marrëdhënien ndërmjet reformës së medias dhe rritjes së shoqërive demokratike, duke shqyrtuar elementët e veçantë të ligjit për median të cilat janë pjesë e reformës së medias dhe kontekstit më të gjerë në të cilin janë zhvilluar këto ligje.

Pra ne vlerësojmë se hapat drejt një mjedisit të përshtatshëm në mënyrë themelore dhe reciproke janë të lidhura me natyrën e zhvillimit politik të shoqërisë përkatëse. Në tranzicionet ligjore dhe politike çdo hap i kontribuon shtetit në krijimin e kushteve për një media të pavarur. Këto struktura të pavarura të medias në të njëjtën kohë mund të mbështesin edhe arritjen e qëllimeve më të mëdha politike.

Koncepti i mjedisit të përshtatshëm në këtë proces është kryesor. Nuk janë vetëm disa ligje të veçanta në vetvete që duhet të merren parasysh por edhe struktura institucionale që administron këto ligje duke përfshirë gjykatat, agjencitë rregulluese si dhe kultivimin e censurimit apo mungesën e tij. Në disa shoqëri egziston një ligj më pak efektiv. Ajo që ne nënkuptojmë me “ligj” mund të marrë jo vetëm formën e legjislacionit që vjen nga parlamenti por po ashtu edhe forma të tjera duke përfshirë urdhra ose vepprime të degës ekzekutive.

Në çdo shoqëri egzistojnë ata që do ta mbështesin dhe ata që do ta kundërshtojnë teorinë e politikës publike që nënvizon këtë përpjekje. Shumë persona brenda dhe jashtë shtetit që janë në favor të zhvillimit të shoqërisë civile do të kërkojnë mënyra për ta pëershpejtuar procesin e ndryshimeve fillestare. Ata do të kërkojnë mënyra për t'i përkrahur personat në pushtet që mbështesin idenë e zhvillimit të reformave dhe hapjes. Do të kërkojnë edhe mënyra për të zgjeruar qasjen pluraliste të shoqërisë ndaj mjeteve shtesë të komunikimit në mënyrë që të shpërndajë informacione, mendime dhe opinione.

OJQ-të kanë angazhuar një larmi teknikash për të ndihmuar qeveritë me vullnet të mirë në tranzicion. Institucionet, si Fondacioni i Gazetarisë së Pavarur, kanë themeluar institute kualifikimi. OJQ të tjera si Interneës dhe Instituti për Shoqërinë e Hapur kanë ndihmuar zhvillimin e medias së pavarur. Më përgjithësisht, qeveritë perëndimore kanë inkurajuar gjithashtu përpjekjen e vogël por shumë domethënëse për të trajtuar në mënyrë më të kuptueshme domosdoshmérinë e strukturave ligjore për reformën e medias.

Në fushën e caktuar të normave ligjore dhe institucioneve, strategjitet ose mjetet që meritojnë vëmendje përfshijnë: analizën e modeleve ligjore konkurruese të medias; analizën se si nxjerra e legjislacionit ekonomik ndikon zhvillimin e medias; ndihmën e specialistëve të së drejtës mbi median në hartimin e legjislacionit; konsultimin me specialistë nga vende që kanë ndërmarrë përpjekje të tillë të ngashme; zhvillimin e shprehive në influencimin efektiv të qeverive për zgjidhje të dëshiruara

legjislative në favor të interesave të grupeve të caktuara të shoqërisë; dhe vëmendjen e vazhdueshme për të kuptuar se si funksionon struktura institucionale.

Përveç kësaj, çështje ekonomike të tilla si ajo e mbështetjes financiare shtetërore ose politika fiskale favorizuese, si për median shtetërore ashtu dhe për atë private, duhet të shqyrtohen duke njojur dhe faktin që reformimi i strukturave ekonomike shpesh nuk mund ta mbështesë i vetëm zhvillimin e një mjedisi ekonomik të përshtatshëm për një media vërtetë të lirë dhe të pavarur. Mospërputhjet e paevitueshme brenda strukturave ekonomike dhe institucionale do të kenë një ndikim të rëndësishëm në zhvillimin e të drejtës për median dhe duhet të shqyrtohen si një element i rëndësishëm në këtë proces.

Ata që janë të angazhuar për zhvillimin e medias së lirë dhe të pavarur kanë zbuluar se si hapat drejt ndryshimeve mund të jenë thelbësishët të lidhur me natyrën e zhvillimit politik të shoqërisë përkatëse. Akoma nuk ka një Rosetta Stone që të deshifrojë se si elementet dalluese të mjedisit të përshtatshëm mund të jenë të lidhura me stendet e shoqërisë kur kalohet për shembull nga kontrolli shtetëror në formë demokratike¹⁷. Një zhvillim i tillë duhet të presë një ditë tjeter.

¹⁷ Shih p.sh. Juan J. Linz dhe Alfred Stepan, *Problems of Democratic Transition and Consolidation: Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe*, (Johns Hopkins, 1996). Shih Zbigniew Brzezinski, *Polska scena obrotowa*, POLYTIKA, 29 tetor 1994. Analiza e Brzezinskut u ndërtua nga K. Jakubowicz në *Democratizing the State: Communication Law and Policy in Transition*, (M. Price, B. Rozumilowitz dhe S. Verhulst eds., Routledge, 2001)